

POŠTUJMO, UKLJUČIMO, UVAŽIMO

Analiza stanja dječje
participacije u Hrvatskoj

Ured UNICEF-a za Hrvatsku zahvaljuje svim građanima i tvrtkama koji su svojim donacijama podržali aktivnosti i programe UNICEF-a usmjerene na najranjivije skupine djece i mladih te omogućili izradu ove publikacije, kao i provedbu studije koja je prethodila samoj knjizi.

Izdavač

Ured UNICEF-a za Hrvatsku

Izvršne urednice

Ivana Jeđud Borić
Anja Mirosavljević
Marijana Šalinović

Autorice

Ivana Jeđud Borić
Anja Mirosavljević
Nivex Koller-Trbović
Ana Širanović
Sandra Car
Barbara Kušević

Recenzentice

Arijana Mataga Tintor
Ivanka Stričević

Lektura

Ankica Tomić

Grafičko oblikovanje

Dijana Kasavica

Sva prava pridržava izdavač.

Prilikom korištenja citata i materijala iz ove publikacije molimo navedite izvor.
Ova publikacija ne izražava nužno službene stavove UNICEF-a.

Tiskano u Hrvatskoj.
Zagreb, svibanj 2017.

Naklada: 400 primjeraka

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000960909.

ISBN 978-953-7702-36-6

SADRŽAJ

1. UVOD	8
2. PARTICIPACIJA DJECE – DEFINICIJE I MODELI	10
2.1. Definicije i shvaćanja dječje participacije	10
2.2. Modeli dječje participacije.....	13
3. ZAKONI I STRATEŠKI DOKUMENTI KOJI SE ODNOSE NA PARTICIPACIJU DJECE	20
3.1. Participacija djece u kontekstu međunarodnih strategija i dokumenata	20
3.2. Definicije pojma „dijete” u hrvatskom zakonodavstvu	22
3.3. Racionala i kriteriji analize	22
3.4. Nacionalne strategije za djecu i mlade.....	25
3.5. Participacija djece u sustavu obrazovanja.....	29
3.6. Participacija djece u sustavu zdravstva	33
3.7. Participacija djece u sustavu pravosuđa	34
3.8. Participacija djece u sustavu socijalne skrbi	37
3.9. Zaključci analize zakona i strateških dokumenata	41
4. ISTRAŽIVANJA U PODRUČJU PARTICIPACIJE DJECE	44
4.1. Djeca kao sudionici istraživanja	44
4.2. Racionala i kriteriji analize	45
4.3. Radovi koji promiču ideje participacije djece.....	46
4.4. Participacija djece kroz istraživanje dječje perspektive	48
4.5. Participacija djece u istraživanju u odnosu na ranjivost	49
4.6. Participacija djece u istraživanju u odnosu na različita okruženja	50
4.7. Participacija djece u istraživanju kroz vremenski kontinuum	51
4.8. Participacija djece u istraživanju u odnosu na istraživačke metode	52
4.9. Participacija djece u istraživanjima kroz prizmu etičkih pitanja.....	53
4.10. Zaključci u području istraživanja participacije djece	53
5. POUČAVANJE O DJEČJOJ PARTICIPACIJI U OKVIRU SVEUČILIŠNIH STUDIJSKIH PROGRAMA	56
5.1. Implementiranje participacije kao vrijednosti kroz obrazovanje odraslih.....	56
5.2. Racionala i kriteriji analize	57

5.3. Brojčani pokazatelji analiziranih studija	58
5.4. Nositelji, status i sadržaj analiziranih predmeta	60
5.5. Zaključci analize poučavanja o dječjoj participaciju u okviru sveučilišnih studijskih programa	61
6. PRIKAZ PRAKSI DJEČJE PARTICIPACIJE	64
6.1. Mreža mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu	65
6.2. Društvo Naša djeca Opatija – Dječje gradsko vijeće grada Opatije.....	68
6.3. Dječji vrtić „Dječja igra“	72
6.4. Osnovna škola „Špansko Oranice“	76
6.5. Udruga Igra	80
6.6. Mali dom – Dnevni centar za rehabilitaciju djece i mladeži	82
6.7. Udruga Krijesnica.....	85
7. PARTICIPACIJA DJECE IZ RANJIVIH SKUPINA	88
7.1. Djeca pripadnici romske nacionalne manjine.....	89
7.2. Djeca u izvanobiteljskoj skrbi	89
7.3. Djeca s teškoćama u razvoju	90
7.4. Djeca u sustavu zdravstva – oboljela djeca	92
7.5. Djeca u sustavu pravosuđa	94
7.6. Izazovi u odnosu na participaciju djece iz ranjivih skupina	95
8. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	98
8.1. Opće preporuke	102
8.2. Preporuke u odnosu na zakonsko uređenje i politike.....	105
8.3. Preporuke u odnosu na istraživanja	105
8.4. Preporuke u odnosu na poučavanje o participaciji djece u sustavu visokog obrazovanja	107
8.5. Preporuke vezane uz primjere prakse dječje participacije	109
8.6. Perspektiva i povratna informacija na preporuke stručnjakinja u području dječje participacije	110
9. PERSPEKTIVA ČLANOVA MREŽE MLADIH SAVJETNIKA PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU	112
10. LITERATURA	116

*Pojedinci participiraju, sustavi se razvijaju,
zajednice se mijenjaju.*

prema Checkoway (2011)

IVANA JEĐUD BORIĆ

1. UVOD^{1,2}

U posljednjih desetak godina u „odraslom“ dijelu javnosti u Hrvatskoj zamjetna je sve veća svijest o važnosti dječje participacije u različitim područjima djetetova života. Odrasli koji se profesionalno bave djecom (stručnjaci, znanstvenici, donositelji odluka) sve jasnije prepoznaju važnost i vrijednost dječjeg sudjelovanja. Načelno se može reći kako je poziv za većim uključivanjem djece najprije došao iz akademskih krugova³ kroz istraživanja i teorijske radove, te je ubrzo postao prepoznatljiv i kroz stručni rad te stručne i javne politike (zakone, dokumente). U današnje vrijeme djeca se sve aktivnije uključuju i u procese kreiranja javnih politika (tako je dvoje djece sudjelovalo u radnoj grupi za izradu Strategije za djecu) te u javna tijela koja se bave temama važnim za njih (u 2012. djeca su uključena kao ravnopravni članovi Vijeća za djecu). No, isto je tako važno naglasiti da za sada nema formalnih pokazatelja o načinima sudjelovanja djece u javnim tijelima i politikama, osobito ne iz njihove perspektive. Trenutačno ne znamo kako su djeca participirala/participiraju u navedenim tijelima, kako doživljavaju svoju ulogu i sl.

Od 1989. godine kao polazišne točke, odnosno godinu dana nakon što je usvojena Konvencija o pravima djeteta, provedeno je više istraživanja koja su se bavila dječjim pravima općenito, uključujući i prava sudjelovanja (Žižak i Koller-Trbović, 1999.; Žižak, Nikolić, Koller-Trbović, 2001.; Žižak, Vizek Vidović, 2004.; Koller-Trbović i Žižak, 2005.; Miharija i Kuridža, 2011., Brajša Žganec i sur., 2012.; Koller-Trbović, Jeđud Borić i Žižak, 2012., Žižak i sur., 2012.). Podaci iz 1999. (Žižak i Koller-Trbović) pokazali su kako djeca uglavnom vjeruju da ih odrasli ne slušaju te da nemaju prilike izraziti svoje mišljenje. Kasnija istraživanja pokazala su kako u tom smislu nije bilo značajnijih pomaka: tako se u istraživanju mišljenja i stavova djece u Hrvatskoj (Miharija i Kuridža, 2011.), pokazalo da djeca uglavnom mogu sudjelovati u vlastitim obiteljima, ali vrlo malo u svojim lokalnim zajednicama. Djeca su navodila da ih odrasli ne konzultiraju, niti ih uključuju u odlučivanje. Osim istraživačkih radova, u našoj je zemlji objavljeno i nekoliko teorijskih radova koji se dotiču teme dječjeg sudjelovanja, ali i pogleda na dijete i djetinjstvo (npr. Pećnik, 2008., Markovinović, 2010., Kušević, 2010., Jeđud, 2011., Koller-Trbović, 2012., Babić, 2014.). U istraživačkom i teorijskom smislu nedostaju upravo sveobuhvatnija istraživanja i analize dječje participacije, pogotovo u odnosu na specifične grupe djece (djeca u izvanobiteljskoj skrbi, Romi, djeca s teškoćama, djeca pacijenti i dr.).

Sukladno navedenom, prepoznata je potreba za stjecanjem dubljeg i cjelovitijeg uvida u participaciju djece u Hrvatskoj, odnosno analize stanja u odnosu na

sudjelovanje djece kroz četiri aspekta: zakonsko uređenje, istraživanja o dječjoj participaciji, poučavanje o dječjoj participaciji te prikaz primjera dobre prakse sudjelovanja djece. S tim u vezi, istraživački tim od pet znanstvenica s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta (studijski program Socijalna pedagogija) i Filozofskog fakulteta (studij Pedagogije), u suradnji s Uredom UNICEF-a za Hrvatsku, proveo je tijekom 2015. analizu stanja u području dječje participacije u Hrvatskoj. Poseban fokus u analizi stavljen je na sudjelovanje djece iz tzv. ranjivih skupina, koja su u većem riziku od nesudjelovanja ili manjeg sudjelovanja zbog svojih osobnih obilježja, teškoća te uvjeta života koji im otežavaju participaciju.

Namjera je da saznanja dobivena iz ove studije budu temelj za buduća istraživanja o dječjoj participaciji, razvoj politika i zagovaranje sudjelovanja djece te razvoj metoda za neposredan rad s djecom u ostvarivanju njihovih prava sudjelovanja, posebno kad je riječ o djeci iz ranjivih skupina.

Studija kao osnovnu referentnu točku uzima *Nacionalnu strategiju za prava djece u razdoblju od 2014. do 2020. godine*, koja uključivanje djece prepoznaje i određuje i na razini zasebnog strateškog cilja i na razini specifičnih mjera u okviru svih strateških ciljeva. Pored toga, ključno polazište studije dva su međunarodna dokumenta: *Konvencija o pravima djeteta* (posebno članci koji se odnose na prava sudjelovanja) te *Strategija za prava djeteta Vijeća Europe od 2012. do 2015.* (strateški cilj koji se odnosi na promicanje sudjelovanja djece).

Kako bi se ostvarili ciljevi studije i stekao dubinski uvid u područje, primijenjen je kvalitativni istraživački pristup: metoda desk analize (analize već dostupnih materijala, dokumenata, praksi), konzultacija s relevantnim stručnjacima te terenske posjete. Kvalitativni istraživački pristup uobičajeno se koristi u društvenim znanostima kada se želi steći dublje razumijevanje određenog fenomena o kojem nema dovoljno informacija i razumijevanja.

Nalazi analize bit će prikazani sukladno pojedinim istraživačkim ciljevima te potkrijepljeni bilješkama temeljem konzultacija s relevantnim stručnjacima u području dječje participacije. Sukladno temi ove analize (participacije) nastojalo se i sam proces analize i zaključivanja učiniti što participativnijim kroz uključivanje i odraslih (stručnjaka) i djece. Posebnu vrijednost u tom smislu predstavlja doprinos Mreže mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu koji je i opisan u zasebnom poglavlju.

¹ Analiza je provedena od srpnja do prosinca 2015. godine, uz izuzetak konzultacija s mladim savjetnicima pravobraniteljice za djecu, koje su provedene u travnju 2016. Sukladno tome, u tekstu se koriste tadašnji nazivi tijela državne uprave, ustanova i institucija, a citirane osobe potpisane su u skladu s funkcijom koju su obavljale u vrijeme konzultacija.

² U tekstu će se koristiti muški i ženski rod istoznačno i naizmjenično, osim kada je to uvjetovano stvarnim rodom osoba na koji se odnosi neka tvrdnja/izjava.

³ Odnosi se na javno zabilježene akcije. Sasvim je sigurno da postoje mnogi primjeri i dobre prakse poticanje djece na sudjelovanje, no oni nisu formalno zabilježeni.

IVANA JEĐUD BORIĆ

2. PARTICIPACIJA DJECE – DEFINICIJE I MODELI

2.1. Definicije i shvaćanja dječje participacije

Participacija djece u suvremeno vrijeme postala je tema o kojoj se mnogo govori, relativno je se često ističe kao normu u raznim dokumentima i postupanjima, mnogo se o njoj piše (iako ne u uvjetima naše prakse), a ipak i dalje prevladava mnogo nedoumica, različitih razumijevanja i prije svega adultističke perspektive. Sam izraz participacija (djece) donosi sa sobom različita razumijevanja, neki je shvaćaju kao

uključivanje/inkluziju (osobito kad je riječ o djeci iz socijalno osjetljivih skupina); kroz diskurs „dječjih glasova“ i dječje perspektive (u istraživačkom smislu); kao sudjelovanje djece u najširem smislu u svim stvarima koje ih se tiču (od obitelji, škole, zajednice, medija); kao sudjelovanje u odlučivanju, ali i kao samostalno odlučivanje djece; kao slušanje onoga što djeca kažu i prava na izražavanje mišljenja. Kontinuum razumijevanja dječje participacije predstavlja niz različitih shvaćanja, no ponekad se čini da se participacija

nepotrebno limitira na dva suprotna pola: apsolutna neparticipacija (djeca ne sudjeluju, ne uključuju se, odrasli su zastupnici djece) i apsolutna participacija (koja se očituje kroz samostalno dječje odlučivanje bez podrške i uključivanja odraslih). I jedno i drugo su ekstremi kontinuuma, no takva pojednostavljena shvaćanja odraz su elementarnog nerazumijevanja (ili nedostatka volje da se razumije) dječjih prava i uvažavanja djece te udaljavaju odrasle (a time i djecu) od praktičnog ostvarivanja prava na sudjelovanje. Promatranje participacije samo kroz dvije ekstremne pozicije može biti opasno i zapravo pružati odraslima opravdanje i argument zašto je participaciju „nemoguće“ provesti u praksi. Čini se da nerazumijevanje ili nedostatak aktivnog promišljanja što sve participacija djece jest i može biti, osiromašuje i otežava svakodnevne prakse rada s djecom, ali i učvršćuje neke dobro poznate raspodjele moći u odnosima djece i odraslih. Tako Ray (2010.) vidi participaciju i kao strategiju transformacije odnosa djece i odraslih, dok Percy-Smith i Thomas (2010.) naglašavaju pregovaranje o moći i odnosima između djece i odraslih. Smatraju da je doprinos odraslih ključan za dječju participaciju, budući da bi odrasli trebali osigurati okruženje u kojem djeca mogu razvijati svoje načine izražavanja i

sudjelovanja. U fokus se tako stavljaju odnosi djece i odraslih, odnosno specifičnije poticanje odraslih da promišljaju o svojoj ulozi u svojstvu facilitatora i zastupnika, a ne kontrolora. Povezano s promjenama uloga i pozicija moći, automatski se povlači i pitanje poimanja djece kao takve te konstrukcija i poimanja djetinjstva. Shvaćanje participacije djece usko je povezano i s time koje je dominantno shvaćanje djeteta i djetinjstva. U tom smislu Prout i James (1997., prema Babić, 2014.) razlikuju tradicionalna i suvremena shvaćanja djece i djetinjstva. Tradicionalna shvaćanja djeteta u smislu nezrelosti, nedovršenosti, nekompetencije, a djetinjstva kao pripreme faze za zrelost (*djeca kao bića u nastajanju*) i suvremena u smislu djeteta kao kompetentnog kreatora i interpretatora svog svijeta i djetinjstva kao socijalnog konstrukta (*djeca kao bića u postojanju*). Djetinjstvo kao socijalna kategorija pritom se razlikuje od biološke nezrelosti te se ne smatra prirodnim ni univerzalnim obilježjem već strukturalnom i kulturalnom kategorijom. S tim u vezi povezano je s drugim varijablama, kao što su rod i etnicitet, te govorimo o različitosti djetinjstva. U suvremenim shvaćanjima djetinjstva i djeteta smatra se (i prihvaća) da djeca imaju iskustvo i znanje koje je jedinstveno i drukčije (Ajduković, 2003.). Unatoč tome, dječja perspektiva i iskustva često su nedovoljno predstavljena u modelima i razumijevanju socijalnih fenomena (Mishna, Antle i Regehr, 2004.) te su vrlo često odluke o djeci temeljene na informacijama koje o njima daju odrasli, što može biti u najmanju ruku manjkavo, budući da odrasli ne mogu misliti, osjećati i vidjeti život onako kako to čine djeca (Stephenson, Gourley i Miles, 2004.).

Važno je imati na umu kako djeca nisu toliko vješta i informirana kao odrasli te to koliko će netko dijete aktivno sudjelovati, prilično ovisi o kvaliteti uspostavljene ravnoteže između potrebe odraslog da zaštiti dijete i da ga stimulira i ohrabruje u njegovim razvojnim izazovima (Pećnik, 2008.). Markovinović (2010.) u tom smislu govori o tzv. post-konvencijskoj slici djeteta kao aktivnog bića, sposobnog sudjelovati u svom okruženju i preuzeti odgovornost za svoje ponašanje. Participativna prava djece vide se kao ostvarenje paradigme odgovornosti (uvažavanja djeteta kao aktivnog dionika), nasuprot paradigmi poslušnosti (poimanje djeteta kao objekta) (Kušević, 2010.).

Žižak i sur. (2012.) navode kako je prisutnost dječje perspektive u svim stvarima povezanim s djecom, civilizacijski aksiom, odnosno možemo reći kako u sadašnje vrijeme ne bi trebalo više postavljati pitanje „trebamo li ili želimo li čuti dječju perspektivu“, već bismo se umjesto toga trebali baviti načinima da tu perspektivu, odnosno glas djece (kako ga se najčešće naziva u literaturi), uvažimo i oživotvorimo. U tom smislu, uloga je odraslih podučiti djecu (a često to znači da prvo sami moramo učiti) kako da izraze svoje mišljenje. Drugim riječima, uloga odraslih pomiče se s pozicije zaštitnika i zastupnika djece u poziciju uvažavajućih partnera. Izraz „uvažavajući partneri“ odnosi se upravo na svijest i spremnost odraslih da prihvate dječju perspektivu onakvu kakva ona jest i u njejoj cijelosti, bez ograničavanja dječje perspektive kroz tokenistički i dekorativni pristup (Hart, 1992.). Uvažavati dječju perspektivu znači i uvažavati odluke o tome žele li, kada i kako djeca svoju perspektivu izraziti.

U pogledu razumijevanja pojma „participacija“ Lansdown (2010.) navodi kako se izraz participacija u širem kontekstu odnosi na društveni angažman, no kada je riječ o dječjim pravima, taj je pojam postao „prečac“ za prava sadržana u članku 12. Konvencije o pravima djeteta. Babić (2014.) participaciju djece doživljava šire u odnosu na cijelu Konvenciju o pravima djeteta (1989.), kao krovni termin za dječje glasove, dječju dobrobit i aktivno građanstvo.

Konvencija o pravima djeteta (1989.) neizostavno je polazište za određivanje participacije djece te Opačak (2010.) navodi kako skupina prava opisana u člancima od 12. do 17. pripada skupini tzv. participativnih prava koja čine ishodište i okvir za

Mislim da se dječja prava samo deklarativno ponavljaju, obilježavaju se neke obljetnice i to prigodno, zapravo se nedovoljno koriste, neću reći da se ne koriste, ali se zapravo nedovoljno koriste. A to je vrlo moćna stvar! I djeca su moćna!

Nikica Sečen i Hana Rižovski Delogu, Centar za pružanje usluga u zajednici Izvor Selce, bilješke temeljem konzultacija⁴

⁴ U izradi analize korištene su i konzultacije s raznim stručnjacima koji se bave dječjom participacijom kroz praktični rad, istraživanja, poučavanje te kreiranje zakona i politika. Tekst analize i neki od zaključaka i preporuka bit će potkrijepljeni i bilješkama temeljem konzultacija s njima.

ostvarivanje prava djeteta na sudjelovanje. Već spominjani članak 12. Konvencije navodi:

1. *Države stranke će osigurati djetetu koje je sposobno oblikovati osobno mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svog mišljenja o svim pitanjima koja se na njega odnose, i uvažavati to mišljenje u skladu s dobi i zrelošću djeteta.*
2. *U tu svrhu, djetetu se napose mora osigurati da bude, izravno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe, saslušano u svakom sudskom i upravnom postupku koji se na njega odnosi na način koji je u skladu s postupovnim pravilima domaćeg prava.*

Povjerenstvo Ujedinjenih naroda za Prava djeteta u svom Općem komentaru na članak 12. Konvencije o pravima djeteta (2009.) definira participaciju kao „... rasprostranjenu praksu koja se pojavila posljednjih godina, a koja se široko konceptualizirala kao participacija, iako se sam izraz ne pojavljuje u tekstu članka 12. Izraz je evoluirao i sada se široko koristi kako bi se opisao kontinuirani proces koji uključuje dijeljenje informacija i dijalog između djece i odraslih temeljen na obostranom povjerenju, te u kojem djeca mogu naučiti kako se njihovo viđenje i viđenje odraslih uzima u obzir i oblikuje ishod tog procesa.“

Verhellen (1998., prema Koller-Trbović, 2005.) participaciju djece vidi kao najrevolucionarniji dio Konvencije o pravima djeteta (1989.) jer priznaje pravo djeteta da izrazi svoje mišljenje i bude partner odraslima u donošenju odluka te smatra kako je promicanje participacije djece važno kako za samu djecu tako i za demokratsko funkcioniranje društva u cjelini. Smatra se da participacija daje djeci i mladima priliku da kažu ono što je za njih važno, te da tako budu „vlasnici“ odluka koje se donose o njihovim životima. Participacija povećava samopouzdanje i vještine te osnažuje djecu i mlade. S druge strane, omogućuje odraslima da uzmu u obzir i pokažu poštovanje prema mišljenju djece i mladih.

Govoreći o definiciji, Davey, Burke i Shaw (2010.) smatraju da participacija nema jedno, jedinstveno i nepromjenjivo značenje ili definiciju oko koje bi postojala opća suglasnost, odnosno kako kaže Žižak (2005.), participacija sa sobom nosi vrlo različita razumijevanja kako za odrasle tako i za djecu. Autori definiraju i pišu o participaciji na različite načine. Tako npr. Withmore (2001.) govori o participaciji kao stavu stručnjaka (nasuprot promatranju participacije kao metode), Zaviršek i Videmšek (2009.) govore o „etici participacije“, Verhellen (1998., prema Koller-Trbović, 2005.) i Žižak (2005.) smatraju participaciju elementarnim dijelom dječjih prava, dok Koller-Trbović (2005.) participaciju smatra preduvjetom svakog neposrednog rada s djecom.

Liebel i Sadi (2010.) smatraju da dio problema definiranja participacije leži u tome da se polazi od engleskog izraza „*participation*“ te da se pojednostavljeno traže semantički ekvivalenti u drugim jezicima. Autori umjesto toga zagovaraju usmjerenje na svakodnevni život djece i prakse rada s djecom te razumijevanje participacije u socijalnom i kulturnom okruženju. S tim u vezi navode kako u zapadnjačkim zemljama participacija uglavnom podrazumijeva izražavanje mišljenja i sudjelovanje u odlučivanju, a u mnogim drugim zemljama ima šire značenje kao aktivni doprinos obitelji i zajednici. Zaključno smatraju kako bi se participacija djece trebala promatrati šire od pojmova „reći i biti saslušan“ te se pomaknuti prema aktivnom uključivanju u društvene procese. Šire definiranje participacije na različite oblike bivanja, sudjelovanja, odnosa, odlučivanja i aktivnosti u svakodnevnom životu može dovesti do smislenijih oblika participacije (Percy-Smith i Thomas, 2010.). Povezano s tim, u recentnoj literaturi o dječjoj (ali i građanskoj) participaciji često nailazimo na pojam „značajna/smislena“ participacija (i zahtjev za njom). Djeca su aktivni članovi društva i (su)djelovanje postaje ključan koncept, a ne samo mogućnost

izražavanja mišljenja i pravo da se bude saslušan. Tako Percy-Smith i Thomas (2010.) smatraju da je u suvremeno vrijeme potrebno gledati „iznad“ članka 12 i to u dva smjera. Prvi smjer gledanja (i postupanja) jest omogućavanje djeci većeg udjela u demokratskom odlučivanju na svim razinama i područjima, a ne samo u stvarima koje ih se tiču. Drugi smjer je jasnije fokusiranje kako prava, jednakost i pravda za djecu mogu biti ostvareni kroz njihovu aktivnu participaciju u svakodnevnom životu zajednice. Autori zagovaraju, između ostalog, razvijanje kulturno odgovarajućeg razumijevanja dječjih ljudskih prava i angažmana, što može pridonijeti pravnom uređenju i okviru politika koje će podržati i omogućiti operacionalizaciju dječjih prava na aktivno građanstvo u svim sferama svakodnevnog života.

Iako je ideja participacije djece i uzimanja u obzir njihove perspektive relativno dobro zastupljena kroz stručne i znanstvene radove i rasprave, Badham (2004., prema Bessell, 2011.) govori o raskoraku između ideje o participaciji i njene stvarne primjene u praksi, te smatra kako postoji „plima“ retorike o participaciji i „oseka“ praktične primjene i utjecaja na poboljšanje usluga za djecu. Rezultati britanskog istraživanja (Davey, Burke i Shaw, 2010.), u kojem se djecu pitalo o važnosti participacije, pokazali su kako djeca imaju jedinstvenu perspektivu koja pripada „drugoj (dručkijoj) generaciji“ te stoga smatraju da mogu pridonijeti na nov i jedinstven način. Također, pokazalo se da su djeca mnogo kreativnija u svom pristupu rješavanju problema te njihovo mišljenje predstavlja vrijedan resurs, pomažući odraslima da misle „izvan okvira“. Jedan od zaključaka odnosio se i na činjenicu da djeca čine velik dio zajednice, te stoga trebaju imati udjela u odlučivanju.

Dječja participacija nije dobra samo za djecu, riječ je o pomaku u mišljenju o tome kako sudjelovanje djece može unaprijediti ne samo njihove živote, nego i pridonijeti zdravijem i demokratičnijem društvu. Stoga ne čudi da se, osobito u razvijenijim zapadnim zemljama, sudjelovanje djece promiče kao važan strateški cilj u nacionalnim dokumentima za djecu, a neke zemlje čak razvijaju i zasebne nacionalne (i lokalne) strategije za poticanje dječje participacije (npr. Velika Britanija, Irska). Aktualni izazov za zemlje Europske unije jest razvoj prikladnih mehanizama praćenja i evaluacije dječje participacije (Day i sur., 2015.), a u prilog tome navodimo primjer nacionalnih standarda u Walesu, u čijoj su izradi sudjelovala tamošnja djeca i mladi, a odnose se na dječje sudjelovanje (O’Kane, 2007.). Standardi su namijenjeni institucijama, no pisani su jednostavnim jezikom s vrlo konkretnim fokusom, te su stilom i sadržajem prilagođeni djeci.

Poboljšavajući dječju participaciju poboljšavamo svijest odraslih, stanje u društvu, poštivanje ljudskih prava, tolerancije, odgajamo aktivne građane. Nema jednoobraznog izdvajanja jedne skupine, to je proces koji je umrežen. Djeca uče od odraslih, odrasli žive s djecom.

Doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić, pravobraniteljica za djecu, bilješke temeljem konzultacija

2.2. Modeli dječje participacije

U literaturi je moguće pronaći nekoliko modela participacije koju su razvili različiti autori kao što su: Hart (1992.), Treseder (1997., prema http://kids.nsw.gov.au/uploads/documents/tps_resources.pdf), Scheir (2001., prema Franklin i Sloper, 2005.), Lardner (2001.), Kirby i sur. (2003., prema Franklin i Sloper, 2005.), Stephenson, Gourley i Miles (2004.), Lansdown, 2010. Modele je bazično moguće podijeliti na **hijerarhijske** (Hart, 1992.; Shier, 2001.; Stephenson, Gourley i Miles, 2004., Lansdown, 2010.) i **ne-hijerarhijske** (Lardner,

2001.; Kirby i sur., 2003., prema Franklin i Sloper, 2005.). Važno je napomenuti kako će ovdje biti riječi o nekim poznatijim modelima, no u recentnoj literaturi nailazimo na čak 33 modela participacije, koji su u svojoj osnovi slični nekima od ovdje spomenutih (više u Participation Models: Citizens, Youth, Online – A chase through the maze, 2012.).

HIJERARHIJSKI MODELI PARTICIPACIJE

Najpoznatiji hijerarhijski model je vjerojatno Hartov (1992.) model „participacijskih ljestava“. Hartov model predstavlja prilagodbu modela građanske participacije Sherry Arnstein. Model je predstavljen poput ljestava te promatra participaciju kao progresivni tijek (sustav) od donjih do gornjih razina. „Penjanje“ po razinama predstavlja postupni prijelaz u ravnoteži moći u korist djece.

Slijedi usporedni prikaz Hartova modela i modela autora Stephenson, Gourley i Miles (2004.) koji zapravo predstavlja svojevrsnu izvedenicu Hartova modela.

Na dnu modela (ljestava) nalaze se tri tipa uključivanja djece koja se ne smatraju participativnima te su stoga nepoželjna. Stephenson, Gourley i Miles (2004.) nazivaju ih **razinom prisile odnosno akcijama na djeci**. Riječ je o *manipulaciji* (djeca i mladi ne razumiju o čemu se u nekom projektu/istraživanju radi te koji mu je cilj); *dekoraciji* (odrasli traže od djece da se uključe tako što će pjevati, glumiti i sl.); *simboličkom sudjelovanju* (eng. *tokenism*) u kojem djeca naizgled mogu sudjelovati, ali imaju vrlo malo utjecaja na stil i sadržaj onoga o čemu se komunicira. Četvrtu prečku na ljestvama Stephenson, Gourley i Miles (2004.) nazivaju **razinom informiranja odnosno akcijama za djecu**. To je razina tzv. *propisane participacije, ali uz dobivanje adekvatnih informacija* gdje su djeca informirana o projektu u koji su uključena, no o tom projektu i dalje odlučuju odrasli. Na sljedećoj razini djecu se konzultira i informira iako odrasli i dalje kreiraju projekt, ali uz doprinos i pristanak djece. Stephenson, Gourley i Miles (2004.) tu razinu nazivaju **konzultativnom, odnosno akcijama s djecom i pomoću djece**. Šesta prečka odnosi se na projekte koje iniciraju odrasli, ali se odluke dijele s djecom, što znači da su djeca uključena u proces planiranja i implementacije kao i u proces odlučivanja. Sedma je prečka razina na kojoj djeca iniciraju i upravljaju, a odrasli su prisutni kao potpora, no odluke se i dalje donose u suradnji. Stephenson, Gourley i Miles (2004.) sedmu prečku na modelu ljestava nazivaju **razinom suradnje i partnerstva odnosno akcijama s djecom**. Na vrhu ljestava nalaze se oni projekti koje iniciraju sama djeca te dijele svoje odluke s odraslima. Djeca iniciraju, osmišljavaju i vode projekt dok su odrasli prisutni kao savjetnici čije će mišljenje djeca poslušati, ali ono neće biti nametnuto. Stephenson, Gourley i Miles, G. (2004.) tu razinu nazivaju **razinom na kojoj djeca preuzimaju glavnu ulogu odnosno akcijama djece**.

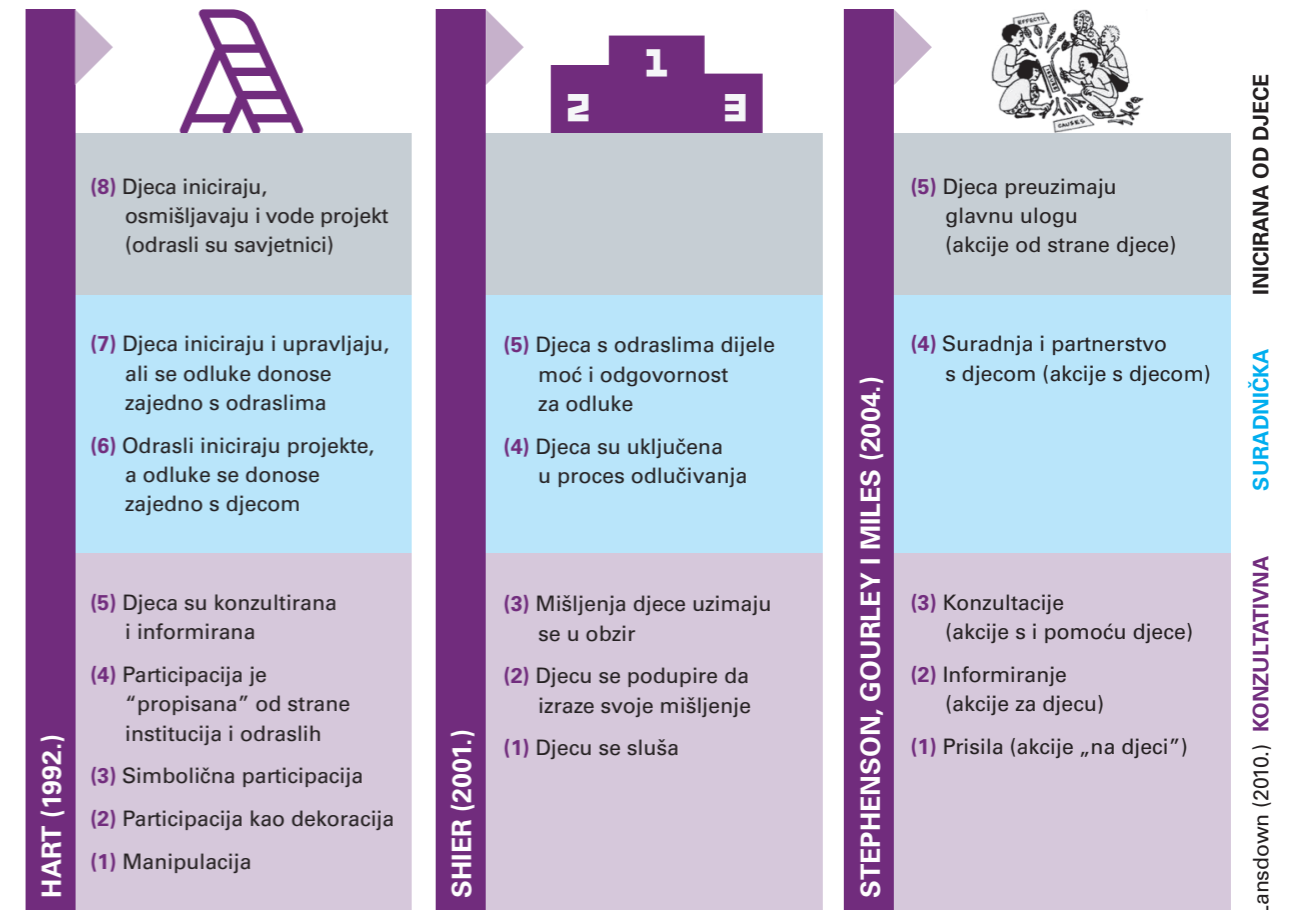
Model dječje participacije koji predlaže Shier (prema Franklin i Sloper, 2005.), pod nazivom „putevi do participacije“, također predstavlja adaptaciju Hartova modela ljestava, a namjena mu je pomoći stručnjacima da odrede svoju trenutačnu poziciju te identificiraju nužne korake kako bi povećali razinu participacije djece. Model je temeljen je na pet razina participacije od kojih svaka ima tri faze koje se nazivaju *Otvoranje, Mogućnosti i Obveze*. Riječ je o sljedećim razinama: (1) djecu se sluša, (2) djecu se podupire da izraze svoje mišljenje, (3) mišljenja djece se uzimaju u obzir, (4) djeca su uključena u proces odlučivanja i (5) djeca s odraslima dijele moć i odgovornost za odluke. Autor smatra kako su prve tri razine minimum koji bi trebalo postići ako se želi djelovati u skladu s Konvencijom o pravima djeteta (1989.).

Participaciju opisanu kroz navedene modele možemo dodatno ilustrirati kroz tri generalne razine koje opisuje Lansdown (2010.):

- **Konzultativna participacija** – odrasli traže mišljenja djece kako bi gradili znanje i razumijevanje dječjih života i iskustva. Odrasli prepoznaju da djeca imaju stručnost i perspektivu potrebnu za odlučivanje (npr. sudjelovanje djece u istraživanjima, planiranju intervencija, razvoju politika, kao svjedoci u kaznenim procesima i sl.).
- **Suradnička participacija** – daje mogućnost aktivnog angažmana u raznim fazama određene aktivnosti. Djeca mogu biti uključena u razvoj ili planiranje projekta, istraživanja, vršnjačko savjetovanje, mogu biti predstavnici u tijelima državne uprave itd. Na ovoj razini djeci se pruža prilika za zajedničko odlučivanje s odraslima te mogućnost da utječu i na proces i na ishode neke aktivnosti.
- **Participacija koju iniciraju djeca** – događa se kad se djeci omogući okruženje i prilika da identificiraju stvari koje ih brinu, iniciraju akcije i zastupaju sama sebe. Djeca mogu akcije inicirati kao pojedinci (npr. izbor škole) ili kao grupa (kreiranje politika, podizanje javne svijesti). Uloga je odraslih da budu facilitatori koji će omogućiti djeci da ostvaruju svoje ciljeve i pružaju informacije, savjete i podršku.

Lansdown (2010.) navodi kako su sva tri oblika prihvatljiva u različitim kontekstima te kako inicijative koje započnu kao konzultativne mogu dovesti do toga da djeca preuzmu više moći i kontrole te inicijative s razvojem vještina i povećanjem samopouzdanja.

Slijedi grafički prikaz četiriju hijerarhijska modela participacije (Hart, 1992.; Stephenson, Gourley i Miles (2004.), Shier (2001., prema Franklin i Sloper, 2005.) i Lansdown (2010.) slika 1).

SLIKA 1: GRAFIČKI PRIKAZ MODELA PARTICIPACIJE PREMA HARTU (1992.), SHIER (2001.), STEPHENSON, GOURLEY I MILES (2004.) I LANSDOWN (2010.)

NE-HIJERARHIJSKI MODELI PARTICIPACIJE

Modeli koje predlažu Lardener, Kirby i sur. su ne-hijerarhijski te polaze od postavke da nijedan oblik participacije ne može biti nadređen drugom (Franklin i Sloper, 2005.).

Lardner (2001.) u svom modelu koristi mrežu umjesto ljestava jer smatra kako model ljestava implicira da je najbolje težiti k višim razinama participacije. Autorica govori kako su za različite situacije prikladni različiti modeli participacije te će o određenoj situaciji ovisiti hoće li nešto inicirati i voditi odrasli ili djeca. Autoričin model participacije sastoji se od šest dimenzija koje predstavljaju kontinuum s obzirom na to tko se nalazi u poziciji moći: odrasli ili djeca. Elementi modela su sljedeći: **Inicijativa** – od koga je došla?; **Nacrt** (sadržaj) – tko odlučuje kako raditi?; **Informacije** – tko ima informacije nužne za odlučivanje?; **Implementacija** – tko provodi odluke?; **Struktura participacije** – koliko je participacija formalna ili neformalna, koliko odražava način na koji odrasli čine određene stvari? Graham, Whelan i Fitzgerald (2006.) govore kako ovaj model implicitno priznaje nijanse u poziciji moći te slojevite odnose koji postoje u procesu participacije.

Model koji predlažu Kirby i sur. (2003., prema Franklin i Sloper, 2005.) pretpostavlja da će oblik participacije biti određen u odnosu na okolnosti i potencijale djece koja su uključena. U tom smislu participacija se promatra kao proces, a ne izolirana aktivnost ili događaj.

Participacija bi se trebala temeljiti na dogovorenim vrijednostima i načelima uključivanja te kao takva predstavljati više od simbolične geste u razvijanju (su) radnih odnosa (Bornarova, 2009.). Da participacija mora biti (mnogo) više od simbolične geste, posebno je važno kada je riječ o djeci i mladima. Autori koji se bave participacijom djece često naglašavaju potrebu da participacija bude značajna i smisljena za dijete (Stephenson, Gourley i Miles, 2004.; Steinitz, 2009.). Tako i Organizacija *Save the Children* (2003.) u svom dokumentu vezanom uz istraživanje nasilja nad djecom, naglašava kako bi participacija djece trebala biti karakterizirana transparentnim i jasnim etičkim principima, osiguravanjem sigurnosti za djecu, biti ne-diskriminirajuća te „prijateljska za djecu“ – osiguravajući im da iznesu svoje stavove, mišljenja i ideje sukladno vlastitim mogućnostima. Kako bi se postigla značajna participacija djece, potrebno je da, kako to navode Stephenson, Gourley i Miles (2004.), i djeca i odrasli budu emocionalno i socijalno pripremljeni. Naime, kad se djeci pruži prilika da sudjeluju, uobičajena kulturalna vjerovanja i očekivanja od uloge djeteta dovode se u pitanje. Autori spominju tzv. *kotač participacije* koji pomaže pri osiguravanju da participacija djece bude učinkovita i smisljena. Model kotača sastoji se od tri „žbice“ (principa), koje moraju biti dobro centrirane da bi kotač dobro vozio: *prilika, odgovornost i podrška*. U sredini kotača nalazi se

Djeci trebaju zainteresirani odrasli, ne nužno vođenje i znanje. Svi imaju potencijal za akciju, stvaranje i suradnju i ključna je stvar kako ih ne demotivirati. Odrasli su važni, ali ne da dominiraju, nego da budu tu, da djeca mogu pitati što ih zanima. U suvremenom odgoju i obrazovanju odrasli se žele nametnuti, a to je djeci dosadno, pa se osjećaju suvišnom.

Izv. prof. dr. sc. Branko Bognar, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Osijek, bilješke temeljem konzultacija

Djeca participaciju lako prihvaćaju ako žive u uvjetima u kojima se njihova prava mogu ostvariti.

Prof. dr. sc. Edita Slunjski, Filozofski fakultet u Zagrebu, bilješke temeljem konzultacija

poštovanje. Ako se neki od tih principa ne poštuje, proces participacije bit će usporen i neuravnotežen, baš kao što slomljena žbica ili prazna guma usporavaju vožnju biciklom. Kada se djeci omogući poštovanje, prilika da sudjeluju te im se pruži odgovornost i podrška, oni mogu istinski i potpuno participirati.

Čini se važnim spomenuti i to kako je teško, a možda i potpuno neopravdano, govoriti o modelu participacije djece unaprijed „propisanim i popisanim“ koracima i procedurama. Naime, imajući u vidu individualne specifičnosti, kompetencije, potencijale svakog djeteta, kao i njegovu slobodnu volju da samo odlučuje želi li, kada i kako participirati, čini se opravdanijim govoriti o „individualnom kontinuumu“ (Žižak, 2010.) participacije, pri čemu svako dijete samostalno određuje do koje razine i na koji način želi sudjelovati. U tom smislu zapravo govorimo o kontinuiranom procesu procjene, pregovaranja i dogovaranja između stručnjaka/istraživača i pojedinog djeteta.

U kontekstu dječje participacije u školskom okruženju, Fielding (2001.) spominje nekoliko ključnih pitanja/izazova primjenjivih i na šire kontekste, koji dobro pogađaju bit smisljene participacije (tablica 1).

TABLICA 1: KLJUČNA PITANJA U KONTEKSTU DJEČJE PARTICIPACIJE (MODIFICIRANO PREMA FIELDING, 2001.)

PITANJE	OKVIR
Tko sudjeluje (kome je omogućeno/dopušteno sudjelovati)?	Postavlja se pitanje je li zaista svoj djeci omogućeno sudjelovanje, s obzirom na njihove specifičnosti i mogućnosti. Što je s djecom s teškoćama, djecom etničkih manjina, djecom koja imaju slabiji školski uspjeh itd.?
Tko sluša (odlučuje)?	Slušaju li oni odrasli koji zaista mogu i donijeti neke odluke i podržati djecu i kako slušaju – doživljava li se dječje sudjelovanje više dekorativnim (i propisanim), konzultativnim ili suradničkim?
Koje su vještine potrebne za sudjelovanje?	Smatra se da su za participaciju potrebne (ali i da se kroz nju razvijaju) razne socijalne vještine i kompetencije i kod djece i kod odraslih. Kod odraslih je riječ i o vještinama neposrednog rada s djecom na suradnički način. Osim vještina, naravno, potrebna je i određena razina znanja i informiranosti o dječjim pravima i pravima sudjelovanja.
Koji su organizacijski uvjeti potrebni za smislenu participaciju? Koji su fizički i metaforički prostori potrebni?	Za aktivnu participaciju potrebno je i vrijeme i prostor kako bi ona bila smisljena. Participacija je prije svega proces učenja i stvaranja koji bi svim uključenima dopuštao da se razvijaju i uče svojim tempom. Ostaje pitanje, s obzirom na ritam suvremenog djetinjstva (i života) u zapadnim kulturama, ima li mjesta za participaciju u obiteljima, školama, zajednicama.

Vezano uz pitanja koja ističe Fielding (2001.), Nacionalna strategija za prava djece u RH od 2014. do 2020. (2014.) temelji se na postavkama da je „*dijete nositelj svojih prava, da ga je nužno informirati o njegovim pravima te da je dijete sposobno koristiti svoja prava u skladu sa svojim razvojnim potencijalima*“. Osim toga, navodi se kako sudjelovanje djece „*pretpostavlja da im odrasli pružaju aktivnu podršku u izražavanju njihova mišljenja te da se osiguravaju uvjeti njihova osposobljavanja za izražavanje vlastitog mišljenja*“.

Kao posljednji model dječje participacije navest ćemo model Laure Lundy (2007.) koja spominje četiri elementa participacije koji mogu ujedno služiti i za evaluaciju

participacije. Riječ je o prostoru, glasu, publici i utjecaju kako je prikazano u donjoj slici, koji se događaju u smislenom kronološkom redu (slika 2).

SLIKA 2: MODEL DJEČJE PARTICIPACIJE PREMA LUNDY (2007.)

O dječjoj participaciji zasigurno bi se još mnogo toga moglo (a vjerojatno i trebalo) reći i napisati, posebno u našem društvenom okruženju, no važno je imati na umu da je i pisanje i promišljanje o participaciji kontinuirano nedovršen posao. S razvojem politika, istraživanja i participativnih praksi, opće i društveno uvjetovane spoznaje o participaciji nadograđuju se. U našem društvu pred nama je metaforički rečeno, u tom smislu, širok put. U tom kontekstu uvodno ćemo se još samo osvrnuti i na zadnje aktualno izvješće o radu pravobraniteljice za djecu iz 2014., u kojem se kontinuirano naglašava važnost i nužnost dječje participacije te poziv stručnjacima, političarima i donositeljima odluka da se više angažiraju u zaštiti prava djece na sudjelovanje.

Kada se djeca trebaju iskazati, odrasli se ponekad boje da će docirati, poklopiti, obeshrabriti. Metode rada i pristup su važni. Mogu obeshrabriti djecu, umjesto da ih otvore. Podrška odraslih je važna – odnos i otvoren dijalog ključ su komunikacije odraslih i djece.

Doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić, pravobraniteljica za djecu, bilješke temeljem konzultacija

Pokazatelji koji mjere ostvarivanje dječjih prava na međunarodnoj razini (*KidsRights Index*⁵) za 2015. godinu govore kako je upravo područje dječje participacije ono u kojem nijedna od analiziranih država nije postigla dobre rezultate. Dječje mišljenje i glas nedovoljno se uvažavaju, te se djecu i dalje promatra samo kao korisnike sustava i usluga, a ne kao nositelje promjena.

⁵ *KidsRights Index* je globalni indeks mjeren na godišnjoj razini, kojim se utvrđuje u kojoj su mjeri države usmjerene na ostvarivanje prava djece. Indeks izrađuje britanska organizacija KidsRights Foundation u suradnji s Erasmus University iz Rotterdama (Erasmus School of Economics) i International Institute of Social Studies. Indeksom su obuhvaćene sve države potpisnice Konvencije o pravima djeteta za koje su dostupni podaci, ukupno 165 država.

ANJA MIROSAVLJEVIĆ I SANDRA CAR

3. ZAKONI I STRATEŠKI DOKUMENTI KOJI SE ODOSE NA PARTICIPACIJU DJECE

3.1. Participacija djece u kontekstu međunarodnih strategija i dokumenata

Participacija je pitanje stava i ponašanja, a ne zakona.⁶

Analiza zakona i dokumenata koji se odnose na participaciju djece i mladih pokazuje da u našoj zemlji postoji znatan broj zakona u kojima se spominje participacija, a na kojima se temelje formalne participacijske strukture i dionici. Iako je legislativa temelj za participaciju djece i mladih, u nas područje zakonske osnove nije evaluirano, barem ne sustavno, već postoje određena izvješća i procjene stanja u okviru pojedinih dokumenata (primjerice, Alternativni izvještaj Odboru za prava djeteta UN-a, Mišljenja i preporuke nezavisne institucije Pravobranitelja za djecu o stanju prava djeteta u Hrvatskoj, UPR – NHRI Izvješće u sjeni, Analiza stanja prava djece i žena (2012.), Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima djeteta i Zaključak Odbora za prava djeteta Ujedinjenih naroda u Republici Hrvatskoj 2004. – 2010., Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu...).

Budući da je jedan od ciljeva ovog istraživanja analizirati relevantne zakone i dokumente koji se odnose na participaciju djece, u daljnjem tekstu prikazani su izdvojeni dijelovi i komentari dokumenata (zakonodavnog i *policy* okvira) koji se bave participativnim pravima djece (čl. 12. do 17. Konvencije o pravima djeteta (1989.)), odnosno prava na informiranost, mišljenje, donošenje odluka, privatnost, jezik primjeren djeci, posebnog skrbnika, u različitim okruženjima i sektorima.

Prije specifičnog fokusa na zakone i strateške dokumente u Republici Hrvatskoj osvrnut ćemo se i na nekoliko ključnih dokumenata (strateških dokumenata i preporuka UN-ovih odbora) koji područje sudjelovanja djece uređuju na međunarodnoj razini te s tim u vezi daju i određene smjernice za nacionalne politike i praksu. Kao što je u poglavlju o svrsi i ciljevima studije spomenuto, ključni okvir je Konvencija o pravima djeteta (1989.) te Nacionalna strategija za prava djece 2014. – 2020. (2014.), no ovdje ćemo se osvrnuti i na neke druge podjednako važne dokumente. Riječ je o Sustainable Development Goals (UN General Assembly, 2015.), Zaključnim primjedbama na treće i četvrto periodičko izvješće RH o pravima djece (UN-ov Odbor za prava djece, 2014.), Zaključnim primjedbama o Inicijalnom izvješću RH o pravima osoba s invaliditetom⁷ (Odbor UN-a za prava osoba s invaliditetom, 2015.), Preporukama Europske Komisije (Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, 2013.) te Strategiji Vijeća Europe za prava djeteta 2012. – 2015.

U dokumentu *Sustainable Development Goals (2015.)* sudjelovanje djece se ne spominje kao zasebni cilj, no ono je u određenom smislu inkorporirano u 4., 5. i 16. cilju. Četvrti cilj odnosi se na osiguravanje inkluzivnog, pravednog i kvalitetnog obrazovanja te promociju prilika za cjeloživotno učenje za sve, pri čemu se govori o usvajanju znanja i vještina za održivi razvoj koji se odnose, između ostalih, i na ljudska prava, rodnu jednakost te promociju mira i nenasilja. Peti cilj specifičnije govori o osiguravanju pune i učinkovite participacije žena i djevojčica u svim razinama odlučivanja, dok se šesnaesti cilj odnosi na promociju miroljubivih i inkluzivnih društava koja omogućuju osjetljivo, inkluzivno i participativno donošenje odluka na svim razinama.

Odbor za prava djece UN-a, u zaključnim primjedbama na treće i četvrto periodičko izvješće RH o pravima djece (2014.) u pogledu dječjeg sudjelovanja, navodi sljedeće preporuke: kreiranje sustava i/ili procedura za socijalne radnike i sudove u odnosu na osiguravanje prava djeteta da bude saslušano; osiguravanje kontinuirane edukacije stručnjaka u području pravosuđa, socijalne skrbi i drugih sektora; provođenje aktivnosti za podizanje svijesti o daljnjoj promociji smislene participacije sve djece u obitelji, zajednici i školi, uključujući vijeća učenika, s posebnom pažnjom usmjerenom na djecu iz marginaliziranih grupa i nepovoljnih životnih situacija kako bi se promijenili stavovi javnosti o djeci kao pasivnim subjektima odluka koje donose odrasli; omogućavanje edukacije za djecu o tome kako mogu sudjelovati u zajednici i vijećima učenika; osiguravanje da se mišljenje djece uzima u obzir kod medicinskih intervencija.

U *Zaključnim primjedbama Odbora za prava osoba s invaliditetom na Inicijalno izvješće RH (2015.)* u dijelu preporuka navodi se potreba osiguravanja široke lepeze mjera kojima se poštuje autonomija, volja i želje osoba s invaliditetom.

U *Preporukama Europske komisije (2013.)*, kada je riječ o ulaganju u djecu (*Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*), naglašava se važnost priznavanja djeteta kao samostalnog nositelja svojih prava. U odnosu na participaciju navodi se usmjeravanje na podršku sudjelovanju sve djece u igri, rekreaciji, sportu i aktivnostima u području kulture. U tom se smislu ističe sudjelovanje u neformalnom učenju u zajednici (izvan obitelji i škole) te osiguravanju troškova, pristupa i uvažavanja kulturalne različitosti u sudjelovanju u tim aktivnostima. Nadalje se ističe važnost promoviranja onih pristupa sudjelovanju djece koji se temelje na volontiranju i međugeneracijskoj solidarnosti. Dio preporuka odnosi se i na podržavanje sudjelovanja djece u odlukama koje se tiču njihovih života: osiguravanje mehanizama koji omogućuju sudjelovanje djece u odlukama koje se tiču njihovih života; osnaživanje i podržavanje djece da izraze svoje mišljenje kojem će se dati težina i koje će utjecati na konačne odluke; korištenje i daljnji razvoj alata za uključivanje djece u sustave skrbi, zdravlja i obrazovanja kao i konzultiranje djece u skladu s njihovom dobi u odnosu na relevantne politike i planove; podržavanje uključivanja djece u sve postojeće strukture, posebno kada je riječ o djeci iz marginaliziranih skupina; ohrabivanje stručnjaka koji rade s djecom na aktivno uključivanje djece te podizanje javne svijesti o pravima djece; implementacija prava djeteta da bude saslušano u svim procesima u pravosuđu te promocija pravosuđa prilagođenog djeci, posebno u odnosu na omogućavanje učinkovitog pristupa djece sudovima i sudskim postupcima.

Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2012. – 2015.)⁸ kao jedan od četiri strateška cilja, ističe upravo participaciju djece kao zaseban cilj, ali i kao temu/vrijednost

⁶ Citat iz istraživanja u Finskoj o dječjem viđenju participacije (Child and youth participation in Finland, A Council of Europe policy review, 2011).

⁷ Preporuke se odnose na sve osobe s invaliditetom, pa tako i na djecu.

⁸ U Strategiji Vijeća Europe za prava djeteta od 2016. do 2021., participacija je i dalje jedan od prioritarnih ciljeva. Strategija dodatno naglašava i promiče „sudjelovanje sve djece“ kroz sljedeće mjere: promicanje prava djece na sudjelovanje, dopiranje do djece te jačanje participacije u školama i putem škola.

vidljivu i kroz sve druge mjere spomenute strategije. U zasebnom strateškom cilju ističe se: pravo da se djecu čuje i shvati ozbiljno, demokratsko građanstvo i edukacija o ljudskim pravima, edukacija i informiranje o pravima djece, zaštita i osnaživanje djece u medijskom okruženju.

3.2. Definicije pojma „dijete“ u hrvatskom zakonodavstvu

Opće je poznato da je Konvencija o pravima djeteta (1989.) pojam djeteta definirala kao svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se po pravu koje se primjenjuje, punoljetnost ne stječe ranije, čime je takva definicija ostavila mogućnost da svaka država u okviru navedenog može imati svoje definicije (Petö Kujundžić, 2004.).

Pravni status djeteta u hrvatskom zakonodavstvu ovisi o pojedinom zakonu i njegovoj definiciji. Tako se, primjerice, u *Zakonu o sudovima za mladež* (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15) i *Prekršajnom zakonu* (NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15) navodi definicija djeteta kao osobe koja nije navršila 14 godina, mlađeg maloljetnika kao maloljetnika koji je navršio 14 godina, a nije navršio 16 godina, te starijeg maloljetnika kao maloljetnika koji je navršio 16 godina, a nije navršio 18 godina. Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) i Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14) dijete tumače kao osobu do 18 godine života. Iako potonji u tumačenju pojmova navodi da je dijete do 18. godine, u Zakonu se upotrebljavaju pojmovi i maloljetnika i djeteta bez posebnog ograničenja, ali se očito podrazumijeva da je riječ o osobama koje su mlađe od 18 godina. Kaznena odgovornost definirana je s dobnom granicom od 14 godina, pri čemu su mlađi od 14 kazneno neodgovorni.

Obiteljski zakon (NN 103/15) nije dao definiciju djeteta, već taj pojam ograničava, odnosno kaže da je punoljetna osoba ona koja je navršila 18 godina. Nadalje, propisuje se da osoba postaje punoljetna i stječe poslovnu sposobnost s navršenih 18 godina života. Navedeni zakon predviđa i mogućnost iznimnog stjecanja poslovne sposobnosti nakon navršenih 16 godina života i to ako sklopi brak prije punoljetnosti. Dodatna je mogućnost da maloljetna osoba koja je navršila 16 godina i postala roditeljem može steći poslovnu sposobnost.

Iz aspekta Konvencije o pravima djeteta (1989.) i participativnih prava, zanimljivo je obratiti pažnju kada se u zakonima govori o: 1) *informiranosti djeteta i njegovom pravu na izražavanje mišljenja* i odgovornosti odraslih da im to omoguće (npr. davanje suglasnosti za promjenu imena ako je starije od 10 godina) te 2) *pravu donošenja odluka* (npr. vozačka dozvola, biračko pravo glasa, sklapanje braka i sl.), a što je moguće pratiti u tablici koja slijedi (tablica 2).

3.3. Racionala i kriteriji analize

Tekst koji slijedi donosi strateške dokumente i pojedine odredbe domaćeg zakonodavstva koje se odnose na participativna prava djeteta kako su propisana u Konvenciji. Pregled informacija i analiza zakona dani su po područjima (sustav obrazovanja, zdravstva, pravosuđa, sustav socijalne skrbi), pri čemu se slijedila logika „lijevka“, odnosno kreće se od sustava u koja su uključena sva djeca, prema specifičnim područjima i ranjivim skupinama. Prije toga, dat će se osvrt na Ustav RH

TABLICA 2: KORACI NA PUTU DO ODRASLOSTI IZ PERSPEKTIVE LEGALNOG STATUSA DJETETA U RH

DOBNA GRANICA	LEGALNI OKVIRI
7	» Pravo djeteta na informaciju o posvojenju – do 7. godine
10	» Suglasnost za promjenu imena – dijete starije od 10 godina
12	» Pristanak djeteta na posvojenje » Suglasnost za promjena osobnog imena i nacionalnosti posvojenika
14	» Kaznena odgovornost » Pravo djeteta na pokretanje postupaka u vezi s ostvarivanjem svojih prava i interesa » Pravo na sudjelovanje u postupcima određivanja mjera za zaštitu djeteta » Odlučivanje o osobnim pravima i interesima djeteta u sudskim postupcima » Žalba protiv odluke o skrbništvu i imenovanju i razrješenju skrbnika, rješenja kojima se odlučuje o njihovim pravima i dobiti » Dijete od 14 godina naviše kojemu se priznaje očinstvo mora dati suglasnost za priznanje očinstva » Davanje suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju » Osnivač udruge – mogu biti i maloljetne osobe starije od 14 uz suglasnost zakonskog zastupnika » Članstvo u udruzi – za maloljetnike do 14 godina pristupnicu potpisuje samo roditelj, a za maloljetnike s navršenih 14 godina roditelj daje pisanu suglasnost » Odlučivanje u Skupštini Udruge
15	» Obvezno osnovnoškolsko obrazovanje – do 15. » Djelomična poslovna sposobnost » Poduzimanje pravnih radnji djeteta koje zarađuje (sklapanje pravnih poslova, raspolaganje zaradom...) i otvaranje bankovnog računa » Zaposleno dijete dužno je pridonositi svom uzdržavanju i obrazovanju » Vozačka dozvola – kategorija A1 (mopedi i motokultivatori) » Dobna granica pristanka na spolni odnos » Volontiranje (uz pisanu suglasnost zakonskog zastupnika)
16	» Suglasnost za medicinski tretman Priznanje očinstva » Pristanak i suglasnost za priznanje očinstva » Zabrana samostalnih noćnih izlazaka od 23 do 5 sati (do 16)
18	» Potpuna poslovna sposobnost » Dužnost roditelja na uzdržavanje djeteta – do 18. godine, a ako se školuje – do 26. godine » Pravo na uvid u podatke o posvojenju » Vozačka dozvola – kategorija B » Sklapanje braka » Biračko pravo » Kladenje i igranje na automatima » Kupovina alkoholnih pića i cigareta

* Preuzeto iz sljedećih zakona: Zakon o radu (NN 93/14), Zakon o osobnom imenu (NN 118/12), Obiteljski zakon (NN 103/15), Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15), Zakon o igrama na sreću (NN 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14), Zakon o udrugama (NN 74/14), Ustav RH (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14), Zakon o volonterstvu (NN 58/07, 22/13)

(NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14), Zakon o pravobranitelju za djecu (NN 96/03), Zakon o savjetima mladih (NN 41/14) te potom prikazati dijelovi (ciljevi i mjere) *Nacionalne strategije za prava djece od 2014. do 2020.* i *Nacionalnog programa za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine* koji su općeniti, odnosno odnose se na generalnu participaciju djece i mladih.

U svom **Ustavu** (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14) **Republika Hrvatska** generalno se opredijelila za posvećenost zaštiti i promicanju prava djece⁹, kao i ratifikaciju Konvencije o pravima djeteta 1991. godine. U tom smislu država se obvezala usklađivati nacionalno zakonodavstvo i praksu s odredbama odgovarajućih međunarodnih ugovora, smjernica i deklaracija u području prava djeteta. Izrada i primjena nacionalnih strateških dokumenta djelovanja za djecu također je dio tih obaveza pa je tako Vlada RH usvojila do sada tri strateška dokumenta čiji su ciljevi bili usmjereni isključivo na unaprjeđenje kvalitete života djece u različitim područjima (zdravstvo, odgoj i obrazovanje, zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja, slobodno vrijeme, kultura i drugo). Riječ je o: **Nacionalnom programu djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj za razdoblje 1999. do 2005. godine, Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine, Nacionalnoj strategiji za prava djece od 2014. do 2020. godine.** Usto, usvojene su i **Prioritetne aktivnosti za dobrobit djece od 2003. godine do 2005. godine.** Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020. godine značajan je iskorak u ovom području jer je donošenjem i usvajanjem iste, Hrvatska dobila i nacionalnu strategiju koja se eksplicitno bavi promocijom čl. 12. Konvencije o pravima djeteta (1989.).

Osim toga, utemeljena su i dva tijela koja se bave provođenjem Konvencije. **Ured pravobranitelja za djecu** osnovan je 2003. godine sa zadacima da štiti, prati i promiče prava i interese djece na temelju Ustava RH, međunarodnih ugovora i zakona (Zakon o pravobranitelju za djecu, NN 96/03). Drugo tijelo je **Vijeće za djecu** koje je savjetodavno tijelo Vlade RH osnovano 1998. godine kao tijelo koje trajno prati ostvarivanje temeljnog nacionalnog strateškog dokumenta na području zaštite i promicanja prava djece u Republici Hrvatskoj, koordinira i usklađuje rad državnih i ostalih tijela pri ostvarivanju planiranih mjera i aktivnosti te, između ostalog, prati primjenu Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih akata i nacionalnih propisa i programa koji se odnose na zaštitu i promicanje prava djece (Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020. godine).

Uz u tekstu prikazane zakone i dokumente, važno je konstatirati da su trenutačno na javnoj raspravi i dodatni dokumenti koji sadrže odredbe koje se odnose na participativna prava djece poput *Pravilnika o obveznom sadržaju obrasca plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi, Pravilnika o načinu pribavljanja mišljenja djeteta*¹⁰.

Hrvatska je Vlada do sada podnijela četiri izvješća o implementaciji Konvencije o pravima djece u Hrvatskoj Odboru UN-a za prava djece. Odgovornost za provedbu participacije i implementacije participativnih prava po Konvenciji podijeljena je između različitih dionika poput Ministarstva pravosuđa, Ministarstva socijalne politike i mladih, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstva zdravlja, pravobranitelja za djecu i dr.

Zakon o pravobranitelju za djecu (NN 96/03) prije svega propisuje djelokrug rada pravobranitelja, kao što su praćenje usklađenosti zakona, zaštita prava djece,

promocija prava djece, informiranje javnosti o pravima djece i dr. (članak 6.).

Članak 7. ovog zakona govori o sudjelovanju djece: (1) *Pravobranitelj za djecu upoznaje i savjetuje djecu o načinu ostvarivanja i zaštite njihovih prava i interesa;* (2) *Pravobranitelj za djecu surađuje s djecom, potiče djecu na izjašnjavanje i uvažava njihovo mišljenje, inicira i sudjeluje u javnim aktivnostima usmjerenima na poboljšanje položaja djece te predlaže mjere za povećanje utjecaja djece u društvu.*

Zakon o savjetima mladih (NN 41/14) prvi je zakon o mladima koji uređuje osnivanje i djelovanje savjeta mladih u cilju aktivnog uključivanja mladih u javni život. Savjeti mladih predlažu i daju mišljenje predstavničkom tijelu lokalne odnosno područne samouprave, predlažu donošenje odluka, programa i drugih akata značajnih za unaprjeđivanje položaja mladih, te sudjeluju u izradi i praćenju provedbe lokalnog programa djelovanja za mlade.

Članak 12.

- (1) Savjet mladih donosi odluke većinom glasova ako je na sjednici nazočna većina članova Savjeta mladih, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno.
- (2) Član savjeta mladih koji je neposredno osobno zainteresiran za donošenje odluke o nekom pitanju može sudjelovati u raspravi o tom pitanju, ali je izuzet od odlučivanja.
- (3) Smatra se da je član Savjeta mladih neposredno osobno zainteresiran za donošenje odluka o nekom pitanju ako se odluka odnosi na projekt u kojemu osobno sudjeluje ili sudjeluje pravna osoba u kojoj on ima udio u vlasništvu.

Članak 16.

- (1) Savjet mladih donosi program rada Savjeta mladih za svaku kalendarsku godinu.
- (2) Program rada Savjeta mladih sadrži sljedeće aktivnosti:
  - sudjelovanje u kreiranju i praćenju provedbe lokalnog programa djelovanja za mlade
  - suradnja s drugim savjetodavnim tijelima mladih u Republici Hrvatskoj i inozemstvu
  - konzultiranje s organizacijama mladih o temama bitnim za mlade
  - suradnja s tijelima jedinica lokalne, odnosno područne (regionalne) samouprave u politici prema mladima.

3.4. Nacionalne strategije za djecu i mlade

Nacionalna strategija za prava djece 2014. – 2020. opsežan je dokument čija je „svrha postići djelotvornije promicanje i zaštitu prava djece u Republici Hrvatskoj kroz provedbu postojećih međunarodnih i nacionalnih standarda na području prava djece, promovirajući cjeloviti i integrativni pristup pravima djece“ (str. 3). Strategija donosi četiri strateška cilja, u ovom dokumentu je definirano po svim područjima ukupno 85 operativnih ciljeva i 248 mjera. Donosimo u cijelosti odredbe koje se odnose na participaciju djece općenito. U samoj Nacionalnoj strategiji sudjelovanje djece je pozicionirano i kao zaseban strateški cilj, ali i kao sastavni dio drugih ciljeva odnosno mjera. Pojedine mjere Nacionalne strategije bit će prikazane prema pojedinim resorima, dok ćemo se početno osvrnuti na zasebni strateški cilj vezan isključivo uz participaciju.

IV. STRATEŠKI CILJ: OSIGURANJE AKTIVNOG SUDJELOVANJA DJECE koje se odnosi na rad svih navedenih resora, ali i jedinica regionalne i lokalne uprave i samouprave, tijela državne uprave, pravobraniteljice za djecu...

⁹ Iako se u Ustavu, za razliku od nekih europskih zemalja, ne navodi jasno ili eksplicitno pravo na (dječju) participaciju.

¹⁰ Pravilnici su nakon javne rasprave usvojeni (Pravilnik o obveznom sadržaju obrasca plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (NN, 123/15), Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (NN, 103/15).

K.1. Cilj: Podizati razinu znanja djece o pravima djece, postojećim strateškim dokumentima na razini Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije te različitim preporukama međunarodnih tijela.

Mjere:

- K.1.1. Definirati načine cjelovitog upoznavanja sve djece sa svojim pravima.
- K.1.2. Izraditi nacionalni model poticanja i svrhovitog sudjelovanja djece u svim značajnim aspektima javnog i obiteljskog života.

K.2. Cilj: Ostvarivati opće načelo prava sudjelovanja djece u kreiranju politika i programa za djecu.

Mjere:

- K.2.1. Uskladiti nacionalno zakonodavstvo i javne politike za djecu s ostvarivanjem prava djece na sudjelovanje.
- K.2.2. Uključiti djecu u kreiranje javnih politika za djecu.

K.3. Cilj: Promicati i poticati ostvarivanje prava na sudjelovanje djece u obitelji.

Mjere:

- K.3.1. Provoditi edukaciju i informiranje roditelja djece u odgojno-obrazovnim ustanovama o stvaranju demokratske obiteljske klime koja podrazumijeva aktivno sudjelovanje djece u donošenju odluka koje se na njih odnose.
- K.3.2. Provoditi kampanje i informirati roditelje o važnosti sudjelovanja djece u odlučivanju o pitanjima od obiteljskog interesa.

K.4. Cilj: Osigurati pretpostavke za aktivno i svrhovito uključivanje djece u donošenje strategija/akcijskih planova za djecu na lokalnim razinama i kontinuirano razvijati mehanizme sudjelovanja djece u lokalnim zajednicama prema njihovim mogućnostima.

Mjere:

- K.4.1. Umrežavati dječja vijeća, dječje forume i vijeća učenika u lokalnoj zajednici, uključiti ih u izradu lokalnih strategija/akcijskih planova te za njihovu provedbu osigurati financijska sredstva.
- K.4.2. Definirati mehanizme osnivanja i djelovanja dječjih vijeća na lokalnim razinama, mehanizme izravne komunikacije djece s predstavnicima lokalnih vlasti i osigurati način izbora djece u dječja vijeća na demokratski način prema pozitivnim iskustvima i programu Saveza društava Naša djeca Hrvatske.
- K.4.3. Osigurati sudjelovanje ranjivih skupina djece u dječjim predstavničkim tijelima.

K.5. Cilj: Promicati pravo djece na sudjelovanje u javnom životu lokalne zajednice.

Mjere:

- K.5.1. Poticati umrežavanje udruga i ustanova u lokalnoj zajednici koje promoviraju i ostvaruju pravo djece na sudjelovanje.
- K.5.2. Osigurati aktivno sudjelovanje djece u lokalnim kampanjama i lokalnim akcijama koje se odnose na život svih građana lokalne zajednice.

K.6. Cilj: Revidirati Etički kodeks istraživanja s djecom u cilju boljeg osiguravanja prava djece na sudjelovanje i izražavanje mišljenja u istraživanjima.

Mjere:

- K.6.1. Kritički analizirati dosadašnju primjenu Etičkog kodeksa istraživanja s djecom i definirati veću autonomiju djece u odlučivanju o sudjelovanju u istraživanjima s djecom u odnosu na dob.
- K.6.2. Omogućiti i djeci od 7 do 14 godina izjašnjavanje o sudjelovanju u istraživanjima uz strogo i dosljedno poštivanje svih ostalih odredbi Kodeksa koje jasno osiguravaju zaštitu prava djeteta i osiguravaju najbolji interes i dobrobit djeteta.

U kontekstu Nacionalne strategije važno je naglasiti da je participativan pristup primijenjen i u samoj izradi Strategije, barem manjim dijelom. Tako su u radnoj skupini za izradu Strategije sudjelovala dva predstavnika djece, a s djecom se raspravljalo i šire kroz fokusne grupe te radionice u jednoj osnovnoj školi i SOS Dječjem selu. Iako je riječ zapravo o zaista malom sudjelovanju djece (kvantitativno), vjerujemo da se ovakav pristup može smatrati dobrim početkom uključivanja djece u raspravu oko javnih politika.

Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine sadrži osam prioritarnih područja s 40 mjera i 118 zadataka, za čiju je provedbu zaduženo 17 tijela državne uprave. Predloženim mjerama i zadacima unutar svakog područja prethodi analitički okvir kao ishodište za njihovo koncipiranje. Jedno od osam temeljnih područja Nacionalnog programa odnosi se na Aktivno sudjelovanje mladih u društvu i političku participaciju.

Za konkretan primjer participacije djece ističem sudjelovanje djece u izradi novog nacionalnog dokumenta usmjerenog djeci. Održane su dvije radionice o tri tematske cjeline (Aktivno sudjelovanje djece, Alternativna skrb te Sport, kultura i druge aktivnosti slobodnog vremena) s učenicima jedne osnovne škole i djecom iz SOS Dječjeg sela Lekenik. Radionice su vodile zaposlenice Ministarstva socijalne politike i mladih.

Duška Bogdanović, djelatnica Ministarstva socijalne politike i mladih, bilješke temeljem konzultacija

U procesu izrade Nacionalnog programa mladi su aktivno sudjelovali kroz tri dimenzije: angažiranjem u realizaciji istraživanja „Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj“¹¹; sudjelovanjem u Radnoj skupini i Stručnom povjerenstvu za izradu Nacionalnog programa; uključivanjem u proces javnog savjetovanja.

Slijedi prikaz područja i aktivnosti Nacionalnog programa za mlade (2014.).

PODRUČJE 1: Obrazovanje, profesionalno osposobljavanje i usavršavanje u kontekstu cjeloživotnog učenja

Aktivnosti u području rada s mladima pridonose osobnom i društvenom razvoju mladih. One podrazumijevaju njihovo dobrovoljno sudjelovanje te su komplementarne formalnom obrazovnom procesu. Rad s mladima također pruža mogućnosti za učenje i razvija njihova znanja i vještine na različitim područjima. Osim toga, osnažuje mlade ljude za aktivno sudjelovanje u društvu i u procesima donošenja odluka.

Cilj 1.2.: Stvoriti institucionalne pretpostavke za unapređenje rada s mladima.

Mjera 1.2.1. Unapređenje rada s mladima suradnjom organizacija civilnog društva i donositelja odluka.

Zadatak 2: Jačati kapacitete djelatnika državne uprave sudjelovanjem u neformalnim obrazovnim programima o radu s mladima.

PODRUČJE 2: Zapošljavanje i poduzetništvo

Sudjelovanje mladih u društvenim, ekonomskim i političkim procesima važan je faktor društvene stabilnosti u smislu reprodukcije socijalnih struktura, procesa i veza u društvu.

Cilj 2.1. Olakšati integraciju mladih na tržište rada.

Mjera 2.1.4. Osnaživanje udruga mladih i za mlade kao dionika na tržištu rada, s naglaskom na provedbu Garancije za mlade.

Zadatak 3: Uspostaviti sustav praćenja sudjelovanja udruga mladih i za mlade u provedbi politika zapošljavanja.

Mjera 2.1.5. Izrada i provođenje novih te unapređenje postojećih mjera za aktiviranje i zapošljavanje dugotrajno nezaposlenih mladih.

Zadatak 1: Uz aktivno sudjelovanje dugotrajno nezaposlenih mladih izraditi nove i/ili unaprijediti postojeće mjere zapošljavanja dugotrajno nezaposlenih mladih, uz vrednovanje njihovog učinka na položaj mladih žena, odnosno mladih muškaraca.

PODRUČJE 5: Aktivno sudjelovanje mladih u društvu

Osnova ciljeva i mjera područja „Aktivno sudjelovanje mladih u društvu“ jest koncept aktivnog građanstva, odnosno aktivnog građanina. Taj koncept, pak, počiva na stavu da „biti građanin“ nije samo status (pravni status na temelju kojeg posjedujemo određena prava i zahtijevamo od državnih i društvenih institucija da

¹¹ Više o rezultatima u istraživanju „Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj“ (Ilišin i Spajić Vrkaš, 2015.).

nam osiguraju ostvarenje tih prava), nego i uloga (kontinuirano sudjelovanje u životu zajednice te u njenom osmišljavanju i kreiranju). U tom smislu, pojam „aktivni mladi“ (ili „biti aktivna mlada osoba“, „biti aktivan građanin mlade dobi“), s jedne strane, podrazumijeva „vježbanje“ mladih za preuzimanje i prakticiranje uloge aktivnoga građanina u različitim segmentima društvenog života, kroz različite institucionalne i izvaninstitucionalne projekte i aktivnosti, dok s druge strane podrazumijeva mogućnost da projekti i aktivnosti koje mladi koncipiraju i provode konkretno pridonose podizanju opće razine kritičkog mišljenja i javne rasprave u društvu, promjeni društvene klime i rješavanju pojedinih društvenih problema. Aktivno sudjelovanje mladih u društvu i politička participacija pitanje je koje treba razmatrati u skladu s načelima supsidijarnosti, odnosno stavljajući naglasak na aktiviranje mladih na lokalnoj razini, u neposrednoj društvenoj zajednici, gdje se prvenstveno prepoznaju problemi mladih i gdje se ti problemi lakše mogu rješavati, što implicira i da bi mladi bili zainteresiraniji za socijalno-političku participaciju.

Prema Svjetskom izvješću o stanju volonterstva, mladi ljudi predstavljaju golem potencijal za razvoj te je stoga iznimno važno podržati sve oblike njihova aktivnog sudjelovanja, uključujući i volontiranje. Volontiranje je izvrstan način da mladi budu produktivni i aktivni članovi zajednice tijekom odrastanja u aktivnostima primjerenima njihovoj dobi, tjelesnom i intelektualnom stupnju razvoja i vještinama koje ne predstavljaju rizik za njihovo zdravlje, razvoj i uspjeh u izvršavanju svakodnevnih obveza. Takav tip aktivnog sudjelovanja ima značajne i dugotrajne učinke jer se za budućnost oblikuje osoba svjesna sebe i svoje okoline, svojih potreba i mogućnosti, kao i potreba i mogućnosti zajednice koja je okružuje. Promjene u globalnoj ekonomiji suočavaju mlade sa smanjenim mogućnostima za sudjelovanje u društveno-političkom životu što ih čini skupinom u riziku od socijalnog isključivanja. Upravo stoga zapošljavanje predstavlja jedan od najvažnijih načina za opstanak ili povratak u aktivan društveni život.

Cilj 5.2. Osigurati aktivno sudjelovanje mladih u procesu donošenja odluka.

Mjera 5.2.4. Praćenje sudjelovanja mladih u izborima na nacionalnoj te lokalnoj i područnoj (regionalnoj) razini.

PODRUČJE 6: Kultura i mladi

Studije i istraživanja koje je prethodnih godina provela Europska komisija (npr. Access of Young people to Culture, 2008.) pokazale su da je osiguravanje pristupa mladima (kao akterima i organizatorima, korisnicima, kupcima, konzumentima, publici) kulturi i umjetnosti jedan od ključnih preduvjeta za njihovo puno sudjelovanje u društvu. Pristup mladih kulturnom životu moguć je i kroz njihovo aktivno sudjelovanje. Uključivanje mladih u kulturu, ne samo kao redovne i zainteresirane publike, već i kao proizvođača i sukreatora kulturnih aktivnosti, može ih potaknuti na izražavanje vlastite kreativnosti, čime će razvijati svoju osobnost i osjećaj pripadnosti zajednici.

Važno je istaknuti da je, zahvaljujući dinamici rada i načinu organizacije rada (uglavnom je riječ o horizontalnim, a ne vertikalnim hijerarhijskim strukturama), upravo ovaj sektor taj koji je u stanju pratiti i primjereno odgovoriti na dinamiku promjena naglasaka specifičnih potreba i interesa mladih, ali istovremeno kreirati i nove trendove i tendencije. Tako ova kulturna scena može imati značajan (pozitivan) utjecaj na osobnu formaciju i društvenu afirmaciju mladih. Nadalje, upravo takva otvorena struktura omogućuje uključivanje i sudjelovanje velikog broja mladih, odnosno može potaknuti mlade da se iz pozicije konzumenta postave u poziciju proizvođača. Puno sudjelovanje mladih u društvu i kulturnom životu podrazumijeva njihovu participaciju u svim područjima, ne samo obrazovanju, pristupu kulturnim događanjima i institucijama te samoorganiziranom djelovanju u kulturi, već i pristupu zapošljavanju u kulturi.

PODRUČJE 7: Mladi u europskom i globalnom okruženju

Područja Nacionalnog programa za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine određena su prema strukturi Strategije za mlade EU, koja je na snazi od 2010. do 2018. Sukladno tome, ovim Nacionalnim programom za mlade tematizira se i sudjelovanje mladih i organizacija mladih i za mlade iz Republike Hrvatske u procesima donošenja odluka i izradi politika za mlade na europskoj i globalnoj razini te njihova mobilnost. Područje se fokusira na sudjelovanje mladih, dionika sektora za mlade i za njega relevantnih institucija u izradi politika za mlade na razini Europske unije, Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda te na poticanje mobilnosti mladih na europskoj i globalnoj razini.

Europska unija, Vijeće Europe i Ujedinjeni narodi u svojim pojedinim tijelima predviđaju i omogućuju sudjelovanje mladih u procesima donošenja odluka, što je na različite načine regulirano u svakoj od nabrojanih institucija, odnosno svaka ima zaseban pristup tim mehanizmima.

Iz perspektive Republike Hrvatske procesi donošenja odluka na razini zemalja Vijeća Europe i Europske unije, u kojima mogu sudjelovati i mladi, nešto su uređeniji, intenzivniji i pristupačniji organizacijama mladih i za mlade, no što je slučaj s Ujedinjenim narodima, gdje je riječ o ponešto drukčijem obliku sudjelovanja i predstavljanja mladih. Naime, na razini institucija Europske unije i Vijeća Europe uglavnom su jasno određeni i navedeni kriteriji za sudjelovanje i procesi u kojima mogu sudjelovati organizacije mladih i za mlade te se provode kontinuirani programi predviđeni za ostvarivanje takve vrste participacije. Premda ti procesi često odaju dojam uređenosti i efikasnosti, značajno je osvrnuti se na rezultate tih procesa i mogućnost zagovaranja njihove provedbe, što često nije na zadovoljavajućoj razini iz niza političko-administrativnih razloga, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom planu. Dakle, važnost ovih mehanizama i procesa ne leži isključivo u uključivanju mladih u procese donošenja odluka, već i u njihovoj realizaciji i evaluaciji dobivenih rezultata.

Ovim Nacionalnim programom za mlade prepoznata je važnost sudjelovanja mladih u važnim procesima donošenja odluka na spomenutim razinama, kao i adekvatnoj primjeni donesenih zaključaka i preporuka, kako bi mladi svojim iskustvom, znanjem i perspektivama pridonijeli svom položaju i položaju svojih generacija kroz rad brojnih nadležnih institucija.

3.5. Participacija djece u sustavu obrazovanja

Obrazovanje je, mogli bismo reći, jedan od preduvjeta i temeljnih područja putem kojih treba učiti djecu da aktivno sudjeluju u životu općenito. Ovaj je sustav uređen Zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju i Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi te drugim dokumentima.

U okviru ovog resora *Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020.* predviđa cilj: *Povećati sudjelovanje djece u procesima donošenja odluka od interesa za njihov odgoj i obrazovanje* i u skladu s ciljem donosi sljedeće mjere:

- D.8.1.** Izraditi program obučavanja učenika, roditelja i nastavnika o pravima djeteta kroz nastavne predmete, sat razrednika, roditeljske sastanke, stručno usavršavanje nastavnika i ravnatelja. Obučavanje o pravima djeteta i načinima sudjelovanja učenika treba biti sastavna komponenta školskog kurikula.
- D.8.2.** Definirati način izbora učenika u Vijeće učenika prema demokratskim načelima te način komunikacije izabranih učenika s bazom, tj. učenicima škole. Kako bi se osiguralo stvarno sudjelovanje djece, Vijeće učenika treba raspravljati i donositi odluke oko svih pitanja života odgojno-obrazovne ustanove koja ih se neposredno tiču. Osigurati jednog člana Učiteljskog vijeća za koordinaciju rada Vijeća učenika.
- D.8.3.** Definirati proces sudjelovanja učenika u donošenju školskih pravila i planova za poboljšanje discipline kako bi se jačala njihova odgovornost i pozitivna klima u školi.
- D.8.4.** Poticati i podržavati učenike na pokretanje konkretnih akcija i aktivnosti kojima pridonose zadovoljavanju svojih prava i interesa, ali i različitih humanitarnih aktivnosti, uključiti ih ne samo u provedbu, već i u oblikovanje različitih programa, osobito programa prevencije nasilja, prevencije ovisnosti, programa borbe protiv siromaštva, razvoja socijalnih kompetencija i vještina za samoaktualizaciju, nenasilno rješavanje konflikata.
- D.8.5.** Razvijati različite oblike suradnje škole i lokalne zajednice u kojima će djeca aktivno sudjelovati u pitanjima od njihova neposrednog interesa, osobito u vezi sa sigurnošću, dostupnošću rekreativnih i drugih aktivnosti slobodnog vremena.

Usto, i cilj **D.9.** Strategije odnosi se na participaciju mladih i definiran je kao: Uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u škole. Mjere su:

- D.9.1.** Izraditi plan uvođenja odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u škole kao međupredmetni sadržaj, ali i kao obavezni sadržaj od određene faze obrazovanja učenika.
- D.9.2.** Osigurati dodatnu edukaciju nastavnika za realizaciju odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- D.9.3.** Izraditi priručnik za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo.
- D.9.4.** Osigurati infrastrukturnu i materijalnu potporu neformalnim programima odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo.

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011.) (u daljnjem tekstu: NOK) je usmjeren prema osam temeljnih kompetencija od kojih je jedna socijalna i građanska kompetencija, a obuhvaća osposobljenost za odgovorno ponašanje, pozitivan i tolerantan odnos prema drugima, međuljudsku i međukulturnu suradnju, uzajamno pomaganje i prihvaćanje

različitosti; samopouzdanje, poštovanje drugih i samopoštovanje; osposobljenost za učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, zajednici i društvu, te djelovanje na načelima pravednosti i mirotvorstva. Vrijednosti kojima NOK poklanja osobitu pozornost jesu: znanje, solidarnost, identitet te odgovornost. Odgovornost podrazumijeva da odgoj i obrazovanje potiču aktivno sudjelovanje djece i mladih u društvenom životu i promiču njihovu odgovornost prema općemu društvenom dobru, prirodi i radu te prema sebi samima i drugima. Odgovorno djelovanje i odgovorno ponašanje pretpostavljaju smislen i savjestan odnos između osobne slobode i osobne odgovornosti. I u odgojno-obrazovnim ciljevima spominje se sudjelovanje: odgajati i obrazovati učenike u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima te pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva. Odgoj i obrazovanje usmjereni na dijete i učenika podrazumijevaju uporabu različitih relevantnih izvora znanja i nastavnih sredstava koji potiču sudjelovanje, promatranje, samostalno istraživanje, eksperimentiranje, otkrivanje, zaključivanje, znatiželju te učenje kako učiti.

Središnji dio NOK-a čine učenička postignuća za odgojno-obrazovna područja, razrađena po odgojno-obrazovnim ciklusima te opisi i ciljevi međupredmetnih tema koje su usmjerene na razvijanje ključnih učeničkih kompetencija. NOK uključuje ova odgojno-obrazovna područja: jezično-komunikacijsko područje; matematičko područje; prirodoslovno područje; tehničko i informatičko područje; društveno-humanističko područje; umjetničko područje; tjelesno i zdravstveno područje. NOK predviđa da se u osnovnim i srednjim školama ostvaruju sljedeće međupredmetne teme ili interdisciplinarni sadržaji i/ili moduli: osobni i socijalni razvoj; zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša; učenje kako učiti; poduzetništvo; upotreba informacijske i komunikacijske tehnologije; građanski odgoj i obrazovanje. Svrha je poučavanja međupredmetne teme *Građanski odgoj i obrazovanje* pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge. Među značajnije elemente ove međupredmetne teme ubrajaju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu, pridonose razvoju vlastitoga identiteta, boljemu upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvješčuju učenike za rješavanje globalnih problema na načelima demokracije, posebice pravednosti i mirotvorstva. Dva cilja ove međupredmetne teme posebno su usmjerena na sudjelovanje učenika, a to su:

- *razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u životu škole i neposredne zajednice u kojoj žive*
- *razviti pozitivan stav i zanimanje za stvaralačko i učinkovito sudjelovanje u društvenom životu kao odrasli građani.*

U dijelu *Predškolski odgoj i obrazovanje* također je istaknuto poticanje razvoja kompetencija koje su nužne pojedincu za snalaženje i aktivno sudjelovanje u svakodnevnom osobnom te kasnije profesionalnom i društvenom životu. Nizom aktivnosti i poticaja stvaraju se osnove za razvijanje svih djetetovih sposobnosti kako za učenje, tako i za njegovu samostalnost u učenju.

Unutar kompetencijske dimenzije *Vještine i sposobnosti* spominje se sposobnost uspostavljanja, razvijanja i održavanja kvalitetnih odnosa s drugom djecom i odraslima (sudjelovanje, pregovaranje, rješavanje sukoba). Unutar područja *Strani jezici*: Međukulturno djelovanje pod Slušanje, govorenje, čitanje i pisanje (radi upoznavanja i poštivanja vlastite kulture i drugih kultura) (str. 86 i dalje) spominje se prepoznavanje humanističkih vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te važnost aktivnog sudjelovanja u pitanjima bitnima za zajednicu. Isto

se spominje unutar područja *Klasični jezici*. U *Matematičkom području* sudjelovanje u društvu spominje se već u uvodnome dijelu. Budući da matematika izučava kvantitativne odnose, strukturu, oblike i prostor, pravilnosti i zakonitosti, analizira slučajne pojave, promatra i opisuje promjene u različitim kontekstima te daje precizan simbolički jezik i sustav za opisivanje, prikazivanje, analizu, propitivanje, tumačenje i posredovanje ideja, matematičko obrazovanje učenicima omogućuje stjecanje znanja, vještina, sposobnosti, načina mišljenja i stavova nužnih za uspješno i korisno sudjelovanje u takvu društvu. U *Tehničkom i informatičkom području* spominje se sudjelovanje u kontekstu poduzetništva tj. osmišljenih inženjerskih projekata koji kroz izvođenje praktičnoga rada omogućuju stjecanje znanja, vještina i stavova potrebnih za sudjelovanje u pronalazačkom (inovativnom) i natjecateljskom (konkurentnom) poduzetništvu te za razvoj kompetencije učiti kako učiti.

Svrha *Društveno-humanističkoga područja* jest pridonijeti razvoju učenika kao samostalnih i odgovornih osoba, pojedinaca i građana koji će biti sposobni razumjeti i kritički promišljati položaj i ulogu čovjeka u suvremenom svijetu te aktivno sudjelovati u društvenom, kulturnom, gospodarskom i političkom razvoju vlastitoga društva, s posebnom odgovornošću za njegov demokratski razvoj. Znanje, sposobnosti i vrijednosti stečene unutar društveno-humanističkoga područja predstavljaju temelj za učenikov odgovoran odnos prema samome sebi, prema drugima i prema svemu što ga okružuje. Ta znanja, sposobnosti i vrijednosti pomažu u oblikovanju vlastitoga identiteta u vremenu velikih promjena i pluralizma, u razumijevanju i poštivanju drugih i drukčijih te djelatnom i odgovornom sudjelovanju u društvenom životu.

Jedna od točaka unutar ovoga područja je *Zauzeto i odgovorno sudjelovanje u životu obitelji, škole, uže zajednice i društva* koja podrazumijeva znati objasniti, prihvaćati i provoditi pravila ponašanja i poštovanja prema članovima u skupini te prema odraslima; te prepoznati i dogovoriti načine kojima mogu pridonijeti dobrobiti i ugledu obitelji, škole i drugih zajednica te se ponašati u skladu s dogovorenim. Značajno je prepoznati važnost volontiranja (kasnije i obrazložiti) te sudjelovati u društvenim, humanitarnim i kulturnim događanjima u školi i užoj zajednici. Unutar istoga područja sudjelovanje se spominje i kada se radi o očuvanju zavičajne i hrvatske baštine te djelatnostima koje promiču odgovoran odnos prema okolišu.

Unutar područja *Politički sustav, građani i ljudska prava* učenici *trebaju naučiti sudjelovati u procesu donošenja zajedničkih odluka i pravila važnih za život u razredu i školi* (npr. etički kodeks/pravila ponašanja); te sudjelovati u djelatnoj suradnji škole s mjesnom zajednicom. U drugom će ciklusu pripremati i sudjelovati u izbornim procesima u razredu i školi te znati objasniti što je demokracija i zašto građani moraju i mogu u njoj sudjelovati. U četvrtom ciklusu učenici će već aktivno sudjelovati u djelotvornom sporazumijevanju u različitim društvenim okolnostima, zauzimanju stajališta, svrhovitom raspravljanju te preuzimanju odgovornosti za ostvarivanje zajedničkih ciljeva te pokazati odgovornost i poduzetnost za rješavanje društvenih pitanja i za sudjelovanje u društvenom životu i znati opisati spoznaje o osobnoj i zajedničkoj odgovornosti za sudjelovanje u društvu.

Jedan od odgojno-obrazovnih ciljeva *Umjetničkog područja* jest razviti pozitivan stav i skrb za estetiku i kulturu životne okoline te aktivno sudjelovati u kulturnom životu zajednice.

Pod točkom *Filmska i medijska kultura i umjetnost* spominje se sudjelovanje u medijskim aktivnostima i filmskome stvaralaštvu u kojem će učenici ideje, iskustva i osjećaje izraziti audiovizualno i oblikovati u medijske i filmske poruke i djela. *Tjelesno i zdravstveno područje* sadrži točku Sprečavanje bolesti i promicanje zdravlja, koja

podrazumijeva da će učenici aktivno sudjelovati u programima promicanja zdravlja i sprečavanja bolesti te analizirati i vrednovati kako stavovi i vještine u međuljudskim odnosima utječu na angažirano i djelotvorno sudjelovanje u aktivnostima zajednice.

Poglavlje *Djeca i učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama* bavi se posebnim uvjetima djece i učenika čijim specifičnim potrebama praćenje odgojno-obrazovnog procesa u redovitim ustanovama, i uz pomoć ponuda potpore, ne odgovara. Cilj je redovitih i posebnih kurikuluma u ovim ustanovama osposobiti učenike za uključivanje u svakodnevni život u što redovitijim uvjetima, u skladu s dobi učenika. Odgojno-obrazovna područja posebnog programa jesu: praktično-osobno područje; društveno-spoznajno područje; slobodno vrijeme i stvaralačko područje; društveno-emocionalno područje; tjelesno-zdravstveno područje; radno-proizvodno područje. Sudjelovanje se spominje u praktično-osobnom području, području slobodnog vremena i stvaralaštva i tjelesno-zdravstvenom području.

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14) u članku 61. pobrojava prava učenika, a u kontekstu ove teme važna su: *pravo na obaviještenost o svim pitanjima koja se na njega odnose, pravo na uvažavanje njegova mišljenja, pravo na pritužbu koju može predati učiteljima, odnosno nastavnicima, ravnatelju i Školskom odboru, pravo na sudjelovanje u radu Vijeća učenika te u izradi i provedbi kućnoga reda, pravo na predlaganje poboljšanja odgojno-obrazovnog procesa i odgojno-obrazovnog rada*. Dakle, osim informiranosti učenika i prava na pritužbu, propisano je da učenici imaju pravo na uvažavanje svojeg mišljenja te da se u školi osniva **Vijeće učenika** koje čine predstavnici učenika svakog razrednog odjela. Predstavnik Vijeća učenika sudjeluje u radu tijela škole kada se odlučuje o pravima i obvezama učenika, bez prava odlučivanja. Način izbora i djelokrug rada Vijeća učenika utvrđuje se statutom škole.

Nadalje, osnovano je i **Nacionalno vijeće učenika RH**. Nacionalno vijeće učenika RH je najviše tijelo učenika osnovnih i srednjih škola na nacionalnoj razini. Predstavničko je tijelo svih učenika i savjetodavno tijelo nadležnog ministarstva od 2005. godine, u kojem 21 učenik predstavlja svaku od županija RH i Grad Zagreb. Zadaća Vijeća je: predstavljanje učenika u svim pitanjima na nacionalnoj razini koja se odnose na njih, njihov rad i odgojno-obrazovni sustav; u javnosti i institucijama od značaja za odgojno-obrazovni sustav i učenike, briga o obvezama, pravima i interesima učenika i njihovo zastupanje, pripremanje i davanje prijedloga nadležnom ministru o pitanjima važnim za učenike, njihov rad i rezultate u obrazovanju, predlaganje mjera poboljšanja (uvjeta) rada u školama, pomaganje učenicima u ispunjenju školskih, izvanškolskih i drugih obveza, promicanje interesa učenika s teškoćama u razvoju te traženje rješenja s obzirom na probleme s kojima se svakodnevno susreću, promicanje sportskoga duha i borbe protiv svih vrsta ovisnosti među učenicima, poticanje i njegovanje kulture dijaloga i tolerancije među učenicima s obzirom na nacionalnu, rasnu i vjersku različitost, razvijanje suradnje učenika s učenicima u drugim zemljama, promicanje inovativnosti i istraživačkog duha među učenicima, jačanje strukture Vijeća učenika u RH i učeničkog predstavnništva, te u tu svrhu promicanje demokracije, transparentnosti i reprezentativnosti među učenicima, pomaganje u izgradnji osobnosti te jačanju identiteta učenika (<http://nvurh.skole.hr/nvurh>).

Preporuka o zaštiti prava djece u odgojno-obrazovnim ustanovama (za 2014./2015.) odnosi se na nekoliko područja, a sudjelovanje djece se spominje u sljedećima:

- Prava djece s teškoćama u razvoju. Tijekom 2015. godine Ured pravobraniteljice za djecu proveo je istraživanje s učenicima s teškoćama u razvoju koji pohađaju završne razrede srednjih škola u šest centara za odgoj i obrazovanje na području Hrvatske. Učenici su tada istaknuli četiri ključne točke u provedbi

srednjoškolskog obrazovanja: 1) promjene u nastavnim planu i programu; 2) provedba praktične nastave; 3) dostupnost i primjerenost obrazovnih programa; 4) *sudjelovanje učenika u donošenju odluka*. Stoga se preporučuje strukovno obrazovanje prilagoditi tako da učenici s teškoćama u razvoju steknu potrebne kompetencije koje će im omogućiti zapošljavanje i daljnju socijalnu integraciju. Osim toga, tijekom cjelokupnog obrazovanja, kao i tijekom procesa upisa u prvi razred srednje škole, treba omogućiti veću razinu sudjelovanja učenika s teškoćama u razvoju, omogućiti im da iznesu svoja mišljenja i predlože rješenja te da se njihova stajališta ozbiljno razmotre i uvažavaju.

- Pravo djeteta na sudjelovanje. Odbor za prava djeteta UN-a preporučuje da se djeca uključe u stvaranje i provedbu aktivnosti koje ih se tiču. Ovisno o njihovoj dobi i zrelosti učenike treba uvažavati kao partnere u kreiranju i realizaciji plana i programa škole te u osmišljavanju slobodnih i preventivnih aktivnosti. Stoga je nužno osnažiti ulogu vijeća učenika u školama te jasnije definirati njihove zadaće i način biranja učenika u vijeća.
- Nadzor u odgojno-obrazovnim ustanovama. Preporuka je da se u postupcima nadzora razgovara s djecom kako bi ona mogla izraziti svoje mišljenje. Učenik mora imati mogućnost sudjelovanja u svim dijelovima odgojno-obrazovnog procesa i u postupcima koji se na njega odnose te bi se učeniku i u postupku nadzora trebalo dati mogućnost sudjelovanja, budući da rezultati nadzora mogu utjecati na daljnja prava i obveze učenika, a nerijetko i na njegovo daljnje redovito obrazovanje.

3.6. Participacija djece u sustavu zdravstva

U zdravstvenom sustavu važno je spomenuti **Zakon o zaštiti prava pacijenata** (NN 169/04, 37/08) u skladu s kojim pacijent ima pravo na suodlučivanje što obuhvaća pravo pacijenta na obaviještenost i pravo na prihvaćanje ili odbijanje pojedinoga dijagnostičkog odnosno terapijskog postupka. U tom smislu ima pravo na potpunu obaviještenost i to na način razumljiv s obzirom na dob, obrazovanje i mentalne sposobnosti, a s ciljem ostvarivanja prava suodlučivanja u dijagnostičkom ili terapijskom postupku (uključujući i pacijente s umanjenom sposobnošću rasuđivanja, u skladu s dobi, tjelesnim, mentalnim i psihičkim stanjem). Za pacijenta koji nije pri svijesti, s težom duševnom smetnjom te poslovno nesposobnog ili maloljetnog pacijenta, osim u slučaju neodgodive medicinske intervencije, suglasnost potpisuje zakonski zastupnik/skrbnik. Nadalje, zakon se jednim dijelom bavi privatnošću pacijenata pa tako stoji da pri pregledu odnosno liječenju, a osobito prilikom pružanja osobne njege, pacijent ima pravo na uvjete koji osiguravaju privatnost. Podaci koji se odnose na zdravstveno stanje pacijenta povjerljivi su. Poštivanje privatnosti pacijenta dodatno se ističe i kroz etičke kodekse pojedinih zdravstvenih struka.

I Obiteljski zakon (NN 103/15) u čl. 88. govori o informiranom pristanku djeteta na medicinske postupke: *„Dijete koje je navršilo šesnaest godina i koje, prema ocjeni doktora medicine, raspolaže obavijestima potrebnima za oblikovanje vlastitog mišljenja o konkretnoj stvari i prema njegovoj je ocjeni dovoljno zrelo za donošenje odluke o preventivnom, dijagnostičkom ili terapijskom postupku u vezi sa svojim zdravljem ili liječenjem, može samostalno dati pristanak na pregled, pretragu ili medicinski postupak (informirani pristanak).“*

Slično se navodi i u **Nacionalnoj strategiji za prava djece od 2014. do 2020.** Kao jedno od osnovnih načela zdravstvenih službi za djecu i mlade, u tom se dokumentu spominje uključivanje (odnosno pravo na informacije) djece kao aktivnih dionika

u donošenju odluka, važnost saslušavanja i mišljenja djeteta u skladu s dobi, prosudbenim kapacitetima, zrelosti i važnosti odluka u čijem donošenju sudjeluje. Vezano uz to, u okviru cilja B.5. *Smanjiti stres bolničkog boravka za dijete i za roditelja/staratelja, navodi se mjera B.5.3. Provoditi liječenje poštujući načela uključivanja i informiranja djeteta i mlade osobe o potrebama i temeljnim informacijama o nužnim zdravstvenim postupcima.*

3.7. Participacija djece u sustavu pravosuđa

Dijete u sustavu pravosuđa, odnosno radu pravosudnih tijela može sudjelovati iz različitih razloga i uloga. U odnosu na temu studije tri su najčešća: zbog počinjenja kaznenog djela, kao žrtva kaznenog djela ili prekršaja te u obiteljsko-pravnim građanskim postupcima prilikom razvoda braka roditelja (Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020.). Pod tim se vidom u brojnim međunarodnim i našim dokumentima govori o sustavu *pravosuđa prilagođenom djeci (child-friendly justice)*. Slijedom navedenog smjernice Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci govore o individualiziranom pristupu, pravosuđu pristupačnom djetetu (pri čemu je nužno da svaki postupak bude prilagođen dobi djeteta, usredotočen na njegove potrebe i prava, da bude brz i učinkovit). Drugim riječima, poštivanje prava djeteta unutar ovog sektora obuhvaća njegovo pravo na postupak propisan zakonom, sudjelovanje i razumijevanje postupka, poštovanje privatnog i obiteljskog života, integriteta i dostojanstva. Posebno se ističe *poštivanje ograničenja prisutnosti djece prilikom ispitivanja i na sudskim raspravama, ali i omogućavanje djetetu da pred sudom izrazi svoje mišljenje* (Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020.).

Kada su djeca žrtve kaznenih djela, nužno je voditi računa o učinku procesa na dijete, pri čemu je posebno važno istaknuti *primjereno usmeno i pismeno informiranje djece i roditelja/zakonskih zastupnika o postupku i njihovim pravima, kao i korištenje sredstava informacijsko-komunikacijske tehnologije (posebno videokonferencija) kako se djeca ne bi izlagala stresu neposrednog prisustvovanja u prostoriji sudnice, te kako bi se izbjegao neposredan kontakt s optuženima* (Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020.).

U odnosu na djecu počinitelje kaznenih djela, pravo na pravedno suđenje, između ostalog, *podrazumijeva zaštitu privatnosti djeteta te pravo da od prvog trenutka bude upoznato s postupkom koji se prema njemu vodi* (Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020.).

Prava koje dijete počinitelj kaznenog djela ili prekršaja, odnosno dijete žrtva kaznenog djela ima, u hrvatskom zakonodavnom okviru uređena su Zakonom o kaznenom postupku, Kaznenim zakonom, Prekršajnim zakonom, Zakonom o sudovima za mladež, Zakonom o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje te različitim provedbenim propisima (pravilnicima) koji iz njih proizlaze (Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020.).

U zakonima se (ali i Konvenciji) govori o s jedne strane aktivnom sudjelovanju djeteta, a s druge o zaštiti njegove privatnosti. Tako se **privatnost djece** u smislu čl. 16. Konvencije o pravima djeteta štiti odredbama Kaznenog zakona, Zakona o sudovima za mladež, Zakona o kaznenom postupku, Prekršajnog zakona, Zakona o socijalnoj skrbi, Zakona o obveznim odnosima, Zakona o medijima, ali i drugih dokumenata. **Kaznenim se zakonom** (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15) inkriminira odvjetnik, javni bilježnik, zdravstveni radnik, psiholog, djelatnik ustanove socijalne skrbi, vjerski ispovjednik ili druga osoba koja neovlašteno otkrije podatke o osobnom

ili obiteljskom životu koji joj je povjeren tijekom obavljanja njezina zvanja. Za to je djelo propisana kazna zatvora do godine dana. Nadalje, zbog počinjenja kaznenog djela povrede tajnosti postupka kaznit će se kaznom zatvora do tri godine onaj tko neovlašteno otkrije ono što je saznao u prethodnom kaznenom postupku, postupku pred sudom, prekršajnom postupku, upravnom postupku, postupku pred javnim bilježnikom ili stegovnom postupku, a što se na temelju zakona ili odluke utemeljene na zakonu smatra tajnom. Istom kaznom kaznit će se i onaj tko bez dozvole suda objavi tijek postupka koji je po zakonu tajan ili je odlukom suda proglašen tajnim, ili tko bez dozvole suda objavi tijek kaznenog postupka prema djetetu, kaznenog postupka za kazneno djelo počinjeno na štetu djeteta ili postupka u kojem se odlučuje o zaštiti prava i interesa djeteta ili objavi odluku u tom postupku. Dakle, i ovim se odredbama štiti privatnost djeteta.

Zakonom o sudovima za mladež (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15) propisano je da se bez odobrenja suda ne smije objaviti tijek kaznenog postupka prema maloljetniku niti odluka donesena u tom postupku, te da se može objaviti samo onaj dio postupka, odnosno samo onaj dio odluke za koji postoji odobrenje, ali se tada ne smije navesti ime maloljetnika i ostali podaci na temelju kojih bi se moglo zaključiti o kojem je maloljetniku riječ. Zabrana objavljivanja tijeka kaznenog postupka (odnosi se na obavještanje javnosti, u pravilu putem sredstava javnog priopćavanja, o procesnim aktima, radnjama u postupku i njihovom rezultatu prema maloljetnicima) obuhvaća mjere i radnje koje se poduzimaju prema maloljetniku prije pokretanja formalnog kaznenog postupka. Isto vrijedi i u slučajevima počinjenja kaznenih djela na štetu djece ili maloljetnika.

Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14) različitim odredbama štiti privatnost djece u kaznenim postupcima. Dijete (do 18 godina) kao žrtva kaznenog djela ima, osim drugih prava, i pravo na pratnju osobe od povjerenja prilikom sudjelovanja u radnjama, pravo na tajnost osobnih podataka te na isključenje javnosti. Ako radi zaštite interesa djeteta oštećenika treba imenovati posebnog skrbnika, jer su interesi djeteta u suprotnosti s interesima roditelja, tijelo koje vodi postupak pozvat će nadležno tijelo socijalne skrbi da djetetu imenuje posebnog skrbnika. Zakonski zastupnik ili poseban skrbnik djeteta oštećenika ovlašten je davati sve izjave i poduzimati sve radnje na koje je ovlašten oštećenik. Odredbe o ispitivanju djeteta svjedoka djelomično se također odnose na zaštitu privatnosti djeteta. Kada je riječ o djetetu svjedoku kaznenog djela, ako se iskazi okrivljenika i djeteta ne slažu, njih dvoje ne smiju biti suočeni.

Ispitivanje djeteta koje nije navršilo četrnaest godina kao svjedoka provodi sudac istrage, ali bez prisutnosti suca i stranaka u prostoriji gdje se dijete nalazi putem audio-video uređaja kojima rukuje stručni pomoćnik i to uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe, a ispitivanju prisustvuje roditelj ili skrbnik, osim kad je to protivno interesima postupka ili djeteta. Ispitivanje djeteta od 14 do 18 godina može se također provesti na upravo opisan način.

Nadalje, ako prepoznavanje obavlja dijete, tijelo koje provodi prepoznavanje provest će ga tako da osoba koju se prepoznaje ne može vidjeti ni čuti osobu koja prepoznaje.

Ako je na snimkama koje služe za utvrđivanje činjenica dijete, snimka će se reproducirati izmjenom lika i glasa djeteta, ako se tako štite interesi djeteta.

Podaci o djetetu koje sudjeluje u postupku predstavljaju tajnu. Osoba kojoj je dopušten uvid u spis tijekom izvida, istraživanja te istrage i rasprave koje su određene tajnom upozorit će se da je dužna čuvati kao tajnu podatke koje je saznala, te da je odavanje tajne kazneno djelo.

Odredbama **Prekršajnog zakona** (NN 107/07, 39/13, 157/13) propisano je da se u postupku prema maloljetnim počiniteljima prekršaja bez odobrenja suda ne smije objaviti tijek prekršajnog postupka ni odluka u tom postupku, odnosno smije se objaviti samo onaj dio postupka i odluka za koju postoji odobrenje, ali ni tada se ne smije navesti ime maloljetnika ni ostali podaci na temelju kojih bi se moglo zaključiti o kojoj je osobi riječ. Usto, s postupaka prema maloljetnicima isključena je javnost.

U **Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima** (NN 76/09, 92/14) stoji da je obveza policijskog službenika koji primjenjuje policijsku ovlast prema maloljetnim osobama, mlađim punoljetnim osobama i u predmetima kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika da vodi računa o zaštiti njihove privatnosti.

Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje (NN 133/12) operacionalizira odgojne mjere i posebne obveze propisane Zakonom o sudovima za mladež i Prekršajnim zakonom. Tako u spomenutom zakonu stoji da maloljetnik ili mlađi punoljetnik (u daljnjem tekstu: maloljetnik) uživa zaštitu temeljnih prava utvrđenih Ustavom Republike Hrvatske, Konvencijom Ujedinjenih naroda o pravima djeteta i drugim međunarodnim ugovorima, Zakonom o sudovima za mladež i ovim zakonom. Ograničenje tih temeljnih prava iznimno je moguće i to u granicama nužnima za ostvarenje svrhe izvršavanja sankcija. Ako se maloljetnika ograniči u temeljnim pravima, o tome, kao i o razlozima i trajanju tog ograničenja, treba odmah izvijestiti nadležni sud i centar za socijalnu skrb te obavijestiti roditelje, odnosno skrbnika maloljetnika. Osim navedenog, zanimljivo je poglavlje Temeljnih načela izvršavanja sankcija, pa tako u članku 5. stavak 2. koji govori o zaštiti ljudskog dostojanstva stoji da je „*tijekom izvršavanja sankcije zabranjena diskriminacija maloljetnika prema pripadnosti rasi, etničkoj pripadnosti, boji kože, spolu, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovinskom stanju, članstvu u sindikatu, obrazovanju, društvenom položaju, bračnom ili obiteljskom statusu, dobi, zdravstvenom stanju, invaliditetu, genetskom naslijeđu, rodnom identitetu, izražavanju ili spolnoj orijentaciji*“.

Navedeni zakon propisuje i izradu pojedinačnog programa postupanja koji „*zajednički izrađuju, preispituju i nadopunjuju odgojitelj, stručni radnik centra za socijalnu skrb, stručni suradnik nadležnog suda za mladež, maloljetnik, roditelji ili skrbnik i druge osobe koje mogu pridonijeti u izvršavanju odgojne mjere*“.

U poglavlju vezanom uz postupanje u izvršavanju odgojne mjere pojačane brige i nadzora, navodi se da stručni radnik centra za socijalnu skrb upoznaje maloljetnika i roditelje ili skrbnika sa sadržajem i načinom izvršavanja odgojne mjere, njihovim dužnostima i obvezama te s početkom izvršavanja odgojne mjere. Drugim riječima, informira ih o navedenom.

Nacionalna strategija za prava djece od 2014. do 2020. u kontekstu pravosuđa prilagođenog djeci navodi sljedeće ciljeve i mjere:

Cilj A.1. Unaprijediti brzinu i učinkovitost postupaka prema djeci koja se javljaju kao počinitelji kaznenih djela te osigurati njihovo sudjelovanje i informiranost tijekom kaznenog postupka.

Mjera:

A.1.4. Osigurati primjerenu usmenu i pismenu informiranost djece u kaznenom postupku prilagođenu njihovoj dobi, koristeći različite komunikacijske kanale (od davanje osobne informacije stručnjaka, letaka i brošura...), o pravima, obvezama i očekivanjima prema njima tijekom i poslije kaznenog postupka, kao i načinu izvršavanja pojedinih sankcija, čime se ujedno osigurava i potiče aktivno sudjelovanje djece i roditelja/zakonskih zastupnika.

Cilj A.2. Unaprijediti zaštitu i ostvarivanje prava djece žrtava kaznenih djela te osigurati njihovu primjerenu informiranost i sudjelovanje tijekom kaznenog postupka,

Mjere:

A.2.1. U svim županijskim sudovima osigurati primjerenu i suvremenu audio-video opremu za razgovor s djecom kao i prostorije posebno opremljene za razgovor s djecom koja su žrtve kaznenog djela tijekom kaznenog postupka, kako bi njihovo sudjelovanje bilo aktivno, ali i primjereno zaštićeno.

A.2.3. Osigurati da djeca žrtve kaznenog djela i njihovi roditelji/zakonski zastupnici dobiju primjerene usmene i pismene informacije (brošure) o sudskom postupku, pravima i ulozi djeteta u njemu prije davanja iskaza djeteta, za vrijeme sudskog postupka i nakon njega.

Cilj A.7. Unaprijediti obiteljsko-pravno zakonodavstvo i praksu u odnosu na aktivno sudjelovanje i mogućnost izražavanja mišljenja djeteta u pitanjima koja se na njega neposredno odnose.

Mjera:

A.7.1. Jasno definirati postupovne odredbe temeljem kojih će dijete ostvariti pravo na sudjelovanje i izražavanje svog mišljenja u građanskim obiteljsko-pravnim postupcima koja se na njega neposredno odnose. Neovisno o tome hoće li svjedočiti na sudu ili ne, osigurati djetetu priliku da izrazi svoja osobna stajališta i brige o pitanjima u vezi sa slučajem, njegovu uključenost u pravosudni postupak, posebice njegovu sigurnost, želju da svjedoči ili ne, način svjedočenja, kao i bilo koje drugo relevantno pitanje koje utječe na njega.

Dio participativnih prava za djecu koja ostvaruju u okviru pravosuđa, opisana su u sustavu socijalne skrbi, budući da Obiteljski zakon propisuje dio tih odredbi.

3.8. Participacija djece u sustavu socijalne skrbi

U **Nacionalnoj se strategiji za prava djece od 2014. do 2020.** navodi da „*djeca korisnici prava u sustavu socijalne skrbi zahtijevaju pojačanu odgovornost odraslih i posebnu pažnju javnih politika, pri čemu im u tom sustavu treba omogućiti pristup informacijama, uslugama i zagovaranju svojih prava i interesa, kako bi mogli informirano izabrati između oblika potpore te sudjelovati u situacijama i odlukama koje se odnose na njihov budući život, kao i u evaluaciju tretmanskish ishoda* (str. 27 i 28)“. U skladu s navedenim u tom je dokumentu kao jedan od prioriteta u ovom području definiran i cilj.

C.3.: Osigurati uvjete za uključivanje i sudjelovanje djece korisnika prava u sustavu socijalne skrbi, u programe kojima je cilj razvijanje potencijala djeteta i evaluacija tretmanskish ishoda, uz uvažavanje djetetovih individualnih obilježja i mogućnosti.

Mjere u okviru tog cilja su:

C.3.1. Razviti mehanizme uključivanja djece korisnika prava u sustavu socijalne skrbi u proces zagovaranja svojih prava sukladno njihovoj dobi, razvojnim obilježjima i okolnostima u kojima žive.

C.3.2. Osigurati djetetu pravo na potpunu informaciju o vrsti i svrsi socijalne usluge na djetetu primjeren način, kao i pravo na izražavanje vlastitih mišljenja i stavova o njima.

C.3.3. Osigurati sudjelovanje djece korisnika socijalne skrbi u planiranju, provedbi i evaluaciji tretmanskish ishoda kao i pruženih socijalnih usluga.

U **Strateškom planu Ministarstva socijalne politike i mladih 2015. – 2017.** spominje se kako je „*vizija društvo u kojem se poštuju i ostvaruju temeljna ljudska i socijalna prava, gdje su mladi resurs, a participacija mladih, zaštita i poboljšanje kvalitete života svih građana te dobrobit korisnika socijalnih usluga temeljne vrijednosti, u kojem građani žive u međusobnom poštivanju i solidarnosti*“. Pri tome se pojedini strateški ciljevi direktno odnose na participaciju, primjerice: **cilj 2. Unapređivanje procesa uključivanja korisničkih skupina u život zajednice** (posebice: 2.2. Povećanje dostupnosti i kvalitete

socijalnih usluga uz regionalnu ravnomjernost; 2.3. Jačanje kapaciteta dionika za aktivno sudjelovanje mladih u društvu; 2.5. Povećanje stupnja socijalne uključenosti osoba s invaliditetom; 2.6. Razvoj usluga koje pridonose uključivanju starijih osoba, osoba s problemima ovisnosti, azilanata, žrtava trgovanja ljudima i beskućnika u život zajednice). U okviru posebnog cilja 2.2. govori se o određenim kategorijama socijalno isključenih skupina korisnika za koje će se financirati programi socijalnih usluga, a to su: djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi, obitelji koje zanemaruju djecu i kojima prijete rizik od gubitka roditeljske skrbi, mladi bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojima prestaje smještaj u domovima socijalne skrbi, djeca i mladi s poremećajima u ponašanju, djeca i mladi s rizičnim ponašanjem i njihove obitelji, djeca s teškoćama u razvoju, mladi s invaliditetom, odrasle osobe s invaliditetom, psihički bolesne osobe, žrtve nasilja u obitelji, starije i nemoćne osobe, azilanti i beskućnici.

U strateškom dokumentu navode se i načela u socijalnim uslugama koje pružaju organizacije civilnog društva, a to je, između ostalog, i aktivno sudjelovanje i osnaživanje korisnika.

U Strategiji razvoja sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj 2011. – 2016.

poseban se naglasak stavlja na smjernice Europske unije u području socijalnog uključivanja budući da Europska unija preporučuje poštivanje deset ključnih načela kako bi se podržala politika socijalne uključenosti (Vijeće Europske unije, 15/223/01). Strategija se naslanja na niz međunarodnih i nacionalnih strateških dokumenata (npr. Europa 2020 – Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast iz 2010., Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju iz 2007. godine, Nova strategija i akcijski plan Vijeća Europe za socijalnu koheziju, Haška konvencija o zaštiti djece i suradnji u vezi s međudržavnim posvojenjem, Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta, obveze preuzete Europskom socijalnom poveljom, Program za preuzimanje i provedbu pravne stečevine te nacionalni planovi za pojedine korisničke skupine kao što su djeca, osobe s invaliditetom, Romi i dr.).

Neka od 10 spomenutih načela vezana su uz temu participacije korisnika, a to su: *Dostojanstvo i ljudska prava*: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost, prepoznaju i podržavaju ljudsko dostojanstvo i osnovna ljudska prava za sve, putem primjene načela jednakosti i odbijanja diskriminacije; *Sudjelovanje*: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost, planiraju se, pružaju i kontroliraju (ispituju) uz sudjelovanje onih kojima prijete siromaštvo i socijalna isključenost; *Osobni razvoj*: mjere politike i usluge čiji je cilj socijalna uključenost, nastoje smanjiti ljudsku ovisnost, poduprijeti razvoj samostalnog djelovanja i ojačati autonomiju, kako bi se stvorili uvjeti za osobni napredak i razvoj; *Trajno poboljšanje i održivost*: mjere politike i usluge koje mogu bolje podržati uključenost, a njihov utjecaj može biti trajniji, budući da je sve jača tendencija među zemljama članicama da provjeravaju i prate rezultate mjera politike i pružanje usluga, te da se konzultiraju i uzimaju u obzir mišljenja korisnika.

Temeljni zakon u sustavu socijalne skrbi je **Zakon o socijalnoj skrbi** (NN 157/13, 152/14). Njime se uređuje način obavljanja i financiranja djelatnosti socijalne skrbi, korisnici, prava, postupak ostvarivanja prava kao i druga pitanja značajna za tu djelatnost. U svom trećem poglavlju Zakon govori o načelima socijalne skrbi. Tako u članku 6. stoji da se socijalna skrb u Republici Hrvatskoj provodi na načelima supsidijarnosti, pravičnosti, slobode izbora i dostupnosti, *individualizacije, uključivanja korisnika u zajednicu, pravodobnosti, poštivanja ljudskih prava i integriteta korisnika, zabrane diskriminacije, informiranosti o pravima i uslugama, sudjelovanja korisnika u donošenju odluka, tajnosti i zaštiti osobnih podataka, privatnosti te podnošenja pritužbi*. U članku 11. stoji da u skladu s načelom individualizacije korisnik ostvaruje prava u sustavu socijalne skrbi u skladu s individualnim potrebama i uz vlastito aktivno sudjelovanje. Nadalje, Zakon propisuje i načelo poštivanja ljudskih prava i integriteta

korisnika, što znači da se prava u sustavu socijalne skrbi osiguravaju korisniku uz poštivanje ljudskih prava, fizičkog i psihičkog integriteta, sigurnosti i uvažavanje etičkih, kulturnih i vjerskih uvjerenja. Propisano je i *pravo na informiranost korisnika o pravima i uslugama*, kao i pravo na podršku u prevladavanju komunikacijskih teškoća u sustavu socijalne skrbi koje pridonose zadovoljavanju osobnih potreba i poboljšanju kvalitete života u zajednici. Posebno je zanimljivo načelo sudjelovanja u donošenju odluka pojašnjeno člankom 17. istoimenog zakona u kojem stoji: *(1) Korisnik prava u sustavu socijalne skrbi ima pravo sudjelovati u procjeni stanja, potreba i odlučivanju o korištenju usluga te pravodobno dobiti informacije i podršku za donošenje odluka.; (2) Korisniku prava u sustavu socijalne skrbi ne mogu se pružati socijalne usluge bez njegovog pristanka, odnosno pristanka njegovog skrbnika ili zakonskog zastupnika, osim u slučajevima propisanim zakonom.; (3) U postupcima u kojima se odlučuje o djetetovim pravima i interesima djeteta ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te biti obaviješteno o mogućim posljedicama uvažavanja njegovog mišljenja. Mišljenje djeteta uzima se u obzir u skladu s njegovom dobi i zrelosti.*

Usto, Zakon štiti i pravo na tajnost i osobne podatke korisnika, privatnost prilikom pružanja usluga socijalne skrbi tako da propisuje da stručni djelatnici moraju svoj rad obavljati u skladu s pravilima struke, poštivati osobnost korisnika, njegovo dostojanstvo i nepovredivost njegova osobnog i obiteljskog života, te da su dužni čuvati kao profesionalnu tajnu sve što saznaju o osobnom i obiteljskom životu korisnika. Na čuvanje profesionalne tajne obvezni su i drugi djelatnici ustanova socijalne skrbi, a povreda čuvanja profesionalne tajne teža je povreda obveza iz radnog odnosa.

Osim toga, navedeno je i načelo podnošenja pritužbe ako korisnik nije zadovoljan pruženom uslugom ili postupkom osoba koje obavljaju djelatnost socijalne skrbi. U tim slučajevima može podnijeti pritužbu ravnatelju ili drugoj odgovornoj osobi u ustanovi socijalne skrbi, odgovornoj osobi u vjerskoj zajednici, drugoj pravnoj osobi koja pruža socijalnu uslugu, obrtniku odnosno drugoj fizičkoj osobi koja obavlja poslove socijalne skrbi. Pri tome su ravnatelj i druge odgovorne osobe pružatelja usluga dužne bez odgađanja postupiti po pritužbi i pisanim putem obavijestiti korisnika o poduzetim mjerama najkasnije u roku od petnaest dana od dana podnošenja pritužbe. Ako korisnik nije zadovoljan poduzetim mjerama, može Ministarstvu podnijeti pritužbu na rad pružatelja usluge. Ako je pritužba osnovana, Ministarstvo će dati upute pružatelju usluga kako treba postupiti i odrediti rok u kojem je pružatelj usluge dužan dostaviti obavijest o poduzetim radnjama.

Upravo opisanim Zakonom o socijalnoj skrbi uvođenje standarda kvalitete postalo je obavezno za pružatelje institucionalnih i izvaninstitucionalnih socijalnih usluga koji žele pružati usluge u mreži. Nastavno na to izrađen je **Pravilnik o standardima kvalitete socijalnih usluga** (NN 143/14) čiji je cilj definiranje okvira za pružanje socijalnih usluga korisnicima (osim udomiteljskih obitelji koje će biti regulirane posebnim standardima), ali i veća učinkovitost procjene kvalitete usluga, odnosno njihove evaluacije. Drugim riječima, Pravilnik propisuje standarde kvalitete socijalnih usluga i smjernice za njihovo uvođenje te mjerila za utvrđivanje usklađenosti sa standardima kvalitete socijalnih usluga. Uz standardne kvalitete, razvijene su i Smjernice za njihovu provedbu. U Pravilniku stoji da je najvažniji pokazatelj za procjenu kvalitete usluga *način na koji se pružena usluga odražava na život ljudi koji je primaju, pri čemu je naglašena aktivna uloga korisnika* koji sa stručnim radnicima definiraju cilj kojem pružanje usluge treba težiti. Standardi korisnicima socijalnih usluga omogućuju transparentniji uvid i u sadržaj usluge, ali i u njezinu kvalitetu koju mogu i trebaju očekivati, čime se standardima kvalitete zakonska prava korisnika produbljuju i podižu na višu razinu sukladno suvremenoj participativnoj

praksi socijalnoga rada, a korisnike se dodatno osnažuje kako bi u konačnici postali informirani sukreatori usluge koju dobivaju i/ili plaćaju.

Neki od standarda koji se neposredno odnose na participativna prava korisnika pa i djece su: *standard dostupnosti informacija* (sadašnji i potencijalni korisnici usluga trebaju dobiti sve informacije o socijalnim uslugama na koje imaju pravo kako bi mogli pravilno odabrati one usluge koje najbolje zadovoljavaju njihove potrebe); *standard odlučivanja i samoodređenja* (korisnici usluga potiču se da aktivno utječu na vlastiti život i na svaki im se način omogućuje da sami biraju i odlučuju o svim aspektima svog života); *standard privatnosti i povjerljivosti* (priznaje se i uvažava pravo svakog korisnika usluge na privatnost, povjerljivost i dostojanstvo u svim aspektima njegova života); *standard sigurnosti od izrabljivanja* (pružatelj usluga osigurava okruženje u kojem nema zanemarivanja, zlostavljanja, zastrašivanja i izrabljivanja i u kojem se poštuju temeljna ljudska prava te zakonom zajamčena prava korisnika).

Nadalje, govori se i o pravu korisnika usluga, obitelji i drugih zainteresiranih osoba na prigovore i žalbe na odluke nadležnih tijela ili pojedinih zaposlenika.

Zanimljiv je standard 4 naziva *Procjena i planiranje* (uz standarde prijema i otpusta) u kojima se eksplicitno govori o važnosti participacije korisnika. *Proces procjene potreba i planiranja trebao bi dovesti do dogovora između korisnika usluga (te ako je prikladno, njegove ili njezine obitelji, skrbnika ili zastupnika) i pružatelja socijalnih usluga o tome koje su sve potrebe korisnika i koje usluge mogu zadovoljiti te potrebe.* Tako se u okviru ovog standarda navodi da je ključno načelo u pružanju socijalnih usluga osnažiti korisnike usluga da preuzmu aktivnu ulogu u procesu procjene i planiranja usluga kako bi se osigurao pristup temeljen na individualnim potrebama svakog korisnika. Stoga je važno razviti modele procjene i planiranja koji korisnicima usluga olakšavaju preuzimanje aktivne uloge u planiranju usluga koje se izravno odnose na njih.

I u **Obiteljskom zakonu (NN 103/15)** u čl. 86. propisuje se *pravo djeteta na izražavanje mišljenja, pri čemu su roditelji i druge osobe koje skrbe o djetetu dužni poštovati mišljenje djeteta u skladu s njegovom dobi i zrelošću.* Usto, u svim postupcima u kojima se odlučuje o nekom djetetovu pravu ili interesu djeteta ima pravo na prikladan način saznati važne okolnosti slučaja, dobiti savjet i izraziti svoje mišljenje te *biti obaviješteno* o mogućim posljedicama poštivanja njegova mišljenja. Isti zakon navodi kako djeteta starije od 14 godina ima pravo samostalno pokrenuti postupke pred nadležnim tijelima u vezi s ostvarivanjem svojih prava i interesa. Nadalje, *dijete ima i pravo na sudjelovanje u postupcima određivanja mjera za njegovu zaštitu* što znači da ima pravo sudjelovati i izraziti svoje mišljenje u svim postupcima procjenjivanja i određivanja mjera kojima se štite njegova prava i dobrobit, a ako je starije od 14 godina, u tim postupcima može iznositi činjenice, predlagati dokaze, podnositi pravne lijekove i poduzimati druge radnje ako je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice tih radnji. Isto vrijedi i za odlučivanje o osobnim pravima i interesima djeteta u sudskim postupcima. Dakle, djeteta starije od 14 godina ima pravo na postupovnu sposobnost.

I ovim je zakonom zaštićeno djetetovo pravo na privatnost, pa je u čl. 351. propisano načelo isključenja javnosti (odnosno, u postupku u kojem se odlučuje o statusnim stvarima, stvarima o roditeljskoj skrbi, osobnim odnosima i mjerama za zaštitu prava i dobrobiti djeteta te uzdržavanju djeteta javnost je isključena).

Izražavanje mišljenja djeteta propisano je i čl. 360. u kojem stoji da će *u postupcima u kojima se odlučuje o osobnim i imovinskim pravima i interesima djeteta, sud omogućiti djetetu da izrazi svoje mišljenje, osim ako se djeteta tome protivi.* Ako treba, sud će omogućiti djetetu da izrazi mišljenje na prikladnom mjestu i u nazočnosti stručne osobe. Djetetu mlađem od četrnaest godina sud će omogućiti da izrazi

mišljenje putem posebnog skrbnika ili druge stručne osobe. Isti članak propisuje i da djeteta mora biti obaviješteno o predmetu, tijeku i mogućem ishodu postupka na način prikladan njegovoj dobi i zrelosti te ako to ne predstavlja opasnost za razvoj, odgoj i zdravlje djeteta, a obvezu obavještanja djeteta imaju posebni skrbnik djeteta, sud ili stručna osoba centra za socijalnu skrb, ovisno o okolnostima slučaja.

Nadalje, djeteta mora biti upoznato s odlukom suda kojom se odlučuje o njegovim pravima i interesima. Ta se odluka dostavlja posebnom skrbniku, odnosno zakonskom zastupniku djeteta koji je obavezan upoznati djeteta sa sadržajem odluke i pravom na izjavljivanje žalbe, osobno ili uz pomoć stručne osobe.

Zakon o potvrđivanju konvencije o kontaktima s djecom (NN 7/08) u članku 6. govori o pravu djeteta da bude *obavještanano, savjetovano i da može izraziti svoje stavove.* Konkretnije, ako djeteta prema unutarnjem pravu u dovoljnoj mjeri razumije o čemu se radi, ima pravo, osim u slučaju kada bi to bilo nedvojbeno suprotno njegovom interesu, primiti pravodobne obavijesti, biti konzultirano i izraziti vlastite stavove vezano uz kontakte s osobama koje jesu ili nisu njegovi roditelji.

Zakon o udomiteljstvu (NN 90/11, 78/12), u okviru načela uključenosti korisnika (članak 6.), *bavi se participacijom korisnika pa tako stoji da korisnik udomiteljstva ima aktivnu ulogu u zadovoljavanju svojih potreba, a potrebne usluge mu osiguravaju međusobno povezani i koordinirani pružatelji usluga u lokalnoj zajednici.* Usto, članak 48. kaže da je centar za socijalnu skrb, koji je uputio na smještaj korisnika, obavezan u izradu individualnog plana promjene *uključiti izabranog udomitelja te korisnika, članove tima za udomiteljstvo centara udomitelja, roditelja, skrbnika te po potrebi i druge članove obitelji korisnika koji se udomljuju.* Zakonom su definirana i prava udomljenog djeteta pa tako djeteta koje je udomljeno ima pravo: *u skladu sa svojom dobi, biti informirano o svim fazama postupka odlaska iz vlastite obitelji, te biti pripremljeno na smještaj u udomiteljsku obitelj; te sudjelovati u donošenju odluka koje utječu na njegov život.* Uz upravo navedeno, centar može organizirati **Vijeće udomljene djece i mladih** na području svoje mjesne nadležnosti, koje promiče njihove interese i prava na obiteljski život i uključivanje u zajednicu, a Odlukom o organiziranju Vijeća udomljene djece i mladih određuje se njegov sastav te sadržaj i način rada.

3.9. Zaključci analize zakona i strateških dokumenata

Analizom su obuhvaćena ukupno 23¹² različita zakona, pravilnika, strateška dokumenta i preporuke. Specifičnije, riječ je o Ustavu RH, 19 zakona (*Zakon o pravobraniteljstvu za djecu, Obiteljski zakon, Zakon o potvrđivanju konvencije o kontaktima s djecom, Prekršajni zakon, Kazneni zakon, Zakon o kaznenom postupku, Zakon o sudovima za mladež, Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Zakon o savjetima mladih, Zakon o udrugama, Zakon o radu, Zakon o socijalnoj skrbi, Zakon o udomiteljstvu, Zakon o osobnom imenu,*

Ne treba dodatno zakonski uređivati područje participacije djece, već tu inicijativu treba provoditi i poticati njezinu širu primjenu.

Duška Bogdanović, djelatnica Ministarstva socijalne politike i mladih, bilješke temeljem konzultacija

¹² Ubrajaju se samo aktualno važeći dokumenti, iako su se u analizi koristili i neki dokumenti koji se odnose na prethodna razdoblja.

Obiteljski zakon i Kazneni zakon dobro propisuju participaciju. Konvencija o pravima djece je po Ustavu iznad zakona. Možemo se pozvati na Konvenciju direktno i ako ti članci nisu inkorporirani u naše zakone. Dakle, zakon nikad nije bio problem. Nije važno zakonski normirati u hrvatske zakone, nego je to pitanje dobre volje profesionalaca. Naši zakoni su dobri. Pravnici i stručnjaci koji rade s djecom i dalje su nedovoljno upoznati s pravima djece, no i to se pomalo mijenja.

Lana Petö Kujundžić, sutkinja Županijskog suda u Zagrebu, bilješke temeljem konzultacija

postoje značajna postignuća u području strukturalnih i procesnih indikatora kada je riječ o ovoj temi. Možemo zaključiti kako je participacija djece (kroz razne njene aspekte, što je vidljivo iz zakonskih tekstova i strateških dokumenata) dobro normirana. Oko toga postoji i generalni konsenzus stručnjaka s kojima su provedene konzultacije.

Sumirajući izvješća i dokumente koji se na različite načine bave participacijom djece i mladih u RH, moguće je izdvojiti i neke prepreke ostvarivanju aktivne participacije: velik broj zadanih ciljeva (u strategijama i pravilnicima) koji se odnose na participaciju, nepostojanje jasnih mehanizama praćenja i evaluacije zakona i strategija, nepostojanje mehanizama sankcioniranja u slučaju nepoštivanja pravnih odredbi i strateških mjera te nepostojanje (ili ih je jako malo) informacija koja se odnose na zakone i odredbe koje se tiču djece u obliku prilagođenom djeci. Ukratko ćemo se osvrnuti na navedene prepreke.

Previše ciljeva i mjera zadanih kroz strategije i pravilnike može biti nemotivirajuće i otežavati fokusiranost na kratkoročne akcije. Čini se da to može biti posebno problematično u uvjetima kada još izostaje jasno razumijevanje participacije i prihvaćanje suradničkog djelovanja s djecom. U neformalnim razgovorima sa

Zakon o zaštiti prava pacijenata, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje, Zakon o igrama na sreću, Zakon o volonterstvu), pet strateških dokumenata (strategija za djecu, strategija za mlade, strategija razvoja sustava socijalne skrbi, strateški plan MSPM, nacionalni okvirni kurikulum), dva pravilnika (za standarde kvalitete u socijalnoj skrbi i o načinu biranja učeničkih predstavnika) i jedna preporuka pravobraniteljice za djecu.

U odnosu na zakonsku regulativu, moguće je zaključiti kako **postoje zadovoljavajući propisi kojima su stvoreni preduvjeti za ostvarivanje prava djece**. Stoga se slažemo s komentarom u Nacionalnoj strategiji da je nedvojbeno da u Republici Hrvatskoj

stručnjacima (ali i općom javnosti) primjetan je stav da djeca imaju „previše prava“ (a „premalo obveza“, čest je dodatak ovom stavu) te veliko normiranje i propisivanje može samo povećavati taj iskrivljeni dojam. Ovako jasno normiranje participacije svakako bi trebale pratiti i akcije senzibiliziranja opće i stručne javnosti o uvažavanju dječjeg sudjelovanja, kao i edukacije o konkretnim načinima kako propisana prava ostvariti u praksi.

Nepostojanje jasnih mehanizama praćenja i evaluacije zakona i strategija – možemo se složiti da su zakoni i strategije dobro napisani, jasni pa i zahtjevni za stručnjake i donositelje odluka, no na koji način će

se znati jesu li ti isti zakoni, ciljevi i mjere postigli svoju svrhu i kako su unaprijedili dječju participaciju. Za to su potrebna evaluacijska istraživanja, ali i praćenje i dokumentiranje dječjih života. Aktivno sudjelovanje i povratna informacija od same djece ovdje su zbilja neophodni. U ovom smislu važno je napomenuti i kako je koordinacija provedbe nacionalnih dokumenata i propisa u području zaštite i ostvarivanja prava djece (vertikalna i horizontalna) nedjelotvorna te bi trebalo raditi na jasnijem praćenju ostvarivanja dječjih prava generalno.

Nepostojanje mehanizama sankcioniranja u slučaju nepoštovanja odredbi i mjera

– pitanje koje se ovdje postavlja jest što se događa kad se zakoni i strategije ne poštuju. Ova prepreka usko je povezana uz praćenje i evaluaciju, no nameće i pitanje institucionalne, ali i osobne (profesionalne pa i privatne) odgovornosti za omogućavanje dječje participacije. U ovom trenutku ne postoje nikakvi propisani mehanizmi sankcioniranja (a ni nagrađivanja) nepoštivanja dječjih participativnih prava, što ostavlja ustanovama i pojedincima odgovornost da omoguće i potiču sudjelovanje djece. U ovom je smislu važno naglasiti da zakoni i pravilnici predviđaju mogućnost podnošenja prigovora na rad javnih djelatnika, pa se stoga, tehnički govoreći, može podnijeti i prigovor na neuvazavanje participativnih prava.

Nepostojanje (odnosno vrlo mali broj) informacija koja se odnose na zakone i odredbe koje se tiču djece u obliku prilagođenom djeci – kako bismo djeci omogućili stvarnu participaciju, ona prije svega trebaju imati sve dostupne materijale pripremljene na prilagođen način. Pritom ne mislimo samo na materijale za djecu općenito, već i na specifičnu prilagodbu materijala i za specifične skupine djece (npr. djecu s teškoćama, djecu nacionalnih manjina). Naime, u konzultacijama s jednom od stručnjakinja koja se dugi niz godina bavi pravima djece i dječjom participacijom, saznajemo da djeca, članovi Vijeća za djecu, dobivaju isti radni materijal za sjednice Vijeća kao i odrasli, što smatramo gotovo paradoksom participacije: djeca su (formalno) uključena, ali istinski se ne potiče njihovo sudjelovanje.

Odgovornost se ne traži za propuste i ne pridržavanje zakona. Nitko ne proziva osobu ili instituciju koja je neodgovorna prema dječjim pravima. Rijetko da se nekoga makne s ključnih pozicija. Ne sankcioniraju se propusti. Propust je isto što i namjerno činjenje. Uza sve to, jako je važna kontrola i nadzor, odlaziti na teren i slušati kako profesori na satu predaju, koliko uključuju djecu, kako odgojitelji rade u domovima, kako sudac sudi... Posebno u početku, dok su ljudi mladi. Ministarstva moraju tome dati važnost.

Lana Petö Kujundžić, sutkinja Županijskog suda u Zagrebu, bilješke temeljem konzultacija

Djeca¹³ su samo formalno uključena u strateška tijela, ne priprema ih se za sjednice, daju im se materijali isti kao i odraslima.

Sanja Škorić, voditeljica DND-a Opatija, bilješke temeljem konzultacija

Doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić, pravobraniteljica za djecu, bilješke temeljem konzultacija

¹³ Riječ je o djetetu, članu Vijeća za djecu.

NIVEX KOLLER-TRBOVIĆ I ANA ŠIRANOVIĆ

4. ISTRAŽIVANJA U PODRUČJU PARTICIPACIJE DJECE

4.1. Djeca kao sudionici istraživanja

Hall (2006., prema Marković, 2008.) smatra da postoje dvije tendencije gledanja na djecu kao sudionike istraživanja. Prva tendencija odnosi se na sentimentaliziranje dječjeg „glasa“ ili pridavanje „glasu“ obilježja veće istinitosti upravo zato što ga proizvodi dijete, dok se druga tendencija odnosi na poimanje djece kao „kulturalnih naivaca“ koji ne mogu značajnije pridonijeti stjecanju novih znanja. U tom smislu i Stephenson, Gourley i Miles (2004.) govore o kulturalnoj i društvenoj percepciji djece kao onih kojima nedostaju vještine te ne mogu izraziti svoje misli. U odnosu na perspektivu gledanja na djecu i istraživanja o djeci (i s djecom), James (1999., prema Marković, 2008.) određuje četiri idealna tipa djeteta kakvo vidimo i kakvo istražujemo:

1. Razvojna perspektiva djeteta prema kojoj je dijete netko tko se razvija. Dječje kompetencije se podcjenjuju, čak i kad je „glas“ djeteta artikuliran, njemu se ne vjeruje ili ga se ne shvaća ozbiljno.
2. Perspektiva djeteta kao pripadnika plemena, koja tumači kako djeca nastanjuju autonoman svijet, odvojen od svijeta odraslih, odnosno djecu se vidi kao kompetentne dionike u svijetu konceptualno drukčijem od svijeta odraslih, s posebnim pravilima i ustrojem.
3. Perspektiva djeteta kao odraslog gdje se djecu smatra kompetentnim sudionicima u dijeljenom svijetu po mjeri odraslih.
4. Perspektiva društvenog djeteta koja djecu vidi kao sudionike istraživanja isto ili slično kao odrasle, no prema toj perspektivi, djeca imaju drukčije kompetencije te konceptualne modifikacije koje omogućuju istraživaču da se više usredotoči na raznolikosti djetinjstva.

Razmatrajući važnost aktivnog uključivanja djece u istraživanje, Czymoniewicz-Klippel (2009.) smatra da su suvremeni znanstvenici prihvatili pravo djece da budu ravnopravni sudionici istraživanja te su danas fokusiraniji na to do kojeg stupnja/razine i na koje načine djeca mogu i trebaju biti uključena u istraživanje.

U tom smislu i Stephenson, Gourley i Miles (2004.) govore o kulturalnoj i društvenoj percepciji djece kao onih kojima nedostaju vještine, te ne mogu izraziti svoje misli. Kellett i sur. (2004.) tako upozoravaju da djeca nisu kompetentna za istraživanje „sama po sebi“, neovisno o svojoj dobi, baš kao ni odrasli, već ih za to treba pripremiti, pri čemu autori zaključuju da prepreka djelovanju djece kao istraživača nije u tome što nisu „dovoljno odrasla“, već u tome što im nedostaju specifične istraživačke vještine kojima ih je moguće podučiti.

Stoga je važno spomenuti da se djeca mogu uključiti u istraživanje na najmanje dva načina: kao **aktivni sudionici** (oni koji dijele svoja iskustva i čija viđenja pomažu u stvaranju novih znanja) te kao **istraživači** (inicijatori ili ravnopravni partneri

tijekom cijelog istraživačkog procesa) (Clark, 2004.). U oba slučaja govorimo o participativnom istraživanju, samo je uloga i količina angažmana djece drukčija. Czymoniewicz-Klippel (2009.) postavlja pitanje koliko je praktično za istraživača da uključuje djecu kao istraživače, odnosno ravnopravne sudionike, osobito ako djeca nisu navikla da ih se tretira na taj način. Ovo pitanje zapravo nadilazi aspekt praktičnosti te se više odnosi na učinak koji istraživanje ima na cijelo okruženje u kojem se provodi. Pitanje je koliko su ideje, vrijednosti i pristup koji se zagovara kroz istraživanje usklađeni s vrijednostima i pristupom djeci općenito.

Kako djecu ne možemo promatrati kao homogenu skupinu, jasno je da su neka djeca kompetentnija i spremnija od drugih uključiti se u istraživanje. Hart (1992.) navodi neke čimbenike koji utječu na sposobnost djece da sudjeluju: socijalnu i emocionalnu kompetentnost, sposobnost izražavanja, pripadnost određenoj društvenoj klasi te različite mogućnosti sudjelovanja za dječake i djevojčice (naročito u nerazvijenim zemljama).

No, istraživanje s djecom i odrasle stavlja u novu poziciju, oni postaju neobična vrsta istinski zainteresiranih za razumijevanje dječjeg mišljenja i perspektive, bez dvojbena pokušaja da sami budu djeca. Tako je istraživač prije svega zainteresirana osoba, a tek zatim stručnjak s određenim ciljem (Haudrup Christensen, 2004.).

4.2. Racionala i kriteriji analize

Članak 12. Konvencije o pravima djeteta (1989.) predstavlja polazište za analizu istraživanja vezanih uz participaciju djece, razumijevajući participaciju djece kao sudjelovanje djece u svim područjima i odlukama koje se na njih odnose. Pokazalo se da je riječ o vrlo širokom području te da postoje istraživanja o **participaciji djece i mladih (što djeca/mladi misle o participaciji, kao i ona u kojima odrasli govore o participaciji djece u donošenju odluka) te participativna istraživanja djece i mladih (istraživanja u kojima su djeca aktivni sudionici i suradnici istraživača)**. U obzir su uzeta i istraživanja u **kojima se istražuje dječja perspektiva o participaciji i gdje djeca participiraju u odlukama, u istraživanjima i sl.** No, pokazalo se da je takvih istraživanja relativno malo, te da se u počecima istraživanja dječje participacije ta participacija razumijevala kao mogućnost sudjelovanja djeteta u izražavanju vlastitog mišljenja, odnosno zadovoljavala je interes istraživača za tzv. korisničku, dječju perspektivu. Tako je analiziran određen broj radova različite tematike i metodologije. Analizi participacije djece u istraživanjima tako se pristupilo kao razvojnom procesu, određenom kontinuumu, od slušanja što djeca imaju reći u vezi s temama koje su definirali istraživači, pomnog informiranja djeteta o načinu i cilju njegova sudjelovanja, interesa upravo za njegovu perspektivu, pa sve do istraživanja u kojima je dijete sudionik u njegovu provođenju, ali i sudionik tog istog istraživanja. Unatoč širokom spektru, iznenađuje relativna skromnost takvih istraživanja u Hrvatskoj u razdoblju od 1989. do 2015. Godina 1989. uzeta je kao početna jer je riječ o godini donošenja Konvencije o pravima djeteta. Kao **izvor podataka** korištene su knjige, časopisi, disertacije, nacionalna izvješća i druge publikacije. Posebna pažnja usmjerena je na proučavanje publikacija sljedećih fakulteta i studija: *Edukacijsko-rehabilitacijski, Pedagogija, Psihologija, Socijalni rad i Pravo*, odnosno časopisa: *Kriminologija i socijalna integracija, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, Ljetopis socijalnog rada, Dijete i društvo, Odgojne znanosti*, odnosno, *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Društvena istraživanja, Napredak, Pedagogijska istraživanja, Revija za socijalnu politiku, Život i škola* i dr. Istraživanje se provodilo pretraživanjem baza podataka (*Hrčak, Crosbi, Google znalac, katalog Nacionalne sveučilišne knjižnice*) te neposrednim uvidom u dostupne publikacije. Ključne

riječi za pretraživanje bile su: *participacija, sudjelovanje, aktivno sudjelovanje, proaktivnost, aktivnost djece, dijete kao aktivno biće, odgovornost, uvažavanje mišljenja, pravo na sudjelovanje, participativno pravo, prava na sudjelovanje, participativna prava, slušanje djece, dječji glas/glas djece.*

Tako je identificirano i prikazano 17 istraživanja koja se odnose na redovnu populaciju, 11 onih koja se odnose na populaciju u riziku te 12 istraživanja koja se odnose na djecu s teškoćama (u razvoju i učenju). Međutim, navedeni su i naslovi brojnih drugih istraživanja koja su se činila značajnima za temu, ali nisu izravno udovoljavala kriterijima odabira jer su ili teorijskog karaktera ili su djeca i mladi bili sudionici istraživanja, ali u odnosu na temu u interesu autora, a ne nužno u odnosu na participaciju. Ipak, ti radovi s jedne strane zagovaraju participaciju djece, često prema stranim modelima ili istraživanjima, čime kontinuirano pridonose razvoju svijesti o važnosti participacije djece u stvarima koje se njih tiču, a s druge utječu na sve veću prisutnost dječje perspektive vezano uz brojne teme (slobodno vrijeme, budućnost, nasilje itd.).

Kriterij za odabir participativnih istraživanja bio je interes istraživača za doživljaj, mišljenje i iskustvo djeteta u sudjelovanju u donošenju odluka koje se njega konkretno tiču (korisnička perspektiva o doživljaju i iskustvu participacije), te namjera da ih se u tome ozbiljno sasluša i eventualno uključi u donošenje odluka bez obzira na ishod tih odluka (jesu li ili ne u skladu sa željama/iskazanim mišljenjem djeteta).

4.3. Radovi koji promiču ideje participacije djece

Radovi koji promiču ideju sudjelovanja, participacije djece u odlukama i stvarima važnima za njihov život daju smjernice, obrazlažu potrebu i prednosti takvog pristupa, nude pozitivna strana rješenja i sl. Ti radovi ne predstavljaju istraživanje o participaciji djece, već se bave idejom participacije, tj. promicanjem ideje participacije djece u donošenju odluka koje se njih tiču. Oni također ukazuju na važna načela takvog pristupa, govore o načinima provedbe te prednostima takvog pristupa na temelju stranih iskustava. Dakle, u službi su promicanja prava djece na participaciju. Naravno, pritom se problematizira i naglašava i pravo djeteta na nesudjelovanje, dakle i to je izbor, tako da dijete bira ne/sudjelovanje u donošenju odluka nakon pomnog informiranja, izražava svoje mišljenje koje će se ozbiljno saslušati i prihvatiti. Neki od spomenutih radova su:

Ajduković, M. (2003.): *Sudjelovanje mladih i mogućnosti grupa za socijalnu akciju u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici.* U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.): *Lokalna zajednica – izvorište nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih.* Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih, Zagreb. 31-42.

Ajduković, M. (2012.): *Pravo djece s problemima u ponašanju i njihovih roditelja na sudjelovanje u procesu procjene potreba i planiranja intervencija.* U: Vladović, S. (ur.): *Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju.* RH, Pravobraniteljica za djecu. Zagreb. 95-111.

Bašić, S. (2009.): *Dijete (učenik) kao partner u odgoju: kritičko razmatranje.* *Odgojne znanosti*, 11(2), 27-44.

Bašić, S. (2011.): *(Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva.* U: Maleš, D. (ur.): *Nove paradigme ranoga odgoja.* Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju, Zagreb. 19-37.

Hrabar, D., Vizek Vidović, V., Žižak, A. (2001.): *Mentoriranje prava djeteta na slobodno izražavanje vlastitog mišljenja.* Udruga za inicijativu u socijalnoj skrbi. Zagreb.

Jeđud, I. (2011.): *Modeli participacije i njihova refleksija u hrvatskoj praksi,* *Dijete i društvo*, 13 (1/2), 31-43.

Jeđud Borić, I., Miroslavljević, A. (2014.): *Participatory Research in the Field of Social Pedagogy in Croatia* U: Rauch, F., Schuster, A., Stern, T., Pribila, M., Townsend, A. (ur.): *Promoting Change through Action Research.* Sense Publishers. Rotterdam. 173-192.

Johnson, K., Clark, S. (2015.): *Uključivanje djece i mladih u istraživanja obrazovanja.* U: Igrić, Lj. (ur.): *Osnove edukacijskog uključivanja – škola po mjeri svakog djeteta je moguća.* Školska knjiga. Zagreb.

Koller-Trbović, N. (2012.): *Sudjelovanje djece u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup.* U: Vladović, S. (ur.): *Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju.* RH, Pravobraniteljica za djecu. Zagreb. 63-79.

Kušević, B. (2010.): *(Ne)uvažavanje participativnih prava djeteta: suvremeni obiteljski odgoj između poslušnosti i odgovornosti.* *Dijete i društvo*, 12(1/2), 105-116.

Laklija, M., Pečnik, N., Sarić, R. (2005.): *Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja.* *Ljetopis socijalnog rada*. 12 (1). 7-38.

Maleš, D. (2003.): *Redefiniranje uloge učenika u svjetlu Konvencije o pravima djeteta.* U: Vrgoč, H. (ur.) *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskog društva.* Hrvatski pedagoško-književni zbor. Zagreb. 209-216.

Markovinović, A. (2010.): *Participativna prava djeteta u sustavu odgoja i obrazovanja.* *Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*, 12 (1/2), 117-125.

Markovinović, A., Maleš, D. (2011.): *Pravo djeteta na sudjelovanje u procesu suradnje obitelji i odgojno-obrazovne ustanove.* U: Vantić-Tanjić, M. i dr. (ur.): *Unapređenje kvalitete života djece i mladih.* OFF-SET. Tuzla. 123-133.

Mreža mladih Hrvatske (2009.): *Sudjelovanje mladih u razvoju politika za mlade.* Studij o mladima i za mlade.

Mreža mladih Hrvatske: *Učenička vijeća. Sudjelovanje učenika u procesima donošenja odluka.* ACT, Printlab, Čakovec.

Radočaj, T. (2001.): *Značaj sudjelovanja.* *Dijete i društvo*. 3 (4). 499-505.

Rengel, K. (2013.): *Gledišta predškolskih odgojitelja o dječjoj igri* (neobjavljeno predavanje). Link: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?lang=en&rad=687629>; Rad slične tematike objavljen: Rengel, Katarina (2014.): *Stavovi predškolskih odgojiteljica o igri.* *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 16 (1), 113-125.

Savez Društva naša djeca Hrvatske: *Dječja participacija.* Aktivno sudjelovanje djece.

Širanović, A. (2012.): *Dijalog s učenicima: temeljna odrednica interkulturalno osjetljive škole.* *Pedagogijska istraživanja*. 9 (1/2), 191-204.

Širanović, A. (2013.): *Dijalog – zrcalo kulture zajednice učenika i učitelja.* U: Ljubetić, M., Zrilić, S. (ur.): *Pedagogija i kultura.* Znanstvena monografija. Kultura kao polje pedagoške akcije: odgoj, obrazovanje, kurikulum. Hrvatsko pedagoško društvo. Zagreb. 294-301.

Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2003.): *Sudjelovanje djeteta u procesu procjene potreba i planiranja intervencija.* *Dijete i društvo*. 5 (1). 119-139.

Također, neki se radovi bave samo pristupom djeci u istraživanjima i etičnošću takvih istraživanja. Toj je temi, primjerice, posvećen cijeli broj časopisa *Dijete i društvo* iz 2003. godine, te je na tom temelju (znanstveno-stručnog skupa) nastao *Etički kodeks istraživanja s djecom* (urednici Ajduković, M. i Kolesarić, V.). No, radovi na tu temu mogu se naći i u mnogim drugim publikacijama, što samo svjedoči o senzibiliziranosti istraživača za problematiku sudjelovanja djece u istraživanjima, a posebno participativnog sudjelovanja.

Osim toga, metodologija participativnih istraživanja je, iako ne isključivo, pretežito kvalitativna i vrlo zahtjevna, kako za sudionike, tako i za istraživače, u odnosu na osobni angažman, vremenski, organizacijski i sl. S druge strane, do prije desetak godina ovakva metodologija nije se pokazala najprimjerenijom za publiciranje u znanstvenim časopisima u Hrvatskoj jer, procjenjivana iz tzv. pozitivističke paradigme, nije zadovoljavala kriterije znanstvenosti. Zato se događalo da su takva istraživanja ili projekti češće objavljeni kao zasebne publikacije, npr. Žižak, A., Vizek Vidović, V. (2004.): *Participacija djece u procesu odgoja – ostvarivanje prava djece smještene u domovima za djecu u Republici Hrvatskoj,* UISP, Zagreb, ili su ostajali kao interni materijali autora/stručnih institucija do kojih je tada bilo teško doći.

Temeljem navedenog, ali i uvida u participativnu praksu, moguće je zaključiti da u praksi postoji više participativnog rada, no što je kroz ovu analizu istraživanja vidljivo. Razlog tome je što je praksa brža, fleksibilnija i lakše se prilagođava potrebama i novim trendovima, no često je ne prate znanstvena istraživanja.

4.4. Participacija djece kroz istraživanje dječje perspektive

Puno je istraživanja u kojima **djeca sudjeluju tako da ih se pita o temi/cilju istraživanja koji je usko vezan uz njihovo iskustvo i život**, npr. o stresu i načinu nošenja sa stresom u domu, o slobodnom vremenu, o kažnjavanju u obitelji, o nezaposlenosti itd. Iako su takva istraživanja od posebnog značaja i važnosti jer se donosi perspektiva sudionika/korisnika, ona se ne mogu smatrati participativnima iz više razloga. Prvo, temu i cilj postavlja istraživač/tim koji bira sudionike u odnosu na postavljene ciljeve, te ga zanima što o tome imaju reći sudionici, ali takva istraživanja obično na tome završavaju nemajući za cilj aktivno sudjelovanje sudionika u cijelom procesu (od odnosa prema temi, do nuđenja drukčijih perspektiva i pristupa do eventualnog zajedničkog rada na rezultatima i diseminaciji rezultata). Drugo, metodologija tih istraživanja ponekad je isključivo usmjerena na ispunjavanje upitnika, dakle unaprijed pripremljenih instrumenata koje sudionici individualno ili grupno, poštom i sl. ispunjavaju prema unaprijed određenim pitanjima i često ponuđenim odgovorima. I na tome, često, sve ostaje. S druge strane, sve češće se u istraživanjima perspektive sudionika koristi kvalitativna metodologija, posebice metoda razgovora (intervju i fokusne grupe te eseji). No, i kod tog pristupa događa se da istraživači obrađuju, interpretiraju i diseminiraju rezultate, bez nekog aktivnijeg sudjelovanja sudionika. Dakle, uglavnom je riječ o tome da su sudionici informatori i izvori podataka za one teme koje zanimaju istraživače i da je to, gotovo, isključiva uloga sudionika u tim istraživanjima. Međutim, ta su istraživanja također od posebnog značaja jer donose **perspektivu sudionika/korisnika/djece, posebno kad je riječ o marginaliziranoj i stigmatiziranoj populaciji, djeci u riziku i sl., te djeci s vrlo specifičnim iskustvom vezano uz određene životne faze i događaje**. Iako takva istraživanja ne zahtijevaju značajniju razinu participacije, osim u cilju prikupljanja podataka o istraživanoj temi, s obzirom na korištene metode prikupljanja i obrade podataka, poštivanje etičkih načela, posebno informiranog pristanka, dobrovoljnosti i anonimnosti, poštovanja i uvažavanja sudionika te odobravanja rezultata, ona također sudionicima ulijevaju povjerenje i ukazuju na njihov značaj za istraživačku temu te spoznaju da njihovo sudjelovanje može biti od pomoći za unapređenje i razvoj prakse i znanosti. Tako se, primjerice, korištenjem kvalitativne metodologije u istraživanjima novih i manje istraženih te teže dostupnih tema i sudionika, utječe i na praksu i teoriju, odnosno znanost. Neka od te vrste istraživanja su:

Baban, P., Galić, Ž., Marin, G. (2010.): *Što je za nas slobodno vrijeme i kakve sadržaje trebamo*. U: Dječja prava i slobodno vrijeme. pravobraniteljica za djecu, Zagreb. 17-21.

Bouillet, D. (1999.): *Procjena primjerenosti institucionalnog tretmana u Republici Hrvatskoj*. U: Odgoj u domovima – kako dalje. MRSS RH, Zagreb. 73-84.

Filipušić, I., Opić, S., Krešić, V. (2015.): *Neke specifičnosti zadovoljstva učenika školom u bolnici*. Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje. 17 (sp.ed.1). 97-111.

Jeđud, I. (2011.): *Doprinos perspektive korisnica Odgojnog doma Bedekovčina razumijevanju rizičnosti kod djevojaka*. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.

Klinec, M. (2011.): *Stavovi i ponašanja učenika srednjih škola u području prava djeteta na odmor i slobodno vrijeme*. Magistarski rad. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. Poslijediplomski stručni studij *Suvremena osnovna škola*.

Koller-Trbović, N. (2009.): *Nezaposlenost u doživljaju i iskustvu nezaposlenih mladih u Hrvatskoj*. Ljetopis socijalnog rada. 16 (1). 91-111.

Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud, I. (2009.): *Nezaposlenost i socijalna isključenost mladih u Hrvatskoj: perspektiva nezaposlenih mladih u riziku ili s poremećajima u ponašanju*. Kriminologija i socijalna integracija. 17 (2). 87-105.

Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2012.): *Problemi u ponašanju djece i mladih: višestruke perspektive*. Kriminologija i socijalna integracija. 20 (1). 49-62.

Maleš, D., Kušević, B. (2008.): *Kako djeca doživljavaju kažnjavanje u obitelji?* Dijete i društvo. 10 (1/2). 49-71.

Mirosavljević, A. (2015.): *Izvansudska nagodba – perspektiva oštećenika i mladih u sukobu sa zakonom*. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.

Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud, I. (2004.): *Poremećaji u ponašanju djece i mladih: perspektiva stručnjaka i perspektiva djece i mladih*. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 119-139.

4.5. Participacija djece u istraživanju u odnosu na ranjivost¹⁴

Kod „**redovne**“ populacije, prema analiziranim istraživanjima, obuhvaćen je cijeli kontinuum sredina/okruženja djeteta (vrtići, osnovne i srednje škole, obitelj i lokalna zajednica, mediji) te tema usmjerenih na istraživanje poštivanja prava djece u tim kontekstima, s naglaskom na participaciju, aktivno sudjelovanje, utjecanje na odluke u obitelji, školi, lokalnoj zajednici te medijima. Poruka je tih istraživanja, među ostalim, da djeca žele biti uključena i žele participirati u stvarima koje se njih tiču, ali da za to nemaju uvijek potrebnu podršku. Osim toga, iz nekih je istraživanja moguće zaključiti da je razina participacije djece u različitim sredinama u Hrvatskoj različita, tako da djeca u nekim sredinama i kontekstima vrlo uspješno participiraju i obrnuto (primjerice, Dječje vijeće u Opatiji primjer je dobre prakse participacije djece u donošenju odluka na razini lokalne zajednice). To znači da je participacija djece i mladih moguća i ostvariva, ali da zahtijeva predanost i angažman odraslih koji će stvarati uvjete i osnaživati djecu za participaciju.

Kod **populacije u riziku** izdvojena istraživanja o participaciji djece odnose se na sudjelovanje djece u tretmanu, procjeni i odluci o smještaju, o odgojnoj mjeri u koju su uključeni, o evaluaciji tretmana, pa do evaluacije studijskog programa/prakse iz perspektive korisnika. Obuhvaćena su djeca iz dječjih domova i odgojnih ustanova, udomiteljskih obitelji, posebnih domova, korisnici izvaninstitucijskih intervencija. Osim o zadovoljavanju prava i potreba korisnika u domu ili tijekom intervencije, neka istraživanja usmjerila su se i na upoznavanje njihova mišljenja i iskustva o obitelji, školi, kao i socijalnoj podršci. Za razliku od prethodnih istraživanja ovdje se teme često odnose na one aspekte života važne za svako pojedinačno dijete, dakle na odluke koje mogu imati ključnu ulogu u budućem životu djeteta. Neke od tih tema značajne su samo za djecu s problemima u ponašanju (primjerice, odluka o budućem tretmanu ili prava na participaciju djece u domu), dok su druge značajne za svu djecu (na primjer, poštivanja prava na participaciju u obitelji i školi). Iako i ovdje nailazimo na primjenu i kvantitativne i kvalitativne metodologije te i na nekoliko vrlo velikih uzoraka sudionika, ipak se, kad je riječ o tzv. pravim participativnim projektima usmjerenima na razumijevanje iskustva i doživljaja sudionika, koristi kvalitativni pristup i metode

¹⁴ Analizirana istraživanja odnose se načelno na tri veće skupine djece: „redovnu“ (tipičnu) populaciju koja ne pokazuje nikakve probleme ili teškoće; rizičnu populaciju (djecu u riziku od razvoja problema u ponašanju i djecu s problemima u ponašanju); djecu s teškoćama u razvoju i učenju.

i tehnike kao što su intervju, fokusne grupe, sudioničko promatranje, a ponekad i upitnici s otvorenim pitanjima ili eseji te za obradu podataka kvalitativna analiza. To znači da je i broj sudionika takvih istraživanja manji. No, kao i ranije, i ovdje je moguće zaključiti da se prava djece na participaciju nedovoljno koriste i različito razumiju, ali da postoji interes, prije svega djece, za sudjelovanjem u stvarima koje se odnose na njihov život, osobito na donošenje odluka o tretmanu, te da tu postoji velik neiskorišten prostor ne samo poštivanja prava djece, već i tretmanskog djelovanja. Iako se ne može reći da predstavlja zaključak za sva navedena istraživanja, generalno je moguće zaključiti da populacija u riziku često ovisi o odlukama stručnjaka te je i često u otporu prema takvim odlukama. Istraživanja pokazuju da djeca mogu biti adekvatni informatori o sebi i vlastitom životu te zainteresirani za buduće odluke koje se njih tiču. Pokazalo se da istraživači i stručnjaci trebaju mijenjati pristup djeci i mladima u riziku, stavljajući značajno veći naglasak na participaciju i zajednički rad kao i donošenje te realizaciju odluka. Pokazalo se da taj pristup nije jednostavan i lagan ni stručnjacima/istraživačima ni djeci jer od njih zahtijeva veću uključenost i odgovornost (to zahtijeva dobru pripremu i osnaživanje djece). Ipak, pokazalo se da su prednosti takvog pristupa veće od nedostataka te da su svi uključeni zainteresirani za takav pristup. No, pristup treba dalje prilagođavati praksi i konkretnim potrebama i mogućnostima korisnika, ali i realnim mogućnostima sredine (razvijati kulturu participacije u svim segmentima).

Specifično, kod **djece s teškoćama u razvoju i učenju** istraživanja su usmjerena na upoznavanje njihove perspektive o nekim segmentima inkluzije ili sudjelovanja u vlastitom tretmanu/liječenju. Iako ta istraživanja manje koriste participaciju djece u donošenju odluka, usmjerena su na upoznavanje perspektive korisnika s ciljem unapređenja kvalitete odnosa prema toj djeci kao i primjerenog zadovoljavanja njihovih potreba (npr. za veće uključivanje u aktivnosti slobodnog vremena na razini lokalne zajednice, veća orijentacija djece koja imaju osobnog asistenta u nastavi na druženje s drugom djecom kako ne bi došlo do postupnog povlačenja djece, na što su upozorila istraživanja). Može se reći da su ta istraživanja u funkciji „popravljanja“ prakse i pružanja većih mogućnosti djeci s teškoćama kako bi se ona uključila u aktivnosti s redovnim vršnjacima, a temeljem upoznavanja njihove perspektive. Također, ta su istraživanja usmjerena i prema upoznavanju odnosa i doživljaja roditelja djece s teškoćama te njihovo osnaživanje, kao i na istraživanje doživljaja i sudjelovanja redovne populacije (učenika, nastavnika) u procesu inkluzije.

4.6. Participacija djece u istraživanju u odnosu na različita okruženja

Istraživanjima su **obuhvaćene teme na cijelom kontinuumu sredina** u kojima se djeca kreću, od obitelji, vrtića, osnovnih i srednjih škola, pa sve do lokalne zajednice. Kad je riječ o djeci u riziku, tada se na sve to nadovezuje i participacija tijekom intervencija, bilo izvan ili u institucijama, a kod djece s teškoćama u razvoju veći je naglasak na temama vezanim uz obitelj i inkluzivnu školu. Teme istraživanja su više fokusirane, pa je riječ o, primjerice, participaciji djece u izboru nekih aktivnosti, odlučivanju o nekim svakodnevnim stvarima koje ih se tiču u odnosu na izbor društva, škole, te sudjelovanju u donošenju odluka u školi ili doživljaju određenih sadržaja i odnosa u školi. U lokalnoj zajednici riječ je o participaciji djece u donošenju odluka na razini zajednice, a vezano uz interese i sadržaje za djecu/mlade (igrališta, aktivnosti slobodnog vremena, sigurnost u prometu). Djeca s problemima u ponašanju češće su fokusirana na participaciju u vlastitom životu, u odnosu na odluke o tretmanu, na utjecaj na odvijanje tretmana i sl. Djecu s teškoćama u razvoju više se prati kroz istraživanja procesa inkluzije i onoga što ga podržava ili oslabljuje, a gdje upravo korisnici imaju važnu ulogu kao izvori informacija.

U odnosu na medijsko okruženje, pokazalo se da su sadržaji koji se odnose na djecu prije svega negativni i senzacionalistički. Pozitivni sadržaji, u jednogodišnjem istraživanju relevantnih tiskovnih medija u Hrvatskoj, bili su zastupljeni s 1,4 %, a prava na sudjelovanje djeteta s 0,7 %. Također, pokazalo se da nema priloga o uključivanju djece s teškoćama u svakodnevni život, dok se ostalu rizičnu djecu prikazivalo više kao žrtve ili počinitelje kaznenih djela. Zaključak autora ovih istraživanja (Ciboci, Kanižaj i Labaš, 2011.) jest da su djeca u hrvatskim novinama marginalizirana i isključena, o njima se često piše, ali im se ne pruža mogućnost da sami postanu akteri novinske priče. Izostanak dječje participacije u kreiranju medijskih sadržaja dovodi do stvaranja stereotipa o djeci – predstavlja ih se u određenom svjetlu, a ne onako kako ona sebe percipiraju. Novinari i urednici bi trebali pružiti prostor za izražavanje mišljenja djece i trebali bi više pisati o pozitivnim stvarima, češće promovirati dječja prava i prava djece s teškoćama u razvoju. Također, novinari bi trebali biti svjesni da svojim pisanjem stvaraju sliku djece u društvu što utječe na ponašanje odraslih prema djeci, ali i na dječje shvaćanje vlastite uloge u društvu.

U kontekstu okruženja važno je sagledati i **nedovoljno istražene aspekte** participativnih prava djece. Polazeći od ekološkog pristupa, od djetetu najbližeg okruženja prema udaljenijima, moguće je konstatirati da prava djece na participaciju u obitelji nisu dovoljno istražena, mada je nekoliko istraživanja koja su se bavila tom temom pokazalo da djeca izvješćuju o vlastitom zadovoljstvu poštivanjem njihovih prava na participaciju u obitelji kad je riječ o mogućnosti utjecanja na izbor prijatelja, škole, odjeće, izlazaka i sl., mada ne i kad je riječ o nekim temama od značaja za cijelu obitelj, odnosno, moglo bi se reći, većeg stupnja odgovornosti prema viđenju odraslih. Također, istraživanje tog segmenta prava zahtijeva pomak prema participativnom pristupu i istraživanju jer je dosadašnji način polučio već rečene rezultate. Škola kao institucija od posebnog interesa za djecu, ali i zajednicu, koja bi između ostalog trebala biti i odgajanje za buduću građansku participaciju, čini se da je najzanemarenija u istraživanjima upravo participacije učenika i to iz perspektive samih učenika. Iako postoje određene spoznaje koje ukazuju na generalno nezadovoljstvo učenika mogućnošću sudjelovanja u donošenju odluka u partnerstvu s odraslima u školi, postoje također rezultati nekih starijih, ali i novijih istraživanja da odrasli u školi (nastavnici, pedagozi) mogućnosti participacije učenika u školi doživljavaju zadovoljavajućim. Čini se da učenici i odrasli u školi bitno drukčije od obitelji doživljaju poštivanje i viđenje participativnih prava djece. Također, očita je potreba za zajedničkim, participativnim istraživanjima koja bi za cilj imala približavanje tih perspektiva i utjecala na promjene u praksi ili barem na istraživanje uzroka te bolje razumijevanje tog raskoraka. Novija istraživanja participativnih prava djece u lokalnoj zajednici ukazala su na različite prakse i razine participacije djece, od onih, može se reći, modela dobre prakse, do onih formalnijeg karaktera. U tom području ne čini se da su potrebna značajnija istraživanja participacije djece, već više korištenje postojećih rezultata za širenje modela dobre prakse na sva područja u Hrvatskoj. Međutim, i na tom području, kako pokazuju istraživanja, nužno je poboljšati način izbora djece u predstavnička tijela, kao i njihovu veću povezanost sa svom djecom koju zastupaju.

4.7. Participacija djece u istraživanju kroz vremenski kontinuum

Istraživanja u području dječje participacije možemo promatrati i **na vremenskom kontinuumu** u odnosu na više elemenata. Tako su **prva istraživanja bila usmjerena na upoznavanje sudioničke perspektive o poštivanju i razumijevanju participativnih prava djeteta u različitim kontekstima i iz višestrukih perspektiva.**

Tada u Hrvatskoj još nisu postojale spoznaje o participaciji djece te su takva istraživanja bila dragocjena jer su nastojala utvrditi kako djeca, mladi i odrasli u različitim kontekstima i ulogama razumiju participativna prava djece, kakva su njihova iskustva s poštivanjem tih prava te što misle o njima. Zanimljivo je da su prva takva istraživanja pokrenuta u području djece i mladih u riziku ili s problemima u ponašanju, te su se tek kasnije proširila i na „redovnu“ populaciju. Vjerojatno je tome razlog senzibilitet stručnjaka za djecu u riziku, posebno onu s problemima u ponašanju, koja, zato što ih se uglavnom doživljava kao one „neprihvatljivog ponašanja, neposlušnu, zločestu“, nisu imala mogućnost utjecati na odluke odraslih o stvarima koje ih se neposredno tiču.

Ta su istraživanja pokazala da djeca razumiju participaciju, kao i veliku odgovornost koju ona nosi, ali i da najčešće žele participirati u odlukama važnima za njihov život. Upravo to su osnovne razlike u participaciji tzv. „redovne“ i rizične populacije. Kod „redovne“ populacije češće je riječ o svakodnevnim stvarima i odlukama vezanim uz aktivnosti slobodnog vremena, društva, izlazaka, izbora škole, ali i odjeće, hrane i sl., dok kod tzv. rizične populacije, uza sve to, postoje i ključne odluke o tome gdje će i kako, s kim živjeti i koliko će njihovi kontakti s bliskim osobama i slobodnim izborom biti ograničeni. U tom kontekstu djeca i mladi u riziku očekivano bi trebali biti daleko zainteresiraniji za poštivanje njihovih prava na participaciju jer se često radi o uskraćenosti nekih egzistencijalnih potreba te potreba za pripadnošću, sigurnošću, ali i slobodom.

Budući da je bila riječ o novim pravima, isprva su stručnjaci nastojali sami definirati koja su to područja i sadržaji participativnih prava djece, te su i instrumenti istraživanja bili usmjereniji na strukturirano prikupljanje odgovora kroz upitnike i ankete, naravno poštujući načelo dobrovoljnog sudjelovanja sudionika, kao i anonimnosti. Kasnije, u istraživanja o participativnim pravima djece, stručnjaci počinju više uključivati sudionike i njihovu perspektivu, iskustvo i doživljaj, više na otvoreniji i manje strukturiran način, primjenjujući kvalitativne metode kao što su intervju, fokusne grupe i eseji ili upitnici s otvorenim pitanjima.

Tako nastaje, može se reći, **drugi val istraživanja dječje participacije gdje se više govori o perspektivi sudionika od kojih se nastoje dobiti informacije kako oni vide ta prava i što predlažu da ta prava budu bolje iskorištena i više u službi djece.**

Tek **treći val istraživanja ide korak dalje i nastoji uključiti djecu kao sukreatore istraživanja**, ako ne od samog početka, dakle odabira teme, tada od same provedbe istraživanja u kojem djeca postaju partneri istraživačima participativnih prava djece u raznim kontekstima, gdje s istraživačima produbljuju teme, tumače rezultate i žele sudjelovati u diseminaciji rezultata, razumijevajući vlastitu ulogu koja je od posebnog značaja za razvoj znanosti i bolju praksu.

4.8. Participacija djece u istraživanju u odnosu na istraživačke metode

Spomenuti tijek razvoja istraživanja u području participativnih prava djece u Hrvatskoj praćen je i **korištenjem, ali i razvojem različite istraživačke metodologije i pristupa**. Tako se pokazalo da su za **prva istraživanja u kojima su djeca više sudjelovala samo kao davatelji informacija kroz ispunjavanje upitnika**, bili primjereniji veći uzorci sudionika, može se reći reprezentativni te mogućnost primjene statističkih postupaka i generalizacije rezultata. **Drugi val istraživanja mijenja istraživački pristup i potpuno se okreće sudioniku** u želji da što bolje upozna i razumije njegovu perspektivu i doživljaj

prava participacije, te se u tom smislu okreće **individualiziranim metodama i tehnikama prikupljanja podataka, kao što su intervju te fokusne grupe, a rjeđe eseji**. Takav pristup zahtijeva ne samo puno vremena u pripremi i provedbi, već i analizi podataka, vrlo pomno informiranje sudionika, traženje njihovog informiranog pristanka, mogućnost odustajanja, odobravanje transkripta i sl., što značajno troši istraživačke resurse (vrijeme, raspoloživost istraživača, provođenje istraživanja u sredini sudionika, novac), a to dovodi do reduciranja broja sudionika u takvim istraživanjima. Stoga istraživanja obuhvaćaju malo sudionika pa su, s obzirom na tu činjenicu, kao i na činjenicu da se podaci obrađuju kvalitativnom metodologijom, rezultati slabog dometa (teorije malog dometa), s nemogućnosti generalizacije rezultata, a često i s teškoćama publiciranja takvih radova u znanstvenim publikacijama. Stoga ne čudi što su takva istraživanja rjeđa, mada je njihova korist neizmjerena. Problem je, međutim, u tome što često završetak jednog takvog istraživanja ne znači i da je tema elaborirana, a vrlo često se dalje ništa ne događa, možda baš zbog već spomenutih teškoća i zahtjevnosti takvih istraživanja. Slično je i s **trećim valom istraživanja koji još snažnije uključuje djecu u istraživanje te se najčešće radi o tzv. akcijskim istraživanjima** koja dodatno produbljuju sudjelovanje djece, ali i postavljaju visoke standarde istraživačima i logistici jer nastoje zajedno s djecom ne samo istraživati praksu, već je i mijenjati. To s jedne strane povlači sa sobom osiguravanje značajnih resursa za provedbu istraživanja, a s druge problem osiguravanja znanstvenosti takvih istraživanja.

4.9. Participacija djece u istraživanjima kroz prizmu etičkih pitanja

Pitanja etičnosti u istraživanjima s djecom prate kontinuum u razvoju istraživanja participacije djece. Od početnog kratkog informiranja djece o istraživanju i načinu ispunjavanja upitnika te anonimnosti, do danas vrlo sofisticiranih procedura informiranja djece i staratelja, traženja informiranog pristanka kroz potpisivanje suglasnosti čiji jedan primjerak zadržava dijete, do poštovanja njegove osobnosti i odluke na dobrovoljno sudjelovanje, na odustajanje ako tako procijeni, na odobravanje svake istraživačke faze zasebno, i konačno, do davanja suglasnosti na dobivene rezultate te njihov prikaz i diseminaciju. Naravno, podrazumijeva se, mada nije posebno spomenuto, da takva istraživanja već u svom nastanku i odobravanju na razinama fakulteta, sveučilišta, ministarstava, udruga civilnog sektora, međuvladinih organizacija sl., prolaze rigorozne kontrole usklađenosti teme, načina izbora sudionika, njihova sudjelovanja, primijenjenih metoda itd. s poštivanjem etičkih načela navedenih u raznim kodeksima (kao što su Etički kodeks istraživanja s djecom, Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu, etički kodeksi pojedinih struka itd). Time se maksimalno štite prava djeteta od mogućeg nesavjesnog istraživačkog postupka ili prikaza rezultata do ostavljanja mogućnosti za vlastiti izbor i donošenje odluke o sudjelovanju.

4.10. Zaključci u području istraživanja participacije djece

Znanstvena, istraživačka produkcija o participaciji djece u Hrvatskoj u posljednjih 25 godina brojčano je relativno slaba. Ovakva se istraživanja počinju javljati i tematizirati gotovo deset godina nakon stupanja na snagu Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine te se više susreću radovi o nužnosti participacije djece nego istraživanja na tu temu. U odnosu na „redovnu“ populaciju ta su istraživanja

donekle intenzivirana posljednjih godina, dok su u odnosu na populaciju u riziku relativno ravnomyerna posljednjih petnaestak godina, posebno kad je riječ o djeci s problemima u ponašanju. Kod djece s teškoćama u razvoju tek bi trebalo intenzivirati takav tip i pristup istraživanjima. Utvrđeno je da se takvom vrstom istraživanja pretežito bave grupe istraživača s nekoliko fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta, Studijskog centra socijalnog rada te Odsjeka za pedagogiju), bilo da su potaknuti vlastitim interesom i unutarnjom motivacijom ili angažirani, pa ih financiraju druge organizacije, primjerice, vrlo često UNICEF, te neka ministarstva (ranije Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, a danas Ministarstvo socijalne politike i mladih, kao i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta). Uz spomenute institucije, javljaju se i pojedinci iz prakse, udruge i sl., koji su često vođeni vlastitim interesom za temu, no tada su takva istraživanja/projekti obično manjeg dometa i smanjene mogućnosti uopćavanja rezultata. Također, posljednjih godina postoji dosta živa aktivnost i interes studenata za istraživanje prava djece u različitim kontekstima za potrebe izrade vlastitih diplomskih radova, no budući da je riječ o malim projektima i teže dostupnima široj javnosti, ovdje nisu posebno analizirani.

Participaciju djece u istraživanjima, iako rijetku, djeca dobro prihvaćaju i prepoznaju kao značajnu. Djeca mogu, žele i znaju participirati u istraživanjima te se takvo sudjelovanje treba omogućiti više nego do sada. Potrebno je daleko veće partnerstvo istraživača i djece već od samog početka kreiranja nacrtu istraživanja, što se sada pokazuje kao najslabija točka.

Analiza istraživanja pokazala je da su relativno rjeđa istraživanja u „redovnoj“ populaciji i istraživanja koja se odnose na djecu s teškoćama u razvoju, što ne znači da su njihova prava na participaciju osporena ili da se manje poštuju, nego da ih se manje istražuje. Također, to ne znači da se prava na participaciju djece s problemima u ponašanju više poštuju u odnosu na redovnu populaciju i na populaciju djece s teškoćama u razvoju. Važno je naglasiti da u analiziranim istraživanjima nema onih koja se odnose na poštivanje prava na participaciju djece iz nekih drugih ranjivih skupina, primjerice Roma. Stoga prostor ne samo za istraživanje, već prije svega primjenu i poštivanje prava djece na participaciju ostaje širom otvoren budućim znanstvenim i stručnim aktivnostima.

Istraživanja participacije djece u riziku u odlukama koje se na njih odnose, kao i u participativnim istraživanjima, kao što je ranije rečeno, započela su i prije istraživanja s „redovnom“ populacijom te su zahvatila nekoliko konteksta i tema (npr. poštivanje participativnih prava djece u dječjim domovima i odgojnim ustanovama, u procesu procjene potreba i planiranja intervencija, u udomiteljskoj skrbi, u izvaninstitucijskom tretmanu). Rezultati tih istraživanja nedvosmisleno pokazuju spremnost djece na participaciju, ali i dalje njihovu nedovoljnu uključenost i partnerstvo s odraslima, posebno kad je riječ o sudjelovanju u donošenju odluka o njihovom budućem životu. U neposrednom tretmanu, iako nedovoljno, djeca ipak izvještavaju o boljim mogućnostima participacije nego u procesu procjene potreba i planiranja intervencija. I ovdje se, kao i kod prethodnih preporuka, treba više usmjeriti na akcijska istraživanja s djecom, nego na upoznavanje kako djeca i odrasli doživljavaju ta prava te kakva su njihova iskustva po tom pitanju, budući da za to već postoje određene spoznaje (možda je takvih spoznaja ipak značajno manje kad je riječ o djeci s teškoćama u razvoju). Međutim, kod djece u riziku nisu pronađena istraživanja koja se bave njihovim sudjelovanjem u životu i odlukama lokalne zajednice, što može biti od posebnog interesa, zbog poznate činjenice o izoliranosti te djece, najviše onih iz institucija (što treba povezati s procesom i načelom deinstitucionalizacije), ali i djece s teškoćama u razvoju bez obzira na to što su uključena u pohađanje redovnih škola. Tako se može zaključiti da su djeca s teškoćama u razvoju, barem kada se govori o istraživanjima, najviše zakinuta u pogledu participativnih prava.

Raskorak u viđenju poštivanja prava djece na participaciju između djece i odraslih (roditelja, učitelja, odgojitelja) govori o još jednoj manje zastupljenoj istraživačkoj temi, osobito iz aspekta razumijevanja participativnih prava i njihove primjene. Pokazuje se da je riječ o temi koja iziskuje, kako je već spomenuto, prije svega akcijska istraživanja jer već postojeća znanja ukazuju na potrebu istraživanja i promjenu prakse.

Zaključno se može reći da su istraživanja u području dječje participacije međusobno neumrežena, nepovezana te da svako novo istraživanje kreće ispočetka, iz drukčije perspektive, metodologije i slično, što nužno nije loše, ali u situaciji malih resursa pokazuje se neefikasnim. Stoga, u budućim istraživanjima treba krenuti od postojećih saznanja i projekata koji su se pokazali uspješnima, istraživati teme koje nisu istražene u dovoljnoj mjeri te se usmjeriti na populaciju djece koja su do sada bila manje zastupljena u takvim istraživanjima. Pritom treba kombinirati metodološke pristupe te provjeriti učinak participativnih istraživanja na razvoj participacije (u svijesti i praksi).

BARBARA KUŠEVIĆ I IVANA JEĐUD BORIĆ

5. POUČAVANJE O DJEČJOJ PARTICIPACIJI U OKVIRU SVEUČILIŠNIH STUDIJSKIH PROGRAMA

5.1. Implementiranje participacije kao vrijednosti kroz obrazovanje odraslih

Implementacija ideje i vrijednosti participacije u svakodnevnu praksu rada s djecom podrazumijeva neke elemente pripreme ključnih dionika u ovom procesu: djece, stručnjaka (odraslih) i institucija. Razina pripreme za participaciju vrlo je važan preduvjet za sve kasnije razine participacije, te je mnogi autori smatraju najvažnijom kada je riječ o participaciji djece (Lansdown, 2001.; Stephenson, Gourley i Miles, 2004.; Žižak, 2005.; Steinitz, 2009.; Davey, 2010.). Priprema odraslih i priprema institucije prethode pripremi djece, budući da je važno da najprije odrasli osiguraju dobro razumijevanje što znači participacija i kako se ona može ostvarivati, kako bi mogli djeci prenijeti ta učenja i približiti im smisao participacije. Kod pripreme bi stručnjaci trebali čitati i promišljati o participaciji te propitivati svoje stavove o njoj. Čekić Bašić (2009.) smatra da stručnjaci mogu biti skeptični i/ili oprezni, pa čak i uplašeni ravnopravnom podjelom moći između odraslih i djece, što može otežati proces uključivanja i participacije. Autorica navodi kako je ostvarivanje onoga što naziva retorikom participacije u praksi vremenski zahtjevnije i teže od prihvaćanja same ideje po sebi.

U evaluaciji zakona, politika i praksi participacije djece u Europskoj uniji¹⁵, Day i suradnici (2015.) kao prepreke učinkovitoj participaciji, između ostalih, navode nedostatak svjesnosti, znanja i vještina za participaciju kako kod djece tako i kod stručnjaka. Autori navode kako nedostaje jasne svijesti o tome što participacija zapravo jest (i što sve jest) te da će bez educiranja javnosti, podizanja svijesti i edukacija za stručnjake, participacija ostati ograničena samo na normativne propise. Nadalje, navodi se kako čak u zemljama gdje je participacija djece u velikoj mjeri prihvaćena i dio politika i praksi (Finska i Nizozemska), ključnim odraslima, kao što su učitelji i socijalni radnici, i dalje nedostaju znanja i vještine za ostvarivanje participacije u praksi. Generalni je zaključak da su stručnjaci relativno dobro informirani o dječjim pravima i participaciji djece, ali bez specifičnih vještina za stvaranje uvjeta i poticanje dječje participacije. U zaključcima i preporukama Day i sur. (2015.) naglašavaju stoga važnost edukacije stručnjaka koji izravno rade s djecom (prije svega učitelja, socijalnih radnika, djelatnika u zdravstvu, sudstvu i sl.). Slične preporuke nalazimo i u Izvješću o radu pravobraniteljice za djecu u 2014. godini, gdje se jasno navodi kako „*obrazovanje odgojno-obrazovnih djelatnika za sudjelovanje djece mora biti neizostavan sadržaj njihova stručnog usavršavanja*“ (str. 41).

Teme vezane uz participativna prava djece trebale bi postati sastavni dio studijskih programa na raznim razinama studiranja – od preddiplomskih, diplomskih, specijalističkih, doktorskih studija do edukacija u okviru cjeloživotnog obrazovanja. Stručnjaci i budući stručnjaci, pored znanja, trebali bi steći i konkretne vještine za ostvarivanje participativne prakse te integraciju vrijednosti i načela participacije u svakodnevni rad. Konkretne vještine odnose se ponajprije na pristupanje djeci: slušanje, dijalog i uključivanje te razvoj odnosa temeljenog na poštovanju.

5.2. Racionala i kriteriji analize

Analizirani su studijski programi koji osposobljavaju buduće stručnjake koji će izravno raditi s djecom na devet hrvatskih sveučilišta (Zagreb, Osijek, Rijeka, Pula, Zadar, Split, Dubrovnik, Hrvatsko katoličko sveučilište i Sveučilište Sjever¹⁶).

U analizu su uključeni sljedeći studiji: rani i predškolski odgoj, učiteljski studij, studij pedagogije, psihologije, sociologije, novinarstva, komunikologije, studij prava, studij socijalnog rada, studij edukacijske-rehabilitacije, studij socijalne pedagogije. Svi navedeni studiji promatrali su se na svim razinama: od preddiplomske do poslijediplomske (specijalističkih i doktorskih studija). Analiza je obuhvaćala pregled javno dostupnih dokumenata kao što su planovi i programi studija, izvedbeni programi nastave, redovi predavanja, opis predmeta te silabusi. Iako je početna ideja bila da se analiziraju silabusi pojedinih predmeta koji se bave dječjim pravima i participativnim pravima, to nije bilo moguće u većini slučajeva. Silabusi, naime, nisu dostupni, pisani su u različitim oblicima i neujednačeno (s obzirom na prikazane elemente kao što su ciljevi predmeta, ishodi učenja i sadržaj). Primijećen je i različitih pristup definiranja ishoda učenja na različitim fakultetima i studijima. Stoga se u konačnoj analizi daje osvrt na sve elemente koji su bili dostupni pod jedinstvenim nazivom *Sadržaj*. Sadržaj je krovni termin koji se odnosi na ciljeve, ishode i relevantne teme koje se poučavaju.

Postupak analize odvijao se kroz nekoliko faza:

- **Pretraživanje mrežnih stranica fakulteta i identificiranje relevantnih dijelova programa**, odnosno pojedinih predmeta. U prvoj fazi fokus je bio vrlo uzak i tražili su se predmeti koji se bave isključivo ili pretežno participativnim pravima i participacijom djece. Budući da se početni fokus pokazao preuskim, odnosno nisu pronađeni specifični predmeti koji se bave isključivo participacijom (ni u nazivu predmeta, ni u sadržaju), proširen je fokus pretraživanja na sljedeće ključne riječi: *dijete, djeca, dječj(i)e, uključivanje, participacija, sudjelovanje, prava, etika, korisnička perspektiva*. Teme koje se odnose na *etiku i korisničku perspektivu* uzete su u obzir jer se velikim dijelom odnose i na uključivanje i sudjelovanje djece. Naime, u literaturi se često govori o etici participacije (npr. Završek i Videmšek, 2009.), a i poučavanje o etici postupanja u odnosu na djecu važan je dio stjecanja stručnih kompetencija. Obrađivani su samo oni predmeti gdje se u sadržaju moglo pronaći eksplicitnih tema vezanih uz dječja prava i etiku istraživanja s djecom, uz jasnu svijest o tome da se u mnogim studijskim programima ove teme ekstenzivno obrađuju, no u širem kontekstu (npr. svi studiji psihologije i sociologije dotiču se etički pitanja vezanih uz istraživanja i dr.). Nadovezujući se na diskurs etike participacije, uključeni su i oni predmeti koji eksplicitno navode uzimanje u obzir perspektive korisnika, te u ovom slučaju govorimo i o paralelizmu važnih perspektiva: dječje i korisničke (Žižak i sur., 2012.). Analizom su obuhvaćeni i studiji komunikologije i novinarstva budući da se

¹⁵ Voditeljica istraživačkog tima Ivana Jeđud Borić sudjelovala je u izradi navedenog dokumenta kao konzultantica za RH.

¹⁶ U analizu su uključena i javna i privatna sveučilišta.

često ističu neetična postupanja novinara i nedostatno (do nikakvo) sudjelovanje djece u kreiranju medijskih sadržaja (npr. Ciboci, Kanižaj, Labaš, 2011.). Važno je napomenuti i kako je kod studija koji imaju jednopredmetnost i dvopredmetnost analiziran program jednopredmetnog studija budući da je opsežniji.

- Nakon što su izdvojeni relevantni predmeti, **analizirali su se njihovi silabusi, odnosno opisi.** Iz cjelokupnog opisa predmeta izdvojeni su oni dijelovi koji se odnose na dječja prava, etiku, korisničku perspektivu, istraživanja te na metode poučavanja (rada na predmetu).
- U obzir je uzeto i to **tko su nositelji** pojedinih predmeta, odnosno u kojoj mjeri se navedene osobe u svom stručnom i istraživačkom radu bave pravima djece i participacijom.
- **Status predmeta** je također zabilježen, odnosno bilježilo se je li riječ o obveznom ili izbornom predmetu te godina studija na kojoj se predmet izvodi.
- U analizu **nisu uključeni predmeti u kojima se vjerojatno govori o participaciji** djece, ali ne u kontekstu prava djeteta. Nadalje, s obzirom na to da su negdje analizirani programi, a negdje silabusi, pretpostavka je da se participacija operacionalizira različito te da je u nekim predmetima sigurno zastupljena iako se to iz programa (pa čak i opisa predmeta) eksplicitno ne vidi. Primjer toga je aktualni diskurs na studijima predškolskog odgoja, učiteljskim studijima kao i studijima pedagogije, gdje se dijete poima kao sukonstruktor kurikulumu, znanja, identiteta i kulture. Također, na studiju socijalnog rada, socijalne pedagogije i edukacijske-rehabilitacije određeni broj predmeta usmjeren je na intervencije za djecu i mlade (npr. socijalni rad s pojedincem, socijalni rad i mladi društveno neprihvatljivog ponašanja, socijalna skrb za djecu, teorije odgoja, individualni pristup u socijalno-pedagoškim intervencijama, individualizirani edukacijski programi itd.) koji bazično podrazumijevaju uključivanje korisnika. Zanimljivo je primijetiti da se tako u okviru studija psihologije ne može izdvojiti nijedan konkretan predmet koji bi se bavio dječjim pravima ili participacijom u eksplicitnom smislu, iako se veći broj predmeta bavi različitim aspektima dječjeg razvoja (teorijski i istraživački). U okviru studija sociologije tako nalazimo samo jedan predmet koji se eksplicitnije bavi djetinjstvom i pravima djece.

5.3. Brojčani pokazatelji analiziranih studija

Analiza je započela pregledom relevantnih programa studija na devet sveučilišta u Republici Hrvatskoj te su pregledana ukupno 24 preddiplomska, 23 diplomatska studija, 3 stručna studija i 20 poslijediplomskih studija. Od svih pregledanih studijskih programa, za drugi fazu analize (kriterij je bio odabir onih programa koji obrađuju relevantne teme u nekom segmentu) izdvojeno je 47 studijskih programa na 19 fakulteta, odnosno specifičnije analizirano ukupno 98 predmeta (detaljnije u tablicama 3 i 4).

TABLICA 3: PRIKAZ BROJA ANALIZIRANIH STUDIJA

	Preddiplomski	Diplomski	Stručni	Integrirani	Poslijediplomski
STUDIJSKI PROGRAMI	13	13	3	11*	7*
				* riječ je o studijima prava i učiteljskim studijima	*2 doktorska studija *5 specijalističkih studija
UKUPNO	47				

TABLICA 4: PRIKAZ FAKULTETA ČIJI SU STUDIJSKI PROGRAMI ANALIZIRANI

SVEUČILIŠTE	SASTAVNICE/FAKULTETI I ODJELI	BROJ PREDMETA
Sveučilište u Zagrebu	Filozofski fakultet	5 predmeta
	Pravni fakultet	1 predmet
	Pravni fakultet – Studijski centar socijalnog rada	15 predmeta
	Fakultet političkih znanosti	1 predmet
	Hrvatski studiji	2 predmeta
	Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet	8 predmeta
	Učiteljski fakultet	4 predmeta
	7 fakulteta	36 predmeta
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku	Filozofski fakultet	4 predmeta
	Pravni fakultet	4 predmeta
	Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti	9 predmeta
	3 fakulteta	17 predmeta
Sveučilište u Splitu	Filozofski fakultet	12 predmeta
	Pravni fakultet	1 predmet
	2 fakulteta	13 predmeta
Sveučilište u Zadru	Odjel za pedagogiju	8 predmeta
	Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja	1 predmet
	Odjel za nastavničke studije u Gospiću	4 predmeta
	3 odjela	13 predmeta
Sveučilište u Rijeci	Filozofski fakultet	4 predmeta
	Pravni fakultet	1 predmet
	Učiteljski fakultet	9 predmeta
	3 fakulteta	14 predmeta
Sveučilište J. Dobrile u Puli	Odjel za odgojne i obrazovne znanosti	5 predmeta
		1 odjel
UKUPNO	19 sastavnica	98 predmeta

* **Napomena:** Na različitim sveučilištima pojedini studiji nalaze se u okviru različitih sastavnica (npr. integrirani učiteljski studij na Sveučilištu u Zagrebu nalazi se na Učiteljskom fakultetu, na Sveučilištu u Osijeku na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti, u Splitu na Filozofskom fakultetu itd.)

Temeljem analiziranih studija moguće je ocrtati sljedeću statističko-tematsku sliku studija kad je riječ o pravima djece i participaciji na razini cijele zemlje.

U odnosu na **razinu studija**, počevši od poslijediplomskim prema preddiplomskim studijima, zabilježen je:

- 1 poslijediplomski doktorski studij iz socijalnog rada i socijalne politike (Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada) u

kojem se obrađuju teme djece u skrbi i dječjih prava u okviru obiteljskog zakonodavstva. Oba su predmeta izborna.

- 1 poslijediplomski doktorski studij iz polja pedagogije (Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju) gdje se nudi jedan obavezni predmet u kojem se spominju dječja prava.
- 2 specijalistička poslijediplomska studija na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu (specijalistički studij iz socijalnog rada i obiteljska medijacija) u okviru kojih se obrađuju i teme vezane uz prava djece u skrbi te prava djece u medijaciji. Riječ je uglavnom o izbornim predmetima.
- 1 interdisciplinarni specijalistički studij prava djece (Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Filozofski fakultet i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet). U okviru ovog studija većina se tema odnosi na različite aspekte dječjih prava (uvod u dječja prava, prava djece u obiteljskom zakonodavstvu, suvremeno roditeljstvo i prava djece, mediji i djeca, pravo djeteta na obrazovanje, djeca i kazneno pravo, dječja prava i prevencija rizičnih ponašanja, djeca u skrbi, metodologija istraživanja s djecom), no nema nijednog predmeta koji se eksplicitno bavi participacijom djece. Većina predmeta koji se bave dječjim pravima je obavezno.
- 1 specijalistički studij s fokusom na ljudska prava generalno (Sveučilište u Osijeku, Pravni fakultet) uz napomenu da je zabilježen samo jedan izborni predmet koji se bavi dječjim pravima.
- 1 poslijediplomski specijalistički studij na temu cjeloživotnog učenja (Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet) na kojem se nudi jedan predmet na temu ljudskih prava i odgovornog građanstva. Studij i predmet su dio analize, iako razrađeni silabus nije dostupan, no tema ljudskih prava i odgovornog građanstva podrazumijeva i prava djece.
- 13 preddiplomskih, 13 diplomskih, 10 integriranih i 3 stručna studija na kojima se poučava o primarno dječjim pravima, ali i etičnosti postupanja, participacije, uključivanja, korisničke perspektive, dječjeg glasa i sl.

5.4. Nositelji, status i sadržaj analiziranih predmeta

Temeljem analize utvrđeno je da su neki nositelji predmeta (sveučilišni nastavnici i znanstvenici) više usmjereni općenito na dječja prava, dok se drugi bave zaštitom prava specifičnih skupina djece (npr. djeca u skrbi, riziku). U analizu nisu bili uključeni svi izvoditelji predmeta (suradnici) zbog jasnijeg fokusiranja analize na ključne osobe.

U odnosu na **status predmeta**, 52 analizirana predmeta imaju status obaveznog, a 46 su izborni predmeti.

U odnosu na **sadržaj (ciljeve, ishode i teme)**:

- 98 predmeta u kojima se u nekom dijelu ciljeva, ishoda i sadržaja javljaju teme dječjih prava, etičnosti postupanja, participacije, uključivanja, korisničke perspektive, dječjeg glasa i sl., od čega:
  - 60 predmeta koji se primarno fokusiraju na poučavanje o dječjim pravima;
  - 30 predmeta u kojima se obrađuje participacija kroz metodički aspekt (uključivanje, sudjelovanje, korisnička perspektiva);

- 4 predmeta koja se bave participacijom kao istraživačkim pristupom;
- 4 predmeta koja se bave specifičnim etičkim pitanjima u odnosu na dječja prava.

U odnosu na usmjerenost na **specifične skupine djece** (djeca iz socijalno isključenih skupina):

- Ukupno 24 predmeta koja se bave specifičnim/ranjivim skupinama djece;
- 9 predmeta koji se bave dječjim pravima i sudjelovanjem djece u riziku (djeca s problemima u ponašanju, zlostavljana i zanemarena djeca);
- 8 predmeta koji se bave dječjim pravima u odnosu na djecu s teškoćama u razvoju; važno je napomenuti kako u ovoj skupini predmeta neki od naziva predmeta ne prate suvremene termine koji se koriste u području edukacijske rehabilitacije, pa se tako nailazi na predmete koji govore o „posebnim potrebama i pravima“, što ukazuje na potrebu za jasnijim i ujednačenijim korištenjem termina;
- 4 predmeta koja se bave djecom u socijalnoj skrbi;
- 3 predmeta koja se bave pravima djece u interkulturalnom smislu (obrađuju se teme tolerancije i uvažavanja).

5.5. Zaključci analize poučavanja o dječjoj participaciji u okviru sveučilišnih studijskih programa

Temeljem provedene analize studijskih programa i pojedinačnih predmeta, zaključke je moguće prikazati kroz tri ključna aspekta: *u kojoj se mjeri o dječjoj participaciji poučava na sveučilišnim studijima (preddiplomskim, diplomskim i postdiplomskim), koje su najčešće teme i metode kojima se poučava dječja participacija te u kojoj je mjeri poučavanje o dječjoj participaciji usmjereno i na djecu iz socijalno isključenih skupina.*

Prije svega, nužno je naglasiti kako je sama analiza studijskih programa bila više „blagonaklona“ nego kritička, te da su se uzimali u obzir svi predmeti gdje je na razini ciljeva, ishoda i tema bilo riječi o dječjim pravima i sudjelovanju djece u najširem smislu. Da je korišten kritičniji pristup, tada bismo vjerojatno na razini cijelog sustava visokog obrazovanja u Hrvatskoj mogli izdvojiti svega nekoliko predmeta koji se eksplicitnije bave participacijom djece. No, budući da je važno prepoznati sve predmete koji se više ili manje fokusirano bave temom participacije djece kako bi se pronašli zainteresirani nositelji i dionici budućih akcija, odnosno usklađivanja poučavanja o ovoj temi, u analizu su uzeti svi navedeni programi i predmeti. Također se valja podsjetiti da vjerojatno mnogi materijali nisu redovito ažurirani, kao i na činjenicu da nije moguć stvaran uvid u sadržaje koje izvoditelji predmeta u realizaciji nastave zaista izvode. No, vrijednost analize je u tome da su identificirani dionici koji se na neki način dotiču dječjih prava i sudjelovanja djece, što potencijalno osigurava bazu partnera za raspravu i rad na usklađivanju poučavanja o sudjelovanju djece.

Kada je riječ o, uvjetno rečeno, **pokrivenosti i pojavnosti tema** dječje participacije, jasno je da zapravo nema nijednog predmeta koji je isključivo usmjeren i obrađuje temu dječje participacije i participativnih prava. Participacija se kao izraz najčešće uopće ne koristi (samo iznimno kod nekih predmeta na studiju socijalne pedagogije na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu), već se češće koriste različiti sinonimi i izrazi

sličnog značenja, kao što su sudjelovanje, uključivanje djece, izražavanje mišljenja itd. U studijskim programima najviše predmeta (tema) pronalazi se u širem kontekstu dječjih prava što je uzeto u obzir budući da su participativna prava specifična skupina dječjih prava. Najviše se predmeta izvodi na preddiplomskim i diplomskim studijima, a znatno manje na poslijediplomskim studijima. Najviše tema vezanih uz dječja prava nalazi se na interdisciplinarnom specijalističkom studijom Prava djece, no ni tamo nema predmeta koji bi se eksplicitno bavio participativnim pravima. Kao što je ranije rečeno, nisu analizirani predmeti u kojima se vjerojatno poučava o participaciji, budući da je u predmetima koji su usmjereni na npr. individualni rad, intervencije s djecom, uključivanje djece (kao korisnika) nezaobilazan element. Isto tako, sasvim je sigurno da se kroz studije psihologije i sociologije u mnogim predmetima govori o nekim aspektima participacije djece i participativnog pristupa, no to nije navedeno u sadržaju predmeta. Možemo, dakle, zaključiti kako u aktualnim studijskim programima na svim razinama studija ne postoje predmeti koji se isključivo bave participacijom djece, a u onim predmetima gdje se govori o dječjim pravima općenito, sama participativna prava se također ne spominju ili se rijetko spominju. Stoga bi bilo potrebno provjeriti doživljaj i razumijevanje pojma participacije djece i participativnih prava te inicirati jasnije definiranje tema koje se odnose na participaciju. Nastavno na to, svakako bi trebalo poticati kreiranje novih predmeta koji bi se odnosili specifično na participativna prava na svim razinama studija.

Teme i metode poučavanja o dječjoj participaciji možemo načelno svrstati u četiri veće skupine (poučavanje o dječjim pravima, participativni pristup kao metoda rada s djecom, participativni pristup u istraživanjima te specifična etička pitanja). Najviše predmeta odnosi se na posredovanje **znanja** o dječjim pravima (58). 29 predmeta omogućava određena učenja o tome kako se ostvaruje participacija djece u praksi (kroz uključivanje, korisničku perspektivu, slušanje djece) odnosno poučava određenim **vještinama**, dok se po četiri predmeta bave istraživačkim pitanjima i etikom, što predstavlja određeni spoj znanja i vještina. Čini se ipak da formalno visoko obrazovanje znatno više usmjerava na znanja i opće informacije o dječjim pravima generalno, što je zapravo razina znanja koja odgovara nižim razinama obrazovanja. Uzmemo li u obzir činjenicu da danas djeca o svojim pravima uče od vrtića, tada bi se u sustavu visokog obrazovanja trebalo više fokusirati na to kako učiti djecu o pravima, kako poticati i omogućavati ostvarivanje prava, posebno participativnih prava – odnosno trebalo bi se više usmjeravati na vještine, stavove i vrijednosti. Neki predmeti (neosporno važni) ponavljaju se na različitim razinama studija (npr. djeca u skrbi, mediji i djeca), što govori u prilog tome da bi bilo vrijedno razmotriti postoji li mogućnost kreiranja interdisciplinarnih predmeta na razini pojedinih sveučilišta u kojima bi se obrađivale teme vezane uz dječju participaciju. **Metode** poučavanja o participaciji (ili temama vezanim uz dječja prava) bilo je najteže identificirati te su se u tom smislu promatrali podaci koji su govorili o uključivanju i zadacima samih studenata u odnosu na praktični rad s djecom ili pripremu za isti. Tako nailazimo na projektne zadatke u vrtićima, participativni rad u procjeni rizika i potreba, poticanje i vrednovanje uključivanja učenika na nastavi, izradu radnih materijala za rad s djecom.

Suzi li se fokus analize na **specifične skupine djece**, primjetno je da nešto manje od trećine analiziranih predmeta pokriva neke aspekte (u odnosu na znanja i vještine) prava djece (pa i participacije djece). U najvećoj je mjeri riječ o djeci u riziku (djeca s problemima u ponašanju, zlostavljanja i zanemarena djeca) te djeci s teškoćama u razvoju. Manji dio predmeta bavi se interkulturalnošću pa se može pretpostaviti da se bave i djecom pripadnicima manjina i djecom koja pripadaju nekim drugim ranjivim skupinama, ali o tome nema konkretnih informacija. Uočava se nedostatak predmeta koji se odnose na djecu u sustavu zdravstva, djecu iz siromašnih obitelji itd. koja mogu biti u većem riziku od neparticipiranja.

**IVANA JEĐUD BORIĆ, ANJA MIROSAVLJEVIĆ,
BARBARA KUŠEVIĆ, ANA ŠIRANOVIĆ I SANDRA CAR**

6. PRIKAZ PRAKSI DJEČJE PARTICIPACIJE

Iako se načelno možemo složiti kako dječja participacija i dalje nije široko prihvaćena, do kraja shvaćena, javno zagovarana vrijednost, ipak u našoj zemlji postoji niz primjera u praksi koji pokazuju kako djeca u stvarnom životu sudjeluju na pozitivan i smislen način. U ovom dijelu teksta bit će prikazani samo neki od tih primjera, oni koji su možda i najpoznatiji široj javnosti (i stručnoj i općoj), ali i onih koji nisu. U praksi postoji još niz dobrih primjera, no namjera ovog dijela analize i prikaza nije da ih pobroji i opiše sve (to sasvim sigurno nije ni moguće), nego da se započne praksa opisivanja praksi dječje participacije. Dakle, ovo je početna lista koju je potrebno proširivati i nadograđivati, ne kroz stručne analize, nego kroz svakodnevni rad i na inicijativu djece i stručnjaka koji s njima surađuju. Naime, u dostupnoj literaturi i na mrežnim stranicama često se mogu pronaći samo formalne informacije, ali ne i zorni primjeri koji bi uz promociju dječje participacije imali i edukativnu komponentu kako za djecu, tako i za odrasle. Početno valja naglasiti kako nije bilo jednostavno procijeniti što su to primjeri *dobre prakse* dječje participacije te je prikupljanje informacija i preporuka o primjerima dječje participacije uključivalo i mnoge konzultacije, promišljanja i rasprave članica istraživačkog tima. Logički okvir za opisivanje praksi dječje participacije bio je aspekt „nacionalna – lokalna razina“ te opisivanje praksi u pojedinim sektorima. Tako da konačna (ili bolje rečeno) početna lista modela prakse dječje participacije izgleda ovako (tablica 5):

TABLICA 5: LOGIČKI OKVIR IZBORA PRAKSI DJEČJE PARTICIPACIJE

KRITERIJ IZBORA	USTANOVE/MREŽE/UDRUGE
Nacionalna razina	Mreža mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu
Lokalna razina	Društvo Naša djeca Opatija i Dječje gradsko vijeće Opatije
Sustav obrazovanja	Dječji vrtić Dječja igra Osnovna škola Špansko Oranice, Zagreb
Sustav socijalne skrbi	Udruga Igra – program Kontakt i rad s mladima iz alternativne skrbi Mali dom – dnevni centar za rehabilitaciju djece i mladeži
Sustav zdravstva	Udruga Krijesnica

Opisi primjera prakse dječje participacije bit će prikazani kroz sljedeće elemente (u većoj ili manjoj mjeri ovisno o specifičnoj ustanovi/organizaciji): *naziv ustanove/udruge/mreže; opis ustanove/udruge (kratko, misija, vizija – posebno s obzirom na dječja prava i participaciju); osobe s kojima se razgovaralo; oblik dječje participacije (na koje sve načine djeca sudjeluju, u kojim aktivnostima, konkretni ishodi...); odnos odraslih prema participaciji djece; mišljenje djece; primjeri (aktivnosti, metoda, materijala).*

U općoj se javnosti participacija doživljava kao modni dodatak, odnosno trend koji se adekvatno ne razumije. U stručnoj se javnosti participativna prava na deklarativnoj razini uvažavaju, dok se na manifestnoj razini u različitim kontekstima pojavljuje praksa različite kvalitete – među ustanovama postoje tzv. otoci kvalitete u kojima su djeca kreatori procesa i sukonstruktori kurikuluma, čije se aktivnosti kontinuirano prate i pokušavaju razumjeti.

Prof. dr. sc. Edita Slunjski, Filozofski fakultet u Zagrebu, bilješke temeljem konzultacija

6.1. Mreža mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu

Prikaz je izrađen temeljem službenih informacija s mrežnih stranica Ureda pravobraniteljice za djecu (www.dijete.hr, azanas.dijete.hr) te razgovora s pravobraniteljicom za djecu doc. dr. sc. Ivanom Milas Klarić te njenom savjetnicom mr. sc. Davorkom Osmak Franjić. Prikaz je obogaćen izjavama mladih savjetnika pravobraniteljice¹⁷.

Mreža mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu (MMS) stalno je savjetodavno i suradničko tijelo koje okuplja djecu i mlade na nacionalnoj razini. Sastoji se od 20 članova: djece i mladih u dobi od 12 do 17 godina (16 ženskoga i 4 muškoga spola). Članstvo u mreži (mandat) traje tri godine, no zainteresirani članovi mogu, nakon isteka mandata, ostati suradnici MMS-a i Ureda pravobraniteljice za djecu. Također postoji i takozvana rezervna lista od 5 do 7 kandidata za slučaj odustajanja ili nemogućnosti sudjelovanja u radu MMS-a nekoga od 20 izabranih kandidata jer svaki član MMS-a tijekom mandata u svakom trenutku može zatražiti prestanak članstva bez obzira na razloge njegovog/njezina odustajanja koje ne mora navesti.

Svako dijete može postati članom MMS-a. Naime, članovi se biraju temeljem javnog poziva pravobraniteljice za djecu (različite vrste oglašavanja). Dakle, potencijalni kandidati se sami prijavljuju, a o njihovu izboru odlučuju aktualni članovi MMS-a i stručni tim Ureda pravobraniteljice za djecu.

Članovi MMS-a svakodnevno imaju priliku izreći svoje mišljenje koje se uvažava. Preko njih se djeca mogu bolje izjasniti, a ono što je najbitnije i glavni argument jest da se naše mišljenje i ideje čuju ne samo diljem Hrvatske, već i diljem svijeta.

Citat s diskusije na on line forumu mladih savjetnika

¹⁷ Prilikom konzultacija s Mrežom mladih savjetnika, savjetnici su zamoljeni da razmisle na koji način bi voljeli prikazati svoj rad. Dogovoreno je da će o tome raspraviti putem svog on line foruma. Sadržaj diskusije na forumu pokazao je da su mladi savjetnici govorili o važnosti MMS-a te zadovoljstvu i ponosu što su članovi MMS-a, dok nisu posebno raspravili niti dogovorili način predstavljanja MMS-a.

Prije se više djece prijavljivalo, sad na zadnjim izborima bilo ih je manje, ne znamo zašto iako mislimo da se natječaj nije na isti način objavio u svim školama. Ovisi o pojedinoj školi, ide li oglas putem razredne knjige ili ploče. Neke su škole još dodatno pojasnile djeci o čemu je riječ. Neki roditelji i djeca kažu da nisu imali informacija o natječaju.

Mladi savjetnici su prije svega djeca. Nisu posebno pripremljeni, različitog su školskog uspjeha, iz strukovnih škola, gimnazija, različitih dijelova Hrvatske. Ima i djece s otoka, javljaju se različita djeca i iako se u natječaju posebno ne naglašava, djeca sama pišu o sebi – da imaju neke teškoće, složene obiteljske situacije itd.

*Doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić i mr. sc. Davorka Osmak Franjić,
Ured pravobraniteljice za djecu, bilješke temeljem konzultacija*

Članovi MMS-a izabiru se kao pojedinci, a ne kao predstavnici ili zastupnici svoje škole, grada, županije i slično, no prilikom izbora članova nastoji se postići zastupljenost različitih populacija, djece iz gradova i sela, djece koja ne žive sa svojim roditeljima, mladih polaznika strukovnih škola, umjetničkih škola, gimnazija, djece pripadnika nacionalnih manjina, djece s teškoćama u razvoju, ukratko, djece i mladih koji dolaze iz najrazličitijih životnih uvjeta i situacija. Ako se putem javnog poziva ne prijave pripadnici pojedinih skupina (djeca s teškoćama u razvoju, djeca pripadnici nacionalnih manjina i sl.), prihvatljivo je principom pozitivne akcije ciljano tražiti članove MMS-a, kako bi se postigla zastupljenost djece i mladih iz što raznovrsnijih životnih situacija, u cilju dobivanja uvida u razmišljanja što šireg kruga djece i mladih.

Članovi MMS-a svoje djelovanje ostvaruju putem tri ključne uloge:

a) Savjetnici – putem e-foruma i na sastancima (cijela grupa, regionalno, tematski) članovi razmjenjuju mišljenja

međusobno i s predstavnicima Ureda pravobraniteljice za djecu o pitanjima koja su aktualna Uredu u određenom trenutku (donošenje novih zakona, politika, priprema konferencija, u javnosti iznošenja stavova o pojedinim temama i pitanjima važnima za život mladih). Članovi prenose svoja iskustva i saznanja te predlažu promjene ili moguća rješenja problema.

b) Suradnici – članovi predlažu teme za raspravu s pravobraniteljicom te predlažu aktivnosti Ureda, sudjeluju u osmišljavanju i planiranju rada te prezentaciji savjetničkog tijela (MMS-a), s pravobraniteljicom predstavljaju inicijative i rad Ureda pravobraniteljice za djecu, sudjeluju u osmišljavanju promotivnih i edukativnih materijala o pravima djece i Uredu pravobraniteljice za djecu, koji su namijenjeni djeci i mladima.

c) Ambasadori – članovi vršnjacima u svojim sredinama (školi, gradu i sl.) prenose informacije o dječjim pravima i mogućnostima njihove zaštite te o postojanju i ulozi Ureda pravobranitelja za djecu, kao i o postojanju i ulozi Mreže mladih savjetnika. Oni sa svojim vršnjacima razgovaraju i pravobraniteljici prenose i njihova razmišljanja. Osim toga, oni vršnjake potiču da se jave članovima MMS-a i pravobraniteljici s prijedlozima o tome koja pitanja i problemi mladih zaslužuju veću pozornost i aktivnost odraslih, kakvu vrstu podrške mladi očekuju i žele od odraslih te u kojim područjima djeca žele i sama biti aktivnija.

Svoje djelovanje članovi ostvaruju kroz sljedeće aktivnosti:

a) E-forum: Svaki član mreže ima svoje korisničko ime i lozinku kojom se prijavljuje na elektronički forum zatvorenog tipa (dostupan samo članovima mreže). Članovi sudjeluju u raspravama tako da odgovaraju na već postavljene teme iznoseći svoja razmišljanja, iskustva, argumente kojima obrazlažu svoje stavove

i sl. te sami predlažu i otvaraju nove teme. Dogovoreno je da članovi trebaju aktivno sudjelovati u radu E-foruma tako da se barem jednom tjedno ulogiraju na forum i prate rasprave. Aktivno sudjelovanje dodatno potiču odrasli savjetnici, ali i članovi međusobno.

- b) Sastanci članova:** Sastanci svih članova mreže održavaju se minimalno jednom godišnje, a ako to ostale obveze članova MMS-a te obveze i budžet Ureda pravobraniteljice za djecu dopuštaju, moguće je sastajanje svih članova mreže i više puta godišnje. Sastanci na regionalnoj razini održavaju se u pravilu jednom mjesečno, odnosno najmanje jednom u tri mjeseca, u regionalnim uredima pravobraniteljstva za djecu. Osim na regionalnom principu, predviđen je rad u tematskim grupama pa se, po potrebi, mogu organizirati i sastanci tematskih radnih skupina. Članovi mreže na sastancima se educiraju o pravima djece i funkcioniranju demokratskog društva, a teme sastanaka ravnopravno predlažu članovi i pravobraniteljica.
- c) Ostale aktivnosti članova:** U skladu s organizacijskim i financijskim mogućnostima Ureda pravobraniteljice za djecu, članove se poziva da sudjeluju na sastancima sa širim timom Ureda pravobraniteljice za djecu, da predlažu aktivnosti Ureda, sudjeluju u osmišljavanju, planiranju, realiziranju i evaluaciji rada Ureda. Isto tako, članovi se pozivaju da prezentiraju rad savjetničkog tijela (MMS-a), da s pravobraniteljicom predstavljaju inicijative i rad Ureda pravobraniteljice za djecu.

U razgovoru s pravobraniteljicom za djecu i njenom savjetnicom, ističe se i važnost pripreme za rad s mladim savjetnicima. Pravobraniteljica i njene savjetnice pripremaju se na osobnoj i profesionalnoj razini. Kao osobe nastoje biti spontane i otvorene, a u profesionalnom smislu naglašavaju važnost svojeg multidisciplinarnog tima koji se sastoji od pravnika, psihologa, socijalnih pedagoga, rehabilitatora i dr. U profesionalnom smislu važna je i kontinuirana edukacija u području dječje participacije.

Prikaz ključnih aktivnosti u 2015. godini u kojima su sudjelovali članovi MMS-a:

- U organizaciji Vijeća Europe u Strasbourgu je, u Europskom centru mladih (European Youth Centre), od 29. lipnja do 3. srpnja, održan sastanak mladih pod nazivom „Enter! Youth Meeting 2015“ U programu, s temom vezanom za socijalna prava te usvojenu Preporuku Vijeća Europe, bilo je 180 sudionika iz svih europskih država.
- U razdoblju od 29. do 30. lipnja 2015., u organizaciji grčkog Ureda pravobranitelja, u Ateni je održana konferencija ENOC-a i ENYA Forum. Na ENYA Forumu 11 mladih i njihovi savjetnici iz 10 zemalja (Belgije, Francuske, Grčke, Italije, Malte, Gruzije, Azerbajdžana, Cipra, Estonije i Hrvatske) predstavili su svoj dosadašnji rad na projektu „Let’s talk young! Let’s talk about violence!“ te su aktivno sudjelovali u radionicama Forumu.
- U organizaciji UNICEF-a 17. lipnja 2015., u Novinarskom domu u Zagrebu, održan je okrugli stol „Utjecaj siromaštva na najmlađu djecu – što pokazuju analize i što je potrebno poduzeti?“

Željela bih s vama podijeliti ono što sam osjetila kada sam primila pismo od pravobraniteljice. Bojala sam se da bi odgovor mogao biti negativan, a onda kada sam pročitala da sam članica, nisam mogla vjerovati. Evo, već smo dvije godine zajedno i svaki me sastanak veseli kao prvi. Moramo se boriti da što više djece i odraslih čuje za nas i danas sutra i oni mogu postati članovi MMS-a.

Citat s diskusije na on line forumu mladih savjetnika

Palo mi je na pamet nešto dok sam čitala ovaj post. Vjerujem da ipak većina djece u RH nije čula ili ne zna čemu služi MMS. Bilo bi odlično kada bismo MMS mogli promovirati i na raznim udaljenijim mjestima, te mjestima gdje nema članova MMS-a koji bi upoznali svoju okolinu s njegovim djelovanjem. Također je odlično i puno bolje što MMS predstavljaju djeca (kao ona poruka djeca – djeci). Što mislite o ideji da potičemo na rad i razvoj organizacija poput MMS-a u raznim dijelovima RH kako bismo javnosti što više približili sudjelovanje djece u borbi za njihova prava i poboljšanje njihovih života?

Citat s diskusije na on line forumu mladih savjetnika

- U Zagrebu je 20. svibnja 2015. godine održana međunarodna konferencija koju su zajedno organizirali Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta i Ured UNICEF-a za Hrvatsku, a tema je bila „Stop nasilju među djecom: od inspirativnih praksi do škola i zajednica bez nasilja“. U sklopu konferencije održan je i okrugli stol. Najviše pažnje u raspravi posvećeno je psihičkom nasilju (nevidljivom nasilju), zatim elektroničkom i fizičkom nasilju.
- Kako bi se mlade osvijestilo o problemu psihičkog nasilja (s naglaskom na izoliranje djece) i uputilo ih na to kako ga izbjeći i pravilno postupati kad se ono dogodi, na sastanku MMS-a u Termama Jezerčica u Donjoj Stubici razgovaralo se više upravo o toj temi.

- Dana 17. i 18. travnja 2015. godine u

Donjoj Stubici, u Termama Jezerčica, održan je godišnji sastanak MMS-a, na kojem se kroz radionice govorilo o projektu mladih savjetnika Europske mreže pravobranitelja za djecu ENYA, zatim o projektu Poruke djece – razglednice COPE-a te su se razmijenila iskustva o provedbi zdravstvenog i građanskog odgoja.

- U Osnovnoj školi Mate Lovraka u Novoj Gradiški, 10. veljače 2015., obilježen je Dan sigurnijeg interneta u sklopu Dana otvorene nastave. Tema sigurnosti nije obuhvaćala samo internet, već i promet, zdravlje, dječja prava, međuljudske odnose. Nazočnim učenicima, nastavnicima i stručnim suradnicima te ravnateljici škole predstavljena je Konvencija o pravima djeteta te rad Mreže mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu.

6.2. Društvo Naša djeca Opatija – Dječje gradsko vijeće grada Opatije

Prikaz je izrađen temeljem službenih informacija s mrežne stranice Društva Naša djeca Opatija, razgovora s voditeljicom i mentoricom Dječjeg vijeća i Dječjeg foruma, gđom. Sanjom Škorić, voditeljicom Odjela za društvene djelatnosti Grada Opatije gđom. Zlatom Torbarinom, razgovorom s dječjim vijećnicima te prisustvovanjem na konferenciji za medije povodom Dječjeg tjedna.

DRUŠTVO NAŠA DJECA OPATIJA udruge je koja se bavi osmišljavanjem i organiziranjem slobodnog vremena djece predškolske i školske dobi. Svoj rad temelji na Konvenciji UN-a o pravima djece, zadaćama iz odgojnog i obrazovnog sustava Republike Hrvatske, Nacionalnoj strategiji za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine te željama i potrebama djece i roditelja. Društvo bilježi 63 godine djelovanja. DND Opatija član je Saveza Društva Naša djeca Hrvatske, punopravni je član Eurochild organizacije i organizacije Child Rights Connect. Društvo ima i svoj ogranak u Lovranu. Glavni ciljevi djelovanja Društva Naša djeca Opatija su: ostvarivanje prava djeteta i dječja participacija, promicanje vrijednosti volonterskoga

rada, organiziranje dječjih aktivnosti u slobodno vrijeme te pomoć roditeljima i djeci u razvoju i odgoju djeteta. Misija Društva opisuje se kao „ljubav djeci prije svega“. Načini na koje djeca mogu participirati u okviru DND Opatija su sljedeći: Dječji forum, Dječje gradsko vijeće (u daljnjem tekstu DGV), susret djece s gradonačelnikom, sudjelovanje na javnim skupovima, pisanje poruka odraslima.

DJEČJE GRADSKO VIJEĆE GRADA

OPATIJE bilježi dugu tradiciju djelovanja, osnovano je 2001. godine s ciljem da omogući djeci i mladima ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja o svim pitanjima koja se na njih odnose te radi u kontinuitetu već 14 godina. Dječje vijeće osnovano je na inicijativu tadašnjega gradonačelnika Opatije koji se tijekom posjeta jednom gradu u Italiji susreo s ovakvim načinom rada i potaknuo je osnivanje Dječjeg vijeća u Opatiji. Isprva su rad Dječjeg vijeća vodili nastavnici iz lokalnih škola, što se nije pokazalo dobrim modelom, pa je vođenje Vijeća preuzelo DND Opatija.

Dječje vijeće je formalno strukturirana organizacija, ima svoj status, članove, između kojih se bira dječji gradonačelnik. Ciljevi DGV-a su uspostavljanje međusobnog uvažavanja, slušanja i komunikacije između djece i Grada, razvijanje svijesti o Gradu kao zajednici svih građana, prepoznavanje i priznavanje prava svim skupinama građana, osposobljavanje djece za ostvarivanje njihovih prava na izražavanje vlastitog mišljenja, osposobljavanje djece za donošenje odluka za sebe i druge, razvijanje odgovornosti kod djece za donesene odluke. Dječje gradsko vijeće čine po dva predstavnika svakog razrednog odjela od IV. do VII. razreda OŠ Rikarda Katalinića Jeretova, Opatija i dva predstavnika djece s područja Oprića, Dobreća i Ike koja idu u OŠ Viktora Cara Emina, Lovran. Mandat vijećnika DGV-a traje dvije godine. Vijećnici se biraju putem izbora na razini škola, svatko se može prijaviti, biraju ih njihovi vršnjaci. Sva djeca neovisno o svojim obilježjima mogu biti članovi DGV-a.

DGV svaka tri mjeseca ima sjednice u Gradskoj vijećnici na kojima je prisutan gradonačelnik i njegovi suradnici. Na svakoj sjednici nazočan je i jedan razred iz lokalnih osnovnih škola kako bi se djeca upoznala s radom Vijeća i potaknula na uključivanje.

Djeca kroz DGV imaju mogućnost predlaganja projekata i inicijativa koje su važne za djecu temeljem procjene potreba u lokalnoj zajednici te lobiranja za njih u Gradskome vijeću. Neke od inicijativa DGV-a u posljednjih godinu dana koje su rezultirale konkretnim promjenama u Gradu Opatiji, a odnose se na djecu su: izgradnja biciklističkog poligona, uređenje dječjih gradskih igrališta, produženje rada klizališta, uređenje gradskih plaža sa sadržajima za djecu i dr.

DGV ima dječjeg gradonačelnika, bio je gradonačelnik i dječak s teškoćama. Stalno su uključena sva djeca, svi imaju pravo govoriti. Oni sami vode sjednice, sadašnji predsjednik Gradskog vijeća bio je dječji vijećnik, bio je dječji gradonačelnik, sad je predsjednik Gradskog vijeća.

Sanja Škorić, voditeljica DND-a Opatija, bilješke temeljem konzultacija

Mnogo toga se realizira, npr. uredili smo 29 dječjih igrališta. S djecom smo obišli igrališta, djeca su ih popisala, navela što je dobro, što je loše i što oni preporučuju da se promijeni na pojedinom igralištu, te je tako nastalo Izvješće o stanju igrališta. Potom, ove godine željeli su da klizalište dulje ostane, skroz do kraja zimskih praznika, to će im se omogućiti. Osigurani su preduvjeti da i na Veprincu ima aktivnosti za djecu, a ne da djeca moraju dolaziti u Opatiju, tako da sportski klub i DND tamo provode razne aktivnosti.

Zlata Torbarina, voditeljica Odsjeka za društvene djelatnosti Grada Opatije, bilješke temeljem konzultacija

Najljepše je što se većina njih vrati kad odrastu, dođu volontirati. Puno je trenutno u DND-u Opatija „bivše djece“ koja dođu volontirati, stažirati. To govori da im je bilo dobro.

Sanja Škorić, voditeljica DND-a Opatija, bilješke temeljem konzultacija

DGV Grad Opatija podržava ne samo u moralnom i idejnom, nego i financijskome smislu. Tako DGV raspolaže godišnjim proračunom od 12.000 kuna. Ovaj novac dijeli se putem prijava na javni natječaj. Cilj natječaja je poduprijeti inicijative i projekte za djecu, a javiti se mogu sve udruge, organizacije neprofitnog karaktera. Djeca sama odlučuju kome će dodijeliti novac.

Djeca u DGV-u intenzivno rade, sastaju se svaki tjedan petkom od 15 do 17 sati u prostorima DND-a Opatija. Njihov rad uglavnom je organiziran kroz radionice koje vode voditeljica i dvije volonterke, od kojih je jedna bila dječja vijećnica.

Svaki saziv ima svoju temu, sami biraju, dobiju popis tema i onda biraju čime se žele baviti. Trenutačni saziv DGV-a radi na temi „Detektivi šuma Učke“, pri čemu surađuju s Parkom prirode Učka. Neposredno nakon izbora novog saziva DGV-a provodi se edukacija o dječjim pravima, odlazi se u sve ustanove u gradu i djecu se upoznaje s radom ustanova, ali i s pojedincima koji ondje rade. Tako je, primjerice, za djecu kreiran letak koji popunjavaju tijekom posjeta (upisuju imena i prezimena ispod određenih funkcija).

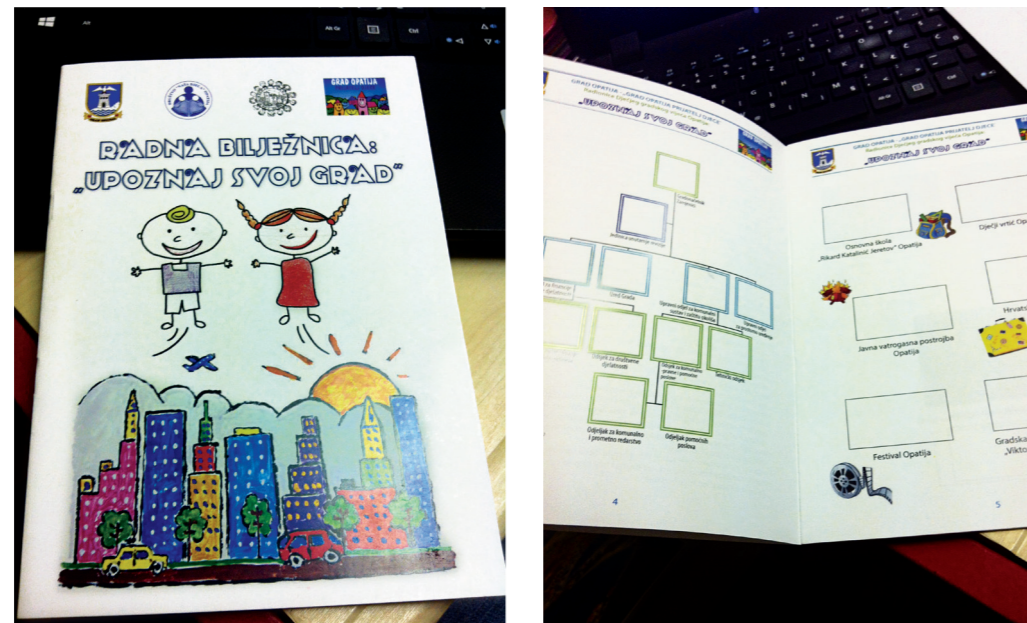

Foto: Ivana Jedtud Borčić

SLIKE 3 I 4: PRIMJER TISKANIH MATERIJALA ZA DJECU¹⁸

Zamišljeno je da dječji vijećnici na satovima razrednih odjela prenose što su radili na Dječjem vijeću i tako senzibiliziraju drugu djecu. Vijećnici su dosta aktivni u svojim školama, provode ankete, traže mišljenja djece. Također su dosta angažirani i u raznim gradskim manifestacijama. Iskustvo je voditeljice da se neka djeca i povuku iz DGV-a kad vide koliko truda i vremena treba uložiti.

¹⁸ Fotografije koje su prikazane u ovom izvješću samo su ilustrativne. U nemogućnosti osiguravanja kvalitetnih fotografija u odnosu na pojedine primjere dječje participacije prikazane su samo neke fotografije kao primjer.

Djeca su zadovoljna svojim sudjelovanjem u DGV-u. Rado dolaze u DND i sudjeluju u aktivnostima. Kroz razgovor s djecom primjetno je da su zadovoljni svojim radom i ponosni na svoja postignuća. Navode projekte na kojima su radili, konferencije na kojima su sudjelovali.

U okviru DND-a Opatija i radu DGV-a kreirano je niz materijala koji pružaju informacije o gradskoj upravi, proračunu, dječjim pravima na djeci primjeren način. U kreiranju nekih od tih materijala sudjelovala su i sama djeca.

Participacija je važna jer djeca znaju bolje što im treba nego odrasli. To je dobro jer naučiš kako funkcionira Grad i kako se donose odluke i budeš odgovoran.

Dječji vijećnici, bilješke temeljem konzultacija

Foto: Ivana Jedtud Borčić

SLIKA 5: PROSTOR DND-a OPATIJA¹⁹

¹⁹ U rujnu 2016. DND Opatija preselio se u nove prostore.

Vidljivo je, temeljem posjeta i razgovora s djecom, voditeljicom i suradnicom iz Grada, da DGV intenzivno radi uz velik angažman i rad djece, ali i uz maksimalnu podršku i vođenje odraslih: kroz mentoriranje voditelja te kroz uvažavanje i financijsku pomoć gradonačelnika i djelatnika Grada.

6.3. Dječji vrtić „Dječja igra“

Prikaz ovoga primjera prakse dječje participacije izrađen je temeljem službenih informacija s mrežne stranice dječjeg vrtića, obilaska ustanove, razgovora s ravnateljicom Anjom Bucković, odgojiteljicom Ivanom Bucković i pedagoginjom Sanjom Kolarić Piplicom, kao i temeljem ustupljenih materijala (fotografija i opisa aktivnosti) koji dokumentiraju praksu ustanove.

Dječji vrtić Dječja igra osnovan je 2002. godine. Danas se sastoji od ukupno četiri objekta i 11 odgojnih skupina (u rad svake odgojne skupine uključeno je između 20 i 25 djece), u kojima rade ukupno 44 zaposlenika. Tri objekta nalaze se u zagrebačkoj Dubravi (Suncokret, Maslačak i Tratinčica), a jedan novootvoreni na Vrbanima III (Jaglac). Vrtić radi po principu mješovitih odgojnih skupina, uz izuzetak jaslica, koje okupljaju homogeni uzrast djece. Kvalitetan rad institucije prepoznali su roditelji, ali i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, koje je Dječju igru 2007. godine imenovalo vježbaonicom Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu za praktično osposobljavanje izvanrednih studenata, dok je od 2010. godine studentima pedagogije Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u vrtiću omogućeno obavljanje stručno-pedagoške prakse.

Dječja igra privatni je vrtić (Grad Zagreb sufinancira dio ekonomske cijene) s verificiranim osnovnim desetsatnim programom i nizom specijaliziranih kraćih programa (učenje engleskoga i njemačkoga jezika, predškola, sportski program, ritmika i ples te programi zimovanja i ljetovanja). Usmjeren je na uvažavanje različitosti interesa i sposobnosti svakoga djeteta te optimalan razvoj svih djetetovih potencijala, pri čemu sugovornice naglašavaju da praćenje interesa djece u njihovoj ustanovi nije floskula, već filozofija vrtića oživljena u praksi, koja u cijelosti proizlazi iz djetetovih potreba i uvažavanja svih djetetovih prava, pa tako i participativnih.

Posebna se pažnja pridaje fleksibilnosti vremenske organizacije rada u vrtiću, kako bi se njome što bolje odgovorilo na potrebe svakoga pojedinog djeteta – sam dolazak u vrtić nije obavezan u određeno vrijeme, već se ostavlja na izbor ne bi li se djeca koja dulje spavaju ili čiji su roditelji ujutro kod kuće mogla kasnije pridružiti odgojnoj skupini; poslijepodnevni odmor također je opcija koja se dogovara s djetetom i roditeljima temeljem kontinuiranoga praćenja djetetova ritma spavanja i budnosti, jednako kao što dijete može u mirnim kucima vrtića spavati u bilo koje doba dana ako za tim ima potrebu; sam doručak je organiziran tako da dijete može odabrati između nekoliko ponuđenih vrsta namirnica, dok se ručak organizira u manjim skupinama kako bi djeca mogla ručati u vrijeme koje im najbolje odgovara.

Osim vremenske fleksibilnosti, o uvažavanju participativnih prava djeteta promišljalo se i pri prostornoj organizaciji vrtića, osobito u objektu na Vrbanima, koji je građen u suradnji s arhitektima te ima mogućnost povezivanja čitavoga prostora u jednu cjelinu, uklanjanjem pomičnih pregrada između prostorija. Takva arhitektura prostora omogućava djetetu izbor odgojitelja s kojim će provoditi vrijeme jer u jednome prostoru fluktuiraju nekoliko odgojnih skupina i njihovih odgojitelja. Time odgojne skupine kao zasebne jedinice postoje samo „na papiru“, dok u svakodnevici djeca, po principu otvorenih vrata, cirkuliraju prostorom i odabiru djecu i odgojitelje s kojima će se družiti te centre aktivnosti kojima će se baviti.

Foto: arhiva Dječjeg vrtića „Dječja igra“

SLIKA 6 I 7: PROSTOR JE OSMIŠLJEN TAKO DA DJECA IMAJU MOGUĆNOST OSAMITI SE ILI ODMORITI U BILO KOJEMU DIJELU DANA

Može se zaključiti da je, imajući na umu kako se prostor vrtića naziva „trećim odgojiteljem“, vrtić organiziran tako da potiče susrete, slobodno istraživanje djece i cijeli niz samoorganiziranih aktivnosti. Sloboda izbora, dobro formirani centri, raznovrsna ponuda materijala (koji se stalno nadopunjuju) i igra koja je sama sebi cilj omogućuju djeci ne samo zadovoljstvo, učenje i uspješnost, već i pravi procvat kreativnosti. U takvoj atmosferi lako je uočiti kako djeca iste materijale koriste na različite načine, shodno svojim afinitetima (primjerice, ponuđene materijale jedni koriste kao sredstvo likovnog izražavanja, dok drugi uz pomoć istih materijala samoorganiziraju aktivnosti građenja).

Foto: arhiva Dječjeg vrtića „Dječja igra“

SLIKA 8: PROSTOR I MATERIJALI OSMIŠLJENI SU TAKO DA DJETETU PRUŽAJU MOGUĆNOST IZBORA AKTIVNOSTI, VREMENA KADA ĆE SE NJOME BAVITI, TRAJANJA AKTIVNOSTI I DRUŠTVA

Participacija ne može postojati između djece ako se i odrasli međusobno ne uvažavaju i ne poštuju. Svi se međusobno uvažavamo i svi volimo čuti jedni druge.

Ivana Bucković, odgojiteljica, bilješke temeljem konzultacija

Na tragu svega rečenoga, indikatorima dječje participacije u Dječjoj igri drže prostorno-materijalno okruženje u kojemu su svi materijali u službi djeteta (djetetu zanimljivi, svrhoviti i stalno dostupni), a ne u funkciji zadovoljenja potreba odraslih; uvažavajuću komunikaciju svih aktera te ranije spomenutu vremensku fleksibilnost organizacije procesa, koja podrazumijeva malo ili nimalo vođenih aktivnosti s

djecom – svaka aktivnost inicirana je poticajem odgojitelja ili djeteta, a pridružuju joj se samo ona djeca koja su za konkretnu aktivnost u konkretnome trenutku zainteresirana. No, kako je participacija djece integralni element njihove prakse, smatraju da ju je vrlo teško razložiti na neke mjerljive i izolirane indikatore, već je ona dio cjelokupne kulture same ustanove.

U Dječjoj igri se puno pažnje pridaje komunikaciji s djecom i slušanju što ona govore. Dječji se glasovi dokumentiraju (pisanjem ili snimanjem) i analiziraju između odgojitelja i stručnoga tima na tjednoj bazi te s vanjskom supervizoricom na mjesečnoj bazi. Refleksije se također rade tako da se snimke puštaju djeci ne bi li ona komentirala ono što na snimkama primjećuju, što se kasnije opet analizira između odgojitelja i stručnoga tima.

Foto: arhiva Dječjeg vrtića „Dječja igra“

SLIKE 9 I 10: DJECA SAMOSTALNO FOTOGRAFIJU VLASTITE AKTIVNOSTI, A POTOM S ODGOJITELJICOM, UZ POMOĆ FOTOGRAFIJA, REFLEKTIRAJU O PROTEKLOJ AKTIVNOSTI TE BILJEŽE PROMIŠLJANJA VEZANA UZ AKTIVNOST

Takve refleksije daju uvid u dječja promišljanja, interese, želje i probleme te se temeljem njih planiraju sam odgojno-obrazovni rad te promjene i inovacije u praksi koje unapređuju kvalitetu življenja djece u vrtiću. Dječji se interesi osobito uvažavaju pri osmišljavanju centara aktivnosti, posljedica čega jest da u prostoru vrtića ima vrlo

malo kupovnih materijala – prostorno-materijalno okruženje temeljem interesa i potreba djece oblikuju (i materijale izrađuju) dominantno odgojitelji, sami ili u suradnji s djecom. Smatraju kako djeca primjećuju taj interes za njihova promišljanja, što rezultira njihovom većom uključenošću, većom fokusiranošću pa čak i duljim trajanjem pojedinih aktivnosti koje su sami inicirali.

U odgojnoj skupini imate sobu punu partnera. Niste samo odgojitelj i vi međusobno partneri, nego imate zaista punu sobu partnera – tako mi doživljavamo djecu. Tako tu živimo.

Ivana Bucković, odgojiteljica, bilješke temeljem konzultacija

Participativnim načinom rada donose se i pravila ponašanja u odgojnim skupinama. Pojavi li se neki problem u svakodnevnim situacijama (primjerice, polomi se igračka), odgojitelji s djecom razgovaraju o tome što se dogodilo, zašto se dogodilo i što se može učiniti da se to ne ponovi. Kao zaključak nastaje neko pravilo za budućnost koje djeca mogu nacrtati ili eventualno zapisati ako je riječ o starijoj djeci i to postaviti na zidove konkretnoga centra aktivnosti. Na to se pravilo kasnije mogu pozvati i odgojitelji i sama djeca.

Foto: arhiva Dječjeg vrtića „Dječja igra“

SLIKE 11 I 12: DJECA I ODGOJITELJICA U MANJIM GRUPAMA DOGOVARAJU I BILJEŽE PRAVILA KOJA SE ODOSE NA CENTAR GRAĐENJA I KONSTRUIRANJA

Cijeli princip rada temelji se na participaciji djece, pri čemu su sugovornice svjesne da se vanjskome promatraču, koji možda ne razumije što kvalitetna praksa u ustanovi ranoga i predškolskoga odgoja podrazumijeva, može javiti svojevrsan strah od anarhije i nereda. Upravo je to povod manjim nerazumijevanjima s roditeljima, koji u početku djetetova boravka u ovome vrtiću iskazuju određeno nezadovoljstvo izostankom vođenih aktivnosti ili uobičajenih načina demonstracije djetetova napretka (primjerice, učenjem pjesmica napamet ili sudjelovanjem djeteta u završnim priredbama, što u vrtiću smatraju neadekvatnim pokazateljima djetetova napretka).

Sugovornice zaključno ističu kako iza ovakvoga pristupa djetetu stoje veliko teorijsko znanje svih djelatnika, mnoštvo razgovora i kontinuirane gradnje kvalitetne prakse. Upravo profesionalni razvoj odgojitelja smatraju ključnim u podizanju razine uvažavanja participativnih prava djece. Smisao toga razvoja, koji je kontinuiran i sustavan te usmjeren na stjecanje širega raspona teorijskih znanja, jest razumijevanje smisla participacije djece, a ne prisiljavanje odgojitelja na provođenje „kozmetičkih promjena“ čiji smisao ne razumiju i prema njima stoga osjećaju otpor. Takvo se razumijevanje može postići redovitom komunikacijom odgojitelja i stručnoga tima, uz mjesečni rad s nastavnicima s fakulteta i uz povezivanje s drugim ustanovama radi razmjene primjera kvalitetne prakse. Osobito potentnima smatraju akcijska istraživanja, koja u ustanovi kontinuirano provode, naglašavajući kako se kvalitetan dječji vrtić ne „otvara“, nego gradi korak po korak.

U Dječjoj igri u svoje programe trenutačno ne upisuju djecu s teškoćama u razvoju jer za to nemaju odgovarajući stručni tim, no ako se kod već upisanoga djeteta

primijete neke teškoće, ono ostaje u vrtiću te se djetetu i obitelji uz suradnju postojećih članova stručnoga tima daje potrebna podrška. Stoga kao jedno veliko polje za potencijalan napredak prakse u budućnosti ističu potrebu uključivanja djece s teškoćama u razvoju i djece iz isključenih socijalnih skupina.

6.4. Osnovna škola „Špansko Oranice“

Prikaz ovog primjera izrađen je temeljem službenih informacija s mrežne stranice osnovne škole²⁰, obilaska ustanove i razgovora s pedagoginjom Jasnom Soldo te šestero učenika i učenica (četiri dječaka i dvije djevojčice), članova i članica Vijeća učenika osnovne škole Špansko Oranice.

Osnovna škola Špansko Oranice osnovana je 17. svibnja 2007. godine, a s radom je započela 3. rujna iste godine. Školu trenutačno pohađa nešto više od 900 učenika i učenica u 35 razrednih odjela, s prosječno 25 učenika i učenica po razrednome odjelu. U školi radi ukupno 97 djelatnika. Osim pedagoginje, stručna služba škole uključuje i psihologinju, defektologinju te dvije knjižničarke.

Škola je dobro opremljena nastavnim pomagalicama, u svakoj su učionici po jedno računalo i stropni projektor. Svaki učenik odnosno svaka učenica posjeduje svoj garderobni ormarić.

Škola služi kao vježbaonica za studente Filozofskoga fakulteta te kao centar za polaganje stručnih ispita pedagoga i pedagoginja pripravnika i pripravnica, što ukazuje na to da je škola u široj zajednici prepoznata kao primjer dobre prakse. Od 2010. godine škola je i domaćin natjecanja programa „Vikendom u športske dvorane“

SLIKA 13: ZGRADA OŠ ŠPANSKO ORANICE²¹

zagrebačkih osnovnih škola, a od 2011. godine i organizator županijskih natjecanja u znanju hrvatskoga jezika.

Škola svojim učenicima i učenicama nudi brojne izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, od kojih se glede dječje participacije osobito izdvajaju novinarske, ekološke, dramske i literarne skupine. Učenici i učenice bave se i humanitarnim radom te je u školi u tom smislu dosad bilo organizirano nekoliko humanitarnih akcija. Školska knjižnica učenicima i učenicama te djelatnicima i djelatnicama također nudi brojne sadržaje, na primjer nastavu knjižnično-informacijske pismenosti za cjeloživotno učenje, aktivnosti poticanja čitanja, književne susrete, predavanja i izložbe.

Na mrežnim stranicama škole ukratko su opisane dosad provedene ekološke i humanitarne akcije te posebna postignuća učenika i učenica, ali i neki neformalniji zanimljivi događaji, poput igranja u snijegu i građenja mnoštva snjegovića jedne zime, što škola prezentira kao svoju „smiješnu stranu“²², a što sve skupa, zajedno s kvalitetnim materijalnim okruženjem te širokom lepezom aktivnosti i akcija koje nudi, upućuje na zaključak da se u školi njeguju zajedništvo i obiteljski ugođaj koji pogoduju dječjoj participaciji.

SLIKA 14: UČENICE 7. RAZREDA NA OPĆINSKOM LIDRANO NATJECANJU 2011. GODINE

U školi Špansko Oranice djeluje Vijeće učenika koje okuplja 35 učenika i učenica, odnosno po jednoga predstavnika (ili predstavnicu) svakoga razreda. Za potrebe ove analize razgovarali smo s četirima predstavnicima i dvjema predstavnicama Vijeća, učenicima i učenicama 8. razreda, koji su nam ukratko opisali rad Vijeća.

Predstavnici (predstavnice) u Vijeću učenika biraju se na početku školske godine, tako da svaki razred samostalno predlaže i demokratski bira svojega predstavnika odnosno predstavnicu. Svaki učenik odnosno učenica škole bez diskriminacije može

²⁰ <http://www.os-spansko-oranice-zg.skole.hr/>

²¹ Slike 13, 14 i 15 korištene u prikazu preuzete su s mrežnih stranica OŠ Špansko Oranice.

²² *Smiješna strana* škole naziv je kategorije na mrežnim stranicama unutar koje se nalaze opisi takvih neformalnih događanja.

biti predstavnik odnosno predstavnica u Vijeću učenika, no najčešće su to učenici i učenice koji se ističu odličnim uspjehom, marljivošću, uzornošću, i/ili nekim drugim posebnim kompetencijama za tu funkciju (primjerice, razgovorljivošću, borbenošću). No, stariji učenici i učenice, prema iskazima konzultiranih članova i članica Vijeća, svoje predstavnike i predstavnice ponekad biraju i na temelju popularnosti. U izboru predstavnika (predstavnica) u Vijeće učenika učitelji, pedagoginja i druge stručne suradnice sudjeluju samo tako da učenike i učenice motiviraju za sudjelovanje i informiraju o funkciji i radu Vijeća.

Vijećem učenika predsjedava ravnatelj škole koji ga najčešće i saziva te predlaže dnevni red. Općenito govoreći, konzultirani članovi i članice Vijeća zadovoljni su načinom na koji ravnatelj vodi Vijeće. Oni procjenjuju da se gotovo svi razumni prijedlozi učenika i učenica usvajaju, pri čemu kao primjer navode inicijativu za poboljšanje rada školske kuhinje koja je došla iz redova učenika, a koju je ravnatelj podržao i proveo.

Vijeće učenika Osnovne škole Špansko Oranice sastaje se prema potrebi. Obvezno se sastaje na početku svake školske godine kada ravnatelj Vijeću predstavlja školski kurikulum za predstojeću školsku godinu, dok se tijekom godine Vijeće saziva u slučaju pojavljivanja problema koje je potrebno riješiti, a koji se nisu riješili nekim drugim putevima. Tada Vijeće mogu sazvati i učenici. Na primjer, jedan je učenik 8. razreda najavio vjerojatno sazivanje Vijeća zbog problema s grijanjem u svlačionicama, zbog čega su se kod neke djece pojavili zdravstveni problemi. Članovi i članice Vijeća učenika s kojima smo razgovarali nisu upoznati s informacijom je li Vijeće dosad iniciralo provođenje nekih projekata ili akcija; inicijativa za takvo što najčešće dolazi od odraslih, što smatraju dobrom praksom jer imaju povjerenja u dobre odluke ravnatelja i drugih djelatnika; ponosni su na akciju „Svijeća za Vukovar“ koja se organizira svake godine i koja danas predstavlja tradiciju njihove škole.

SLIKA 15: EKOLOŠKA AKCIJA U OSNOVNOJ ŠKOLI ŠPANSKO ORANICE

Općenito gledajući, konzultirani članovi i članice Vijeća učenika smatraju da je važno da u školama postoje vijeća učenika, jer drže da djeca trebaju imati pravo na mišljenje i na davanje prijedloga o pitanjima koja ih se tiču, pri čemu naglašavaju da ne očekuju da djeca samostalno odlučuju jer su maloljetna te jer trebaju pomoć odraslih.

Vezano za samostalno odlučivanje učenika, jedna je učenica istaknula da velike grupe poput razreda često nisu sposobne složiti se oko nekih pitanja, što je potkrijepila primjerom svojeg razreda čije biranje mjesta za odlazak na izlet nije bilo konstruktivno niti produktivno.

Nadalje, konzultirani članovi i članice Vijeća učenika procjenjuju da odrasli u njihovoj školi, njihovi nastavnici i nastavnice, stručna služba i ravnatelj, općenito govoreći slušaju njihova mišljenja i uvažavaju ih kao sudionike i partnere. Zadovoljni su uvažavanjem svojih participativnih prava na nastavi i u životu škole izvan nastave. Smatraju da je po pitanju dječje participacije njihova škola među najboljima u gradu.

Upitani o eventualnome prostoru za poboljšanje rada Vijeća učenika, konzultirani učenici i učenice izrazili su želju za uspostavljanjem bolje komunikacije s razredom koje u Vijeću predstavljaju. Smatraju da treba redovitije i ozbiljnije razgovarati o Vijeću na satovima razrednika te se također i nešto redovitije sastajati u Vijeću. Nadalje, ispitani učenici i učenice smatraju da bi Vijeće trebalo raspravljati i o nekim, od kurikuluma i ostalih službenih pitanja, manje formalnim pitanjima, poput estetskoga uređenja škole.

Osim učenika i učenica, za potrebe ovoga izvješća, konzultirali smo i pedagoginju osnovne škole Špansko Oranice, gospođu Jasnu Soldo. Pedagoginja ima dugogodišnji radni staž u neposrednome radu s djecom (ukupno 32 godine), što je čini kompetentnom sugovornicom o ovoj temi. Ona smatra da je dječja participacija danas prihvaćena i u općoj i u stručnoj javnosti, ali uglavnom na deklarativnoj razini (na primjer, građanski odgoj i obrazovanje i dječji parlament kao ideje), dok se u praksi odrasli i dalje boje dječje participacije; čini joj se da razlog tomu može biti dječja iskrenost, njihova hrabrost da kažu „Car je gol!“ Djeca, s druge strane, procjenjuje pedagoginja Soldo, imaju želju sudjelovati, no njihova motivacija za sudjelovanje pada kada shvate da njihovo sudjelovanje nije smisleno, kad ne vide rezultate svoje participacije.

Pedagoginja svoju ulogu glede ostvarenja prava djeteta općenito te participativnih prava konkretno shvaća *savjetodavnom* i *zastupničkom*, što znači da s učenicima i učenicama razgovara kako riješiti probleme s kojima se u školskome životu susreću te im po potrebi i aktivno pomaže u tome. Pedagoginja dječju participaciju razumije kao osobno sudjelovanje, kao razvoj. Smatra da djeca, koja jednoga dana trebaju aktivno sudjelovati u društvu, trebaju što ranije početi učiti kako to činiti, kako se uključivati, što znači imati prava i dužnosti, osvješćivati se i mijenjati zajednicu.

Kao osnovni indikator dječje participacije pedagoginja navodi zainteresiranost djece za sudjelovanje i za djelovanje, za akciju. Kao osnovnu prepreku pedagoginja vidi stavove odraslih o djeci te opterećenost školskih

Nema puno škola kao što je naša, u kojima djeca imaju pravo glasa. Naši nastavnici prihvaćaju, poštuju i uvažavaju naše mišljenje!

D., učenik OŠ Špansko Oranice, bilješke temeljem konzultacija

Dječje su ideje nekad vrlo napredne i stoga je vrijedno da djeca sudjeluju u odlučivanju o stvarima koje ih se tiču.

Jasna Soldo, stručna suradnica OŠ Špansko Oranice, bilješke temeljem konzultacija

Djeca se ne ustručavaju reći „Car je gol!“, što može zastrašiti odrasle.

Jasna Soldo, stručna suradnica OŠ Špansko Oranice, bilješke temeljem konzultacija

djelatnika administrativnim poslovima zbog čega im ostaje malo vremena za posvećivanje dječjoj participaciji. Pedagoginja Soldo smatra da je dječju participaciju moguće potaknuti otvorenim razgovorom između djece i odraslih te uspostavom bolje suradnje s lokalnom zajednicom i civilnim udrugama sa svrhom stjecanja kompetencija za sudjelovanje i

podršku sudjelovanju djece. Kao zaključak istaknula je nasušnost kontinuirane podrške dječjoj participaciji koja nužno uključuje partnerstvo škole, lokalne zajednice i civilnih udruga s dugogodišnjim, provjereno kvalitetnim iskustvom u ovome području.

6.5. Udruga Igra

Prikaz je izrađen na temelju službenih informacija s mrežne stranice Udruge Igra (<http://udrugaigna.hr/>), razgovora sa stručnom suradnicom, edukatoricom i supervizoricom Sunčanom Kusturin (autoricom i dugogodišnjom voditeljicom programa „Kontakt“) te na temelju višegodišnje suradnje članice istraživačkog tima, dr. sc. Anje Miroslavić, s Udrugom vezano uz program „Kontakt – Centar za osnaživanje mladih iz alternativne skrbi“.

Udruga Igra je neprofitna organizacija koja postoji od 1999. Osnovni cilj rada Udruge pružanje je edukacijsko-rehabilitacijske i psiho-socijalno-pedagoške pomoći kroz programe i aktivnosti koji podrazumijevaju neposredan rad s korisnicima, osnaživanje i edukaciju stručnjaka te aktivnosti istraživanja, zagovaranja i senzibilizacije. U fokusu Udruge su djeca i mladi s problemima u ponašanju, (posebno djeca/mladi iz alternativne skrbi) i općenito obitelji koje žive u ranjivim situacijama. Članovi Udruge pružaju podršku i edukacije djeci, mladima, roditeljima i stručnjacima koji rade s njima kako bi svi oni lakše prevladali teškoće s kojima se susreću u procesu odrastanja i odgoja. U skladu s tim, Udruga je tijekom 2014. i 2015. provodila sljedeće programe: „MPPI – Modifikacija ponašanja putem igre“, „Kontakt – Centar za osnaživanje mladih iz alternativne skrbi“, „OKI – Ozdravljenje kroz igru“, Savjetovalište za djecu, mlade i obitelj „DRUGAČIJI PRISTUP“, Edukacijski program „VAŽNO JE ZNATI“ te bila partner u različitim projektima – primjerice: CARE-A-NET: Youth leaving care advocacy network – zagovaranje prava mladih iz alternativne skrbi

u području zapošljavanja, obrazovanja, stanovanja i socijalne uključenost općenito u partnerstvu s Rehabilitacijskim centrom za stres i traumu Zagreb i Udrugom CINAZ iz Zadra; Extending entitlements: making Youth Guarantee in Croatia work for youth leaving alternative care (u partnerstvu s Mrežom mladih Hrvatske, SOS DSH, Centrom za mladež Zaprešić) – projekt prati i vrednuje provedbu mjera Garancije za mlade iz perspektive mladih iz sustava alternativne skrbi.

U analizi ćemo se posebno osvrnuti na program „Kontakt“ koji je primjer. Riječ je o programu vrijednom pažnje i primjer da se može drukčije i bolje.

„KONTAKT – Centar za osnaživanje mladih iz alternativne skrbi“ postoji od 2002. godine, a povod za njegovo nastajanje bilo je diplomsko istraživanje Sunčane Kusturin s mladima u Domu za odgoj djece i mladeži u Karlovcu i iz Odgojnog doma u Malom Lošinj, koji su govorili o teškoćama s kojima se suočavaju posebno prilikom ulaska u dom i pri izlasku iz njega (Kusturin, 2002.).

Opći cilj i svrha programa jest razvijanje kompetencija za osamostaljivanje nakon izlaska iz institucije, odnosno umanjivanje posljedica institucionalizacije djece i mladih kroz pružanje pomoći i podršku u tri najstresnija perioda institucionalnog tretmana: pri njegovom početku, završetku i nakon izlaska iz skrbi (socijalno uključivanje mladih koji su izašli iz skrbi, odnosno na posttremansku zaštitu). Drugim riječima, kroz grupne i individualne susrete djeca i mladi koji su se tek uključili u ustanovu, oni koji je uskoro napuštaju te oni koju su izašli iz ustanova ili udomiteljskih obitelji usvajaju nova znanja o svijetu oko sebe, razvijaju kompetencije koje će im omogućiti da ostvare kvalitetne odnose sa svojom okolinom i osjećaju da nisu sami sa svojim problemima. Riječ je o nekoliko osnovnih segmenata programa: pružanje psiho-socio-pedagoške izvaninstitucionalne usluge za djecu i mlade iz skrbi usmjerene prema unapređenju životnih vještina i kompetencija ključnih za samostalan život (savjetovanje, informiranje, izleti, grupni rad itd.); unapređenju kvalitete izvaninstitucionalnih usluga kroz edukaciju i superviziju stručnih djelatnika u alternativnoj skrbi i unapređenje nacionalnih i lokalnih politika kroz istraživačko-zagovaračke aktivnosti. Kroz suradnju i umreženost Udruge s različitim sektorima i institucijama (npr. fakulteta, HZZ-a, ministarstava, drugih udruga...) program „Kontakt“ ulaže brojne napore u senzibilizaciju društva za probleme mladih iz ustanova te zagovaranje prava i poboljšanje društvenog položaja djece i mladih s problemima u ponašanju.

Program se do sada provodio u sljedećim ustanovama: Domu za odgoj djece i mladeži Karlovac, Domu za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi Vrbina u Sisku, SOS Kućama za mlade u Zagrebu, Velikoj Gorici i Osijeku, Centru za odgoj i obrazovanje djece i mladeži Dubrava, Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb, Dječjem domu Zagreb, Odgojnom zavodu Turopolje, Domu za djecu Maestral Split, Domu za odgoj djece i mladeži Osijek.

Riječ je o programu koji bez sumnje možemo nazvati „model-programom“ koji **podize** (op.a. pa i diktira) **standarde kvalitete socijalnih usluga u RH**. Stoga ne čudi da je još davne 2003. dobio pismenu podršku ondašnjeg Ministarstva rada i socijalne skrbi koje ga je prepoznalo kao „kvalitetnu nadopunu postojećih programa institucionalnog tretmana u domovima za odgoj djece i mladeži i odgojnim domovima“ te kao „projekt koji može predstavljati kvalitetnu vezu između rada vladinih i nevladinih organizacija“. Također, program „Kontakt“ su bivši Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju uvrstili u grupu od 14 programa koji predstavljaju potencijalne model programe prevencije i tretmana problema u ponašanju odnosno predstavljaju primjer dobre prakse u Hrvatskoj.

Iako, kako navodi Kusturin, **pojam participativnih prava** nije izdvojena cjelina dječjih prava u dokumentima Udruge, ono **se horizontalno provlači kroz sve segmente njihova rada**. Pri tome je važno istaknuti da se cjelokupni rad temelji na međusobnom uvažavanju mladih i voditelja, osnaživanju mladih i participaciji mladih. Navedenom svjedoče i brojne provedene aktivnosti unutar programa. Tako su, primjerice, upravo mladi okupljeni oko programa „Kontakt“ samostalno kreirali i vode mrežnu stranicu SkokUŽivot namijenjenu mladima, na kojoj mladi iz ustanova i udomiteljskih obitelji mogu pronaći zanimljive i korisne informacije o samostalnom životu (<http://www.skokuzivot.hr/>).

Participacija je prostor u kojem se pristupa korisnicima – unutar kojeg odgajaš, učiš, podučavaš da osvijeste svoje želje i mišljenja, verbaliziraju i poslije to i zastupaju... Ona je zahtjevna, ali moguća! Podrazumijeva odgovornost, kvalitetan odnos s korisnikom, prilagodbu metoda rada, sigurnost ambijenta, ali i vjere stručnjaka da je ona moguća...

Sunčana Kusturin, univ. specijalist supervizije psihosocijalnog rada, Udruga Igra, bilješke temeljem konzultacija

Godine 2011. izdana su „Promišljanja mladih koji su odrasli u sustavu socijalne skrbi u samostalnom životu“ (<http://udrugaignra.hr/wp-content/uploads/2011/01/promisljanja.pdf>) koja su napisali upravo mladi za mlade u alternativnoj skrbi. Knjiga donosi iskustvo mladih u periodu tranzicije, odnosno izlaska iz ustanove s ciljem olakšavanja tog stresnog perioda života svojim kolegama, a ideja za publikaciju došla je od mlade osobe koja je izrazila želju i potrebu za pisanjem takve brošure.

„Katapult – edukativna brošura za mlade koji izlaze ili su izašli iz ustanova socijalne skrbi“ prvi je puta tiskana 2007. godine, a 2015. je doživjela svoje peto dopunjeno i izmijenjeno izdanje (http://udrugaignra.hr/wp-content/uploads/2011/01/katapult_5-izadnje_web.pdf). Radi se o sveobuhvatnoj i korisnoj publikaciji s pregršt informacija potrebnih u samostalnom životu, ali i savjetima mladih koji već neko vrijeme žive samostalno.

Nadalje, Udruga u sklopu ovog programa nudi i program vršnjačke podrške koji se rodio kao rezultat međunarodnog projekta ALEN. Vršnjaci pomagači su mladi ljudi u dobi od 20 do 30 godina koji su tijekom odrastanja bili smješteni u dječje ili odgojne domove, a sada se samostalno brinu o sebi i žele svojim iskustvom pomoći drugima. Oni pružaju podršku mladima koji tek sad izlaze iz dječjih ili odgojnih ustanova. Na tu temu izdali su i „Priručnik za buduće vršnjake pomagače“ (<http://udrugaignra.hr/wp-content/uploads/2011/01/ALEN-publikacija-zaWEB1.pdf>).

Godine 2013. okončan je projekt „OkvirKO“ te izdan istoimeni priručnik za osnaživanje mladih u procesu izlaska iz alternativne skrbi (https://www.sos-dsh.hr/hr/novosti_opsirnije.aspx?idNews=507). Njegova osnovna odrednica, koja se ogleda i u načinu na koji je on kreiran, jest isticanje važnosti aktivne participacije mladih te pružanje koordinirane i kontinuirane podrške mladima u posljednjim godinama života u skrbi i tijekom prvih godina nakon izlaska iz skrbi. Riječ je o trima međusobno povezanim publikacijama i DVD-u s filmom „Okus skrbi“, namijenjenom stručnjacima i mladima, čiji je cilj definirati OKVIR procesa izlaska iz alternativne skrbi i ključne kompetencije koje je važno da mladi razviju u procesu izlaska iz skrbi. U samom projektu i pisanju publikacije sudjelovali su mladi iz skrbi, priručnik je ilustrirala osoba iz skrbi, multimedijalnu pripremu DVD-a radio je mladić iz skrbi, a i jedan od recenzenata je bila djevojka iz skrbi. Riječ o priručniku i projektu koji nedvojbeno može poslužiti kao okvir provedbe posttretmanske zaštite djece i mladih u alternativnoj skrbi na razini države, odnosno sustava socijalne skrbi kroz implementiranje i osiguravanje održivosti od strane MSPM.

Zaključno možemo konstatirati da je Udruga Igra primjer profesionalnosti u radu s mladima, **pokretač promjena u praksi, ali i odlučnosti da stručnjaci zajedno s mladima moraju i mogu nešto pokrenuti i učiniti na unapređenju prakse, a na dobrobit svih.**

6.6. Mali dom – Dnevni centar za rehabilitaciju djece i mladeži

Prikaz je izrađen temeljem službenih informacija s mrežne stranice ustanove te razgovora sa stručnom suradnicom doc. dr. sc. Sonjom Alimović.

Mali dom je zagrebačka ustanova koja djeluje kao dnevni centar za rehabilitaciju djece i mladeži. U programe i aktivnosti Malog doma uključeno je stotinjak djece s oštećenjem vida i dodatnim utjecajnim teškoćama u razvoju od svojeg rođenja do

21. godine, a još oko 150 djece iz te populacije godišnje prođe kroz programe inter/transdisciplinarnih procjena i savjetovanja u ustanovi. **Misija Malog doma je što ispunjeniji i sadržajni život djece s višestrukim teškoćama i oštećenjem vida, tako što u poticajnom i pozitivnom okruženju pruža usluge koje potiču razvoj sposobnosti svakog djeteta s ciljem njegova samoostvarenja.** Programi Maloga doma stalno se dopunjuju novim znanjima i prilagođavaju trenutačnim mogućnostima ustanove te individualnim potrebama djece i njihovih obitelji. Do danas je kroz programe Maloga doma prošlo više od 800 djece iz cijele Hrvatske. Pored aktivnosti namijenjenih djeci i njihovim roditeljima, Mali dom stavlja velik naglasak na suradnju u različitim znanstveno-istraživačkim projektima te na suradnju i razmjenu stručnjaka i znanja s domaćim i inozemnim ustanovama, udrugama, fakultetima te stručnjacima različitih profila. Mali dom počeo je razvijati svoje programe za djecu s oštećenjem vida i dodatnim poteškoćama u razvoju prije dvanaestak godina, kao organizacija civilnog sektora, odgovarajući na potrebe društva, jer nisu postojali odgovarajući programi za djecu s višestrukim teškoćama u razvoju.

Stručni tim Maloga doma čine edukacijski rehabilitatori, fizioterapeuti, radni terapeuti, kineziterapeut, socijalni radnik i psiholog. Svi članovi stručnog tima prošli su brojne i raznovrsne edukacije te su se dodatno usmjerili na savladavanje različitih specifičnih znanja iz različitih područja edukacije i rehabilitacije djece s teškoćama u razvoju. U ustanovi se provodi i rad s terapijskim psom kod djece s teškim višestrukim oštećenjima.

U Malome domu nalaze se *Dnevni centar* i *Edukacijski centar*, u sklopu kojih se provode različiti edukacijsko-habilitacijski programi za djecu te edukacijski programi za stručnjake koji rade na području procjene, edukacije i (re)habilitacije djece rane životne dobi s razvojnim rizicima i s razvojnim teškoćama. Mali dom nudi i poseban *Program rane intervencije*.

Dnevni centar za rehabilitaciju pruža edukacijsko-habilitacijske programe djeci s oštećenjem vida i dodatnim teškoćama u razvoju. Programi se ostvaruju kroz svakodnevne programske aktivnosti te usluge povremenog boravka namijenjene djeci uključenoj u druge programe, a koja imaju potrebu za specifičnim uslugama koje ustanova pruža. Kurikulum Dnevnog centra usmjeren je na dijete te ga holistički sagledava. Dijete se gleda kroz interakciju u sadašnjim i budućim okruženjima te analizu aktivnosti u kojima u tim okruženjima sudjeluje kako bi mu se omogućilo da punopravno sudjeluje u životu svoje okoline. Na početku godine za svako se dijete izrađuje *Individualni plan i program*, u kojemu se određuju kratkoročni i dugoročni ciljevi, a koji je po potrebi moguće mijenjati, što se čini u suradnji s roditeljima. Dnevni centar pruža sljedeće programske aktivnosti: edukacijske aktivnosti, aktivnosti svakodnevnoga života, aktivnosti u domaćinstvu, radne aktivnosti te sociokulturne aktivnosti. Svakodnevne programske aktivnosti provode se u skupinama od 4 do 10 korisnika koje su formirane prema dobi i razvojnim potrebama djeteta. Osim svakodnevnih programskih aktivnosti, Dnevni centar pruža i neke specifične usluge (re)habilitacije: poticanje funkcionalnoga vida i razvoja vizualnih funkcija, poticanje komunikacije, osposobljavanje za samostalnu, sigurnu i učinkovitu orijentaciju i kretanje, fizikalnu terapiju, radnu terapiju, vibroakustičnu terapiju, terapiju senzorne integracije, terapijsko plivanje po Halliwick konceptu, kineziterapiju, rad s terapijskim psom, osposobljavanje za korištenje adaptivne i asistivne tehnologije, terapiju u *Snoezelen sobi*, likovne terapijske aktivnosti, muzikoterapiju te terapiju plesom i pokretom.

Edukacijski centar djeluje u sklopu Dnevnoga centra. Njegova osnovna aktivnost usmjerena je na izradu i provođenje edukacijskih programa namijenjenih stručnjacima koji rade na području procjene, edukacije i (re)habilitacije djece rane

životne dobi s razvojnim rizicima i s razvojnim teškoćama. Cilj Edukacijskoga centra odnosi se na razvijanje i osnaživanje profesionalnih kompetencija stručnjaka te njihovo osposobljavanje za izradu i primjenu specifičnih metoda rada s djecom.

Program rane intervencije obuhvaća (re)habilitacijske postupke za djecu s oštećenjem vida s dodatnim teškoćama, ali i bez njih, od rođenja do navršene treće godine. Program rane podrške odvija se u djetetovu domu i u Malome domu, gdje roditelji s djetetom dolaze na tretmane koji su definirani procjenom djetetovih potreba. Kod mlađih dobnih skupina (0-1 godina) naglasak je na pružanju podrške obitelji, a kod starije (1-3 godine) na učenju kroz iskustvo i nove situacije s roditeljima. Program rane intervencije uključuje sljedeće postupke/aktivnosti: fizikalnu terapiju po *Bobath konceptu*, *Vojta konceptu* te *Osteopatskom pristupu*, tehniku *Kinesio Tapinga*, senzornu integraciju, terapijsko plivanje, stimulaciju razvoja fine motorike, stimulaciju orofacijalne motorike, stimulaciju emocionalne komunikacije i interakcije roditelj – dijete, stimulaciju rane komunikacije.

U Malom domu sudjelovanje djece s višestrukim teškoćama provodi se primarno kroz poticanje komunikacije te uključivanje i sudjelovanje u široj zajednici.

U Malom domu djeca sudjeluju u svim aktivnostima jer su njima prilagođene. Koliko će se djeca uključivati i sudjelovati, ovisi o osobi koja s njima radi i o aktivnostima (npr. ne mogu odlučivati hoće li ili ne uzeti lijek), ali potiče ih se da izaberu vrstu aktivnosti, koju muziku će slušati, koju igru igrati... Sve se te aktivnosti

potiču i iz pozicije razvoja komunikacije, budući da ako se djetetu sve ponudi, ono nema potrebe komunicirati. Djecu se potiče da biraju i da se izraze: da odaberu prijatelja u jutarnjem pozdravnom krugu, da odluče hoće li pojesti desert. Naglašava se kako su djeci važne male stvari – hoće li odrasla osoba primijetiti njihovu novu majicu, novu frizuru, ali i da se dade osobni komentar o tome kako im stoji ta majica i frizura. Važno je da djeca dobiju poruku da su viđena, primijećena i da nekome nešto vrijede.

Kao indikator participacije djece uzima se stupanj njihove aktivnosti: djeca koja sudjeluju su aktivna, ona budno paze što se oko njih događa i znaju da mogu promjenom svog ponašanja utjecati na promjene u okolini. Prate što se događa oko njih i to signaliziraju, mijenjaju svoje ponašanje, neki se uključuju motorički ili verbalno, promjenom vokalizacije, ritmom disanja, signaliziraju da žele promjenu, da žele utjecati na tebe, aktivnosti i ono što se događa.

Na razini ustanove posebno se obilježava komunikacijski sve što djeca rade: fotografijama, simbolima, posebnim kutićima, i stručnjaci procjenjuju da je to djeci važno.

Sudjelovanje od početka budimo kod roditelja, ali i u društvu, u lokalnoj zajednici. Tako postoji grupa koja više radi na komunikaciji s ljudima iz zajednice (to je uvijek i problem organizacije zbog specifičnosti njihovih teškoća, ako su u kolicima ili im treba neka pomoć, tada se organiziraju volonteri itd. – nastoji se sa svakom grupom najmanje dva-tri puta godišnje otići nekamo u zajednicu), a neke grupe idu jednom tjedno (u lokalni kafić popiti sok). Terapeuti ih vode do dućana, tako da oni nešto kupe, kreću se itd. te se zajednica osvještava na prisutnost osoba s teškoćama. Mi radimo na tome da oni sami naručuju itd. (primjer jedne djevojke s cerebralnom paralizom koja je odmah ispravila posturu tijela i rekla „Molim Cedevitu“, a u grupi tijekom tjedna dana jedva kaže rečenicu). Ljudi često gledaju u terapeute da oni govore umjesto njih i onda je na terapeutima da kažu „Oni će sami naručiti.“

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

U Malom domu, kad se uđe u bilo koju sobu, sva se djeca okrenu prema vratima, to nisam primjećivala dok sam bila tamo. Sad mi je fascinantno da djeca s teškim problemima, kad netko ulazi u prostoriju, odmah reagiraju i moraš ih pozdraviti jer se inače naljute. Kad uđeš, oni znaju da dolaziš k njima i svatko tko ulazi mora pozdraviti cijelu grupu, prokomentirati nešto s njima i tu oni osjećaju da su važni. Ulaziš na vrata i svi reagiraju na tu promjenu, strašno je kad uđeš u grupu, a djeca samo sjede kao drvo; dogodi se promjena, a ona ne reagiraju, tu nema sudjelovanja.

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

Stručnjaci i javnost uglavnom misle da djeca s višestrukim teškoćama ne mogu i onda ih i ne uključuju, iako ima ustanova koje odlično rade i uključuju ih u zajednicu. No, ljudi koji dugo rade izgore, prvo su entuzijasti i žele mijenjati svijet, idu u svijet u zajednicu i žele uključivati, ali nakon 10 – 15 godina negativnih iskustava ljudi se povuku, lakše im je sjediti s djecom u sobi, malo crtati, malo pjevati. Misle zašto da se muče, muče djecu i sve oko. Jako je malo pozitivnog feedbacka kad vodiš djecu van, jedini pozitivni feedback je onaj od roditelja, a događa se i da roditelji pitaju: „Pa kud ih vodite van?!“ Što su djeca mlađa, više se uključuju. Starija djeca manje jer roditelji također više ne vide smisla, imali su previše negativnih iskustava, boje se da je njihovoj djeci tako i onda to prenesu na terapeuta, i to ide u krug.

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

Kao problem u smislu participacije djece s višestrukim teškoćama, navodi se težina rada s tom populacijom, male mogućnosti promjene te sagorijevanje i stručnjaka i roditelja. Naime, participacija ove skupine djece generalno se smanjuje s porastom dobi i negativnim povratnim informacijama od okoline.

6.7. Udruga Krijesnica

Prikaz je izrađen temeljem službenih informacija s mrežne stranice Udruge Krijesnica te razgovora s predsjednikom Udruge Zoranom Čipekom i dvoje volontera, aktivista Udruge, Tenom i Mihaelom koji su i sami, kao djeca, bili oboljeli od malignih bolesti.

Udruga Krijesnica je udruga za pomoć djeci i obiteljima suočenima s malignim bolestima. Aktivnosti Udruge su brojne: pružanje i organizacija besplatnog smještaja obiteljima oboljele djece koja dolaze u Zagreb radi liječenja, tehnička podrška roditeljima (info-centar) koja obuhvaća korištenje telefona, faksa, interneta, kopiranje, printanje i sl., organizacija i provođenje pogodnosti poput povlaštene parkirne karte, popusta na karte HŽ-a, oslobađanje plaćanja cestarine, besplatni stručni prijevodi medicinske dokumentacije, grupe podrške i individualna savjetovanja za roditelje suočene s malignom bolešću djeteta, pomoć i podrška članovima obitelji djeteta u terminalnoj fazi, nutricionističko

savjetovanište kroz individualna i grupna savjetovanja (konzultacije, predavanja, radionice kuhanja), pravna i druga stručna pomoć pri ostvarivanju socijalnih i zdravstvenih prava te edukacija roditelja u područjima vezanim uz maligne bolesti kroz tiskane i videomaterijale.

U Krijesnici navode da oni rade na tome da se dječja prava u sustavu zdravstva prepoznaju i priznaju. Naglašava se kako su prava djece u zdravstvenom sustavu prepoznata do razine prava na zdravstvenu zaštitu. Potrebe zaštite dječjih prava u zdravstvu puno su veće i gotovo potpuno neprepoznate. Iskustva djece oboljele od malignih bolesti opisuju kao izuzetno traumatična, liječenje traje najmanje godinu dana, djeca su izolirana, gube kontakt s matičnom sredinom, gube kontrolu nad svojim životom u svim segmentima, gube intimnost tijekom liječenja, gube tjelesne funkcije i dijelove tijela, vide tuđa stradanja, izloženi su strahu od moguće povrede i dr. Navodi se da ne postoje protokoli o tome kako se djeca vode na neke zahvate, kao ni druge procedure komunikacije s djecom prilikom prijema na liječenje i tijekom liječenja. Udruga je sudjelovala u izradi Alternativnog izvješća o pravima djece i izložili su sve ove probleme, no nema nikakve prepoznate reakcije i promjene u društvu.

Kao najznačajniji projekti ističu se:

- *Rehabilitacijski kamp Krijesnica* za djecu koja su završila liječenje. Kamp se organizira u Fužinama već 11 godina. Uživanje u prirodnim ljepotama Gorskog kotara, sportske, likovne, dramske i glazbene radionice, pustolovna akademija, neke su od aktivnosti koje se događaju u kampu i u kojima djeca ostvaruju prijateljstva. Ondje se povezuju sa sebi sličnima te se otvaraju jedni drugima.
- *Malo svjetlo nade* u kojem sami mladi, liječeni od maligne bolesti, pripremaju matičnu sredinu na povratak djeteta nakon liječenja.
- *Mladi Krijesnice*, to jest grupa mladih osoba liječenih od malignih bolesti u djetinjstvu, kao zagovarači pozitivnih promjena u društvu i najvjerodostojnije osobe koje mogu pružiti svjetlo nade djeci koja su sada liječe.

Trenutačno se u udruzi radi na razvoju mentorskog programa u kojem bi uspješno izliječeni mladi mentorirali djecu koja su na liječenju ili su se neposredno vratila u matičnu sredinu.

Participativna uloga mladih najvidljivija je kroz **Mlade Krijesnice i Malo svjetlo nade**. To su mlade osobe od 18 do 29 godina (iznimno i od 16) koje su liječene od maligne bolesti u dječjoj dobi i koje su se odazvale na poziv da svojim iskustvom

pridonesu onima koji su sada u liječenju i/ili temi: život nakon liječenja, poteškoće i mogućnosti. Cilj im je olakšati djeci i mladima suočenima s malignom bolesti period liječenja i onaj nakon njega kroz kontinuirano educiranje okoline o malignim bolestima i kroz aktivnosti gdje će nositelji biti mladi ljudi liječeni od maligne bolesti u djetinjstvu, a koji su povezani nacionalno, regionalno i međunarodno. Iz navedenoga proizlazi i njihov moto: *Olakšati, osvijestiti i povezati!*

Mladi volonteri naglašavaju da svojim uključivanjem u Udruzi zapravo pomažu i sebi da to njihovo negativno iskustvo

dobije neki smisao. Svaki od navedenih programa ima za cilj i povećanje kompetencija volontera.

Mladi sugovornici iz Udruge Krijesnica govore o tome kako su im iskustva u programu Malo svjetlo nade, kada obilaze škole, većinom pozitivna, – ima djece, nastavnika i roditelja koji zaista žele naučiti i čuti nešto novo – no navode kako nije uvijek tako. Ljudi često nemaju puno informacija o malignim bolestima i skloni su reagirati tako da negiraju samo postojanje tih bolesti ili pak se prema oboljeloj djeci ponašaju sažalno.

U svojem aktivizmu mladi Krijesnice iniciraju i mogućnost da učenici srednjih škola, koji su obično zbog liječenja gubili godine školovanja, mogu zatražiti da im se omogući polaganje ispita. No, nisu još sigurni kako će se to ostvarivati u praksi.

Udruga Krijesnica nudi i psihosocijalnu podršku te edukacije i za medicinsko osoblje, no navode kako je odaziv stručnjaka slab. Za djecu je otkupljen i priređen za korištenje edukativni crtani film koji djeci pojašnjava maligne bolesti i borbu s njima („Petar i zmaj“) za koji navode da se koristi u bolnicama.

Važan je taj mentorski program jer tijekom liječenja doslovno nemaš s kim popričati o tome svemu, nekoga da ga pitaš što možeš očekivati. Vrlo je važna ta osoba s kojom je moguće popričati o tome.

Mihael, volonter Udruge Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

Mi nastojimo razrede i škole pripremiti na povratak djece i to prvo kroz informiranje što su maligne bolesti, ali onako iz naših iskustava i laički, bez liječničkog žargona, s neakvim terminima i načinima na koji to djeca mogu razumjeti. Imamo filmove i brošure.

Tena, volonterka Udruge Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

Ako već ne mogu to dobiti od psihologa i ako je sustavu sve to teško plaćati, da barem imaju nekoga... Mi im, barem iz tog aspekta izliječenih, možemo dati neke informacije i pružiti podršku. Mi smo tu, mi smo dobro, bit ćeš i ti dobro, možemo toj djeci dati svjetlu točku u liječenju. Pričati s djetetom, informirati ga, do granice do koje mi možemo i smijemo u nekom laičkom aspektu.

Tena, volonterka Udruge Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

IVANA JEĐUD BORIĆ

7. PARTICIPACIJA DJECE IZ RANJIVIH SKUPINA

Poseban fokus u ovoj analizi usmjeren je na sudjelovanje djece iz tzv. ranjivih skupina, koja su u većem riziku od nesudjelovanja ili manjeg sudjelovanja zbog svojih osobnih obilježja, teškoća, uvjeta života koji im otežavaju participaciju. Kada se govori o djeci iz ranjivih skupina, misli se na: djecu u izvanobiteljskoj skrbi, djecu pripadnike romske nacionalne manjine, djecu u sukobu sa zakonom, djecu koja žive u siromaštvu, djecu žrtve i svjedoke zločina, djecu koja žive u izoliranim područjima, oboljelu djecu itd.

Prilikom analize dokumenata, istraživanja i praksi dječje participacije te konzultacija sa stručnjacima, u svakom od zasebnih ciljeva studije, propitivane su i specifičnosti sudjelovanja djece iz ranjivih skupina. Prije svega, važno je reći da se ni u normativnom, ni u praktičnom (a zapravo ni u istraživačkom) smislu ne izdvaja nijedna specifična skupina djece kada je riječ o participaciji. Jednako tako je dojam koji se stječe prilikom konzultacija, da se najčešće u javnim diskursima i dokumentima govori o djeci kao jedinstvenoj kategoriji, neovisno o njihovim specifičnim obilježjima. Opće je mišljenje kako bi sva djeca jednako trebala ostvarivati svoja prava, pa tako i prava sudjelovanja.

Slična je situacija i kad je riječ o rodnom aspektu – govori se o djeci, neovisno o tome je li riječ o djevojčicama ili dječacima, odnosno rodni aspekt se ne ističe kao relevantan element u odnosu na participaciju djece. U ovom kontekstu treba postaviti sljedeće pitanje: je li ovo svojevrsno unificiranje djece kao skupine pozitivno jer na određeni način onemogućuje formalnu diskriminaciju (i negativnu i pozitivnu) ili je ipak riječ o tome da u promišljanjima o participaciji i dalje u fokus nismo stavili specifična obilježja i životne okolnosti djece koja objektivno smanjuju i otežavaju njihovu mogućnost sudjelovanja? Vjerojatno je riječ i o prvom i drugom, no to jasno ukazuje na potrebu dodatnog podizanja svijesti stručne i opće javnosti o djeci iz osjetljivih skupina i nepovoljnih životnih okolnosti. Važno se čini u ovom kontekstu napomenuti i kako ima djece koja su u još nepovoljnijem položaju i zbog kombinacije različitih nepovoljnih okolnosti (npr. djeca s teškoćama u razvoju koja često boluju od kroničnih bolesti, romska djeca koja žive u vrlo siromašnim uvjetima, djeca s problemima u ponašanju koja su izdvojena iz obitelji itd.). Imajući to u vidu, važno je (još) jače zagovarati njihova prava sudjelovanja, kao i pronalaziti načine da se sudjelovanje ostvari.

Iako nema sustavnih pokazatelja, u ovom dijelu analize bit će prikazana istraživanja i prakse te bilješke temeljem konzultacija sa stručnjacima, u odnosu na sljedeće skupine djece: djecu pripadnike romske nacionalne manjine, djecu u izvanobiteljskoj skrbi, djecu s teškoćama u razvoju, djecu u sustavu zdravstva (oboljelu djecu) te djecu u sustavu pravosuđa. Riječ je o vrlo različitim podacima prema vrsti i opsegu te načinu prikupljanja, no unatoč tome, putem njih je moguće oslikati barem djelomično sudjelovanje navedenih skupina djece.

7.1. Djeca pripadnici romske nacionalne manjine

Istraživanje koje su proveli Bagić i sur. (2014.) o romskoj svakodnevici ukazuje na niz problema s kojima se suočavaju romske obitelji – od neprimjerenih uvjeta života, napuštanja školovanja, nezaposlenosti, lošeg socijalnog statusa itd. Autori zaključuju kako gotovo sva romska djeca žive u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, što je osobito aktualno u današnjim uvjetima financijske krize. Ističe se i kako su romska djeca suočena s diskriminacijom koja dolazi od vršnjaka, ali i škole kao zajednice, što se negativno odražava i na njihovu obrazovanost. Prema Zajedničkom memorandumu o socijalnom uključivanju RH iz 2007., jedna od podakcija je i osnaživanje Roma svih dobnih skupina za aktivnu participaciju u obrazovnom tržištu, na tržištu rada te u razvoju šireg društva. Dio preporuka proizašlih iz navedenog istraživanja odnosi se i na sudjelovanje djece te s tim u vezi autori navode potrebu slušanja djece i izgradnje njihove aktivne uloge u obitelji i zajednici. Istraživanje o socijalnom uključivanju djece Roma Reci + (Šikić-Mičanović i sur., 2015.) ukazuje na općenito nisko uključivanje romske djece u sustav odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj, što je povezano sa siromaštvom romskih obitelji, slabim pristupom zdravstvenim uslugama te življenjem u dislociranim zajednicama.

7.2. Djeca u izvanobiteljskoj skrbi

U odnosu na sudjelovanje djece koja odrastaju u javnoj skrbi, izvan vlastite obitelji, najrecentnije podatke nalazimo u istraživanju koje su provele Žižak i sur. (2012.). U spomenutom istraživanju primarni je cilj bio opisati dječje viđenje udomiteljstva, a između ostalih važnih tema, izdvojila se i tema sudjelovanja u donošenju odluka. Pokazalo se kako djeca imaju vrlo pozitivna iskustva sudjelovanja u odlučivanju vezanom uz svakodnevni život u udomiteljskim obiteljima te planiranju vlastite budućnosti, pri čemu su uz ovakav vid sudjelovanja vezivali osjećaj vlastite vrijednosti i zadovoljstva. S druge strane, djeca su izvještavala o izrazito negativnim iskustvima sudjelovanja u donošenju važnih odluka kada je riječ o izdvajanju iz obitelji, informiranosti o daljnjim planovima za smještaj, mogućnosti sudjelovanja u istima. Kako autorice navode, djeca imaju „bogato iskustvo nesudjelovanja“ koje opisuju kroz nemogućnost dobivanja informacija o tome što će se s njima događati, dobivanje pogrešnih informacija, dugo čekanje na ključne informacije i odluke, postupanje kao s objektima (...stavili su me tu..., preuzeli, strpali u auto), nagovaranje stručnjaka koji su htjeli da prihvate već donesene odluke te na druge načine. Ohrabrujuće je da s porastom dobi i iskustva u sustavu socijalne skrbi djeca postaju proaktivnija i spremnija samozastupati se te tražiti pravo na sudjelovanje. U odnosu na participaciju i uvažavanje dječje (korisničke) perspektive, autorice nude i neke konkretne preporuke:

- U pripremi svih dokumenata i strategija koje se odnose na izvanobiteljsku skrb pozvati i uključiti djecu, sukladno dobi, kao konzultante, da iz svoje perspektive daju mišljenje i zastupaju interese korisnika.
- Potaknuti osnivanje udruga, foruma ili sličnih udruženja korisnika u smislu osustavljenja legitimnog i kontinuiranog prisustva korisničke (dječje) perspektive u sustavu javne skrbi o djeci.
- Pripremiti kratki informativni materijal (letak, CD, mrežna stranica i sl.) sa sveobuhvatnim informacijama o udomiteljstvu, ali i drugim vrstama izvanobiteljske skrbi, pisan djeci razumljivim jezikom.

Ako se dijete ne uključi u neke obiteljske aktivnosti, onda se neće uključiti ni u zajednicu, ni u društvo. Ta djeca nemaju dobre komunikacijske sposobnosti i onda kad roditelji žele uključiti dijete u neke banalne aktivnosti, poput odlaska u dućan, svi gledaju, pa je roditeljima neugodno, a ljudi gledaju jer ne znaju. Tako da djeca manje sudjeluju. Mala participacija u obitelji povlači i manju participaciju u društvu – društvo nije dovoljno senzibilizirano da bi prihvatilo participaciju osoba s višestrukim teškoćama. Mi kao stručnjaci od ranih dana poučavamo roditelje da dijete treba participirati što više, možda neće jednog dana ići na posao i zarađivati novac, ali će moći participirati u nekim aktivnostima koje će njemu biti lijepe i smislene, možda će si moći napraviti sendvič, otići u dućan, otuširati se.

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

- Pripremiti upute i standarde za razgovor stručnjaka s djetetom koje se priprema za izdvajanje iz vlastite biološke obitelji. Standardi bi trebali uključiti dobnu i rodnu perspektivu te postaviti načela postupanja stručnjaka vezano uz informiranje o smještaju, uključivanje u proces odlučivanja o smještaju, praćenje tijeka smještaja, završavanja smještaja te pripremanje tranzicijskog plana.
- Gledano iz korisničke perspektive, osobito se značajnim čini postaviti smjernice i standarde za osnaživanje i samozastupanje adolescenata u izvanobiteljskoj skrbi.
- Gledano iz perspektive djece, priprema za uključivanje u udomiteljsku obitelj zahtijeva aktivno sudjelovanje djeteta, biološke obitelji, stručnjaka i udomitelja kroz određeno vrijeme.
- Osnažiti provođenje smjernica za alternativnu skrb o djeci u onom dijelu koji se odnosi na informiranje i sudjelovanje djece u svim fazama skrbi, kroz dodatne edukacije stručnjaka.

- Postojeće modele selekcije, pripreme, edukacije, praćenja i supervizije udomitelja nadograditi aspektima koji se odnose na dječju perspektivu.

Kada je riječ o ovoj skupini djece, ne postoje nikakvi pokazatelji o tome kako djeluju zakonom propisani mehanizmi koji bi trebali osigurati najizravniju participaciju djece, kao što su Vijeća korisnika i Vijeća udomljene djece.

7.3. Djeca s teškoćama u razvoju

Kada je riječ o djeci s teškoćama, početno se čini važnim konstatirati da se radi o skupini djece s vrlo različitim teškoćama: od teškoća u učenju, razvoju, višestrukih teškoća, djece koja žive u institucijama i dr. Razgovarajući sa stručnjacima iz ovog područja²³ stječe se dojam da se u odnosu na ovu skupinu djece participacija neminovno veže uz inkluziju, odnosno da se sudjelovanje poima kao dio šireg pojma uključivanja djece s teškoćama u društvo. Smatra se da zajednice često nisu dovoljno senzibilizirane za uključivanje djece s teškoćama, a njihovo sudjelovanje manje se potiče već i unutar vlastitih obitelji.

Što su teškoće kod djeteta izraženije i kompleksnije, to je njegova participacija otežanija, te se u tom kontekstu ističe i pitanje komunikacijskih barijera, točnije komunikacijske kompetencije nekih skupina djece. Ističe se kako prije svega treba poticati komunikaciju i izražavanje djece s teškoćama, što je preduvjet za njihovo veće sudjelovanje.

Potiče ih se tako da ih se sluša, jer ako ne primjećujemo njihove signale i stalno radimo kontra, onda ugasiš želju za komunikaciju. Gdje god je moguće, treba dati izbor jer onda oni dobivaju na važnosti i dobiju poruku da je njihovo mišljenje važno. I onda, ako ih se sluša, onda se bore, onda pobudiš kod njih onaj dio: „Svi me slušaju, zašto ti ne?“ Djeca koja sudjeluju su aktivna, budno paze što se oko njih događa i znaju da mogu promjenom svog ponašanja utjecati na promjene u okolini.

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

Za razliku od smjernica Konvencije o pravima djeteta, mi se možemo samo pohvaliti pojedinačnim primjerima, a ne razvijenom praksom. Još prije 10-ak godina, kako se ja bavim područjem individualiziranih edukacijskih programa, kroz razvoj tih programa, naglasak smo zaista stavili na participaciju učenika, da učenici sudjeluju u timskim sjednicama za što ih se jednostavno može pripremiti, ali onda da sudjeluju i u kreiranju programa. To smo realizirali s idejom da zaživi u našoj praksi, no nažalost, osim nekoliko primjera, izostao je sluh, spremnost, interes prakse da se nešto mijenja.

Prof. dr. sc. Zrinjka Stančić, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, bilješke temeljem konzultacija

Kako dijete s teškoćama doživljava svijet oko sebe: djeci stvari dolijeću (npr. koš za smeće), sve im dolazi i nemaju potrebu komunicirati, uključiti se. Meni je teže kad ga moram uključiti, odvesti ga do tog koša (a ne mu ga donijeti) itd. Djeca bez teškoća vide koš i vide gdje je taj koš i da ga je teta donijela, ima taj cijeli proces u glavi i anticipira što će se dogoditi. Djeca s višestrukim teškoćama to ne vide, njima koš doleti. Važne su iskustvene radionice, da stručnjaci osjete na vlastitoj koži te neke situacije i odmah automatski drukčije doživljavaju dijete.

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

Kada je riječ o školskom okruženju, navode se pozitivni primjeri uključivanja (a samim time i poticanja sudjelovanja) djece s teškoćama u redovnim osnovnim školama. Djecu s teškoćama se vidi i kao aktivne sudionike u izradi individualnih obrazovnih planova, no to još nije sasvim zaživjelo u praksi.

U publikaciji vrlo znakovitog naziva „Nevidljiva djeca“ Bouillet (2014.) prikazuje rezultate istraživanja o položaju djece s teškoćama u razvoju smještenih u ustanove, koje su proveli istraživački tim s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta te Studijskog centra za za socijalni rad, pod voditeljstvom doc. dr. sc. Ane Wagner Jakab. Kada je riječ o participativnim pravima djece s teškoćama, autorica navodi kako se pokazalo da ova skupina djece znatno manje sudjeluje u životu lokalne zajednice te aktivnostima slobodnog vremena. U tom smislu navodi kako postoje ustanove u kojima neka djeca nikad ne napuštaju svoju sobu (!). Bouillet (2014.,

²³ Prof. dr. sc. Zrinjka Stančić, doc. dr. sc. Sonja Alimović, doc. dr. sc. Natalija Lisak

str. 103) zaključuje kako „propuštanje i izbjegavanje usredotočenosti zajednice na poboljšanje kvalitete i razine zaštite prava djece s teškoćama u razvoju na puno sudjelovanje u društvu dovodi do neželjenih posljedica za korisnike, ali i djelatnike u različitim sustavima koji, s obzirom na stajališta sudionika ovog istraživanja, ne uspijevaju udovoljiti vlastitim očekivanjima i primjereno odgovoriti na potrebe svojih korisnika.“ Nadalje, autorica zagovara sustavan, sveobuhvatan i participativan pristup zadovoljenju potreba djece s teškoćama u razvoju, te posebno ističe i potrebu za aktivnijim angažmanom akademske zajednice u smislu kreiranja zakonskih okvira te posebno edukaciji stručnjaka različitih profila za promicanje inkluzivnog modela.

Stručnjaci s kojima smo se konzultirali ističu važnost primjerene edukacije okoline, odnosno odraslih osoba. Kada je riječ o djeci s teškoćama (posebno višestrukim), važno je prije svega senzibilizirati ljude o načinu na koji ta djeca doživljavaju svijet, kako bi mogli bolje razumjeti i njihove potrebe i mogućnosti sudjelovanja.

7.4. Djeca u sustavu zdravstva – oboljela djeca

Nacionalna strategija za prava djece RH, kao jedan od strateških ciljeva, određuje i osiguranje usluga i sustava prilagođenih djeci, pri čemu se posebna pažnja pridala sustavu zdravstva. Prepoznata je potreba za prilagodbom zdravstvenog sustava u cjelini i zdravstvenih djelatnika kako bi bili više usmjereni na potrebe djece, kao i potreba za uključivanjem stručnjaka nezdravstvenih struka u ovaj sustav (psiholozi, socijalni radnici, socijalni pedagozi, vršnjaci pomagači). Zagovara se prikladna edukacija zdravstvenih djelatnika u području adolescentske psihologije i razvoja, uz razvijene interpersonalne vještine te senzibiliziranost na različitosti. U odnosu na sudjelovanje djece, u Strategiji se navodi sljedeće načelo: *Djeca i mladi imaju pravo na informacije, treba ih se smatrati aktivnim dionicima u donošenju odluka, saslušati i pitati za mišljenje.* Način i stupanj uključenosti ovisit će o dobi djeteta, prosudbenim kapacitetima, zrelosti i važnosti odluka u čijem donošenju sudjeluje. Mjera B.5.3. najizraavnije se odnosi na sudjelovanje djece i glasi: *Provoditi liječenje poštujući načela uključivanja i informiranja djeteta i mlade osobe o potrebama i temeljenim informacijama o nužnim zdravstvenim postupcima.*

U kontekstu zaštite prava djece u sustavu zdravstva, vjerojatno je jedan od poznatijih programa *Za osmijeh djeteta u bolnici* koji provode Savez društava Naša djeca Hrvatske, Hrvatsko društvo za preventivnu i socijalnu pedijatriju i Pedijatrijsko društvo Hrvatske udruge medicinskih sestara te predstavnici ministarstava zdravstva, socijalne politike i mladih, znanosti, obrazovanja i sporta.

Program se kontinuirano provodi u 37 bolnica – dječjih odjela, a 29 bolnica dostiglo je naziv bolnica/dječji odjel – prijatelj djece. Među 12 kriterija (zahtjeva koje bolnice/dječji odjeli trebaju ispuniti)²⁴ za dodjelu statusa, samo se jedan eksplicitnije odnosi na sudjelovanje djece (igra i aktivnosti koje djeca sama odabiru i u njima sudjeluju), no može se očekivati da se samo sudjelovanje djece provlači latentno i kroz dio ostalih kriterija.

²⁴ 12 zahtjeva za bolnice/dječje odjele: izrada i objava godišnjeg plana o sudjelovanju u ovoj akciji, prihvata djeteta u bolnicu samo kad je to za dijete najbolje rješenje, maksimalno smanjivanje boravka djeteta u bolnici, holistički pristup liječnika bolesnom djetetu, sestrinska skrb o bolesnom djetetu – dopunska edukacija medicinskih sestara, primjena suvremenih medicinskih standarda za boravak djeteta u bolnici, pristup svakom djetetu kao pojedincu s vlastitim potrebama, omogućavanje svakodnevnog posjeta roditelja bolesnom djetetu, sudjelovanje roditelja u njezi i liječenju djece, pedagoški i kulturno-zabavni sadržaji za djecu u bolnici, igra i aktivnosti koje sama djeca odabiru i u njima sudjeluju, oplemenjivanje i funkcionalnost bolničkog ambijenta namijenjenog djeci.

Ja sam imala pozitivna iskustva sa svojom liječnicom, no ja sam znatiželjna po prirodi i dosta pitam. To se razlikuje od djeteta do djeteta; dosta se djeci skriva, ne informira ih se i zataškava im se i u samom procesu liječenja. Sa mnom je u sobi bio mali D., imao je 8 godina, ništa nije znao, on je mislio da ima neku lopticu u koljenu. Svi su mi govorili psst-psst, nemoj mu ništa reći. Ja reko pa zašto niste dečku rekli, bez obzira na to što ima 8 godina, može mu se nekako objasniti i reći. Užasno je važno biti informiran, ja sam dosta saznavala na vlastitu inicijativu jer sam doslovno cukala i pitala: „Aj sad vi meni objasnite!“ Mislim da sam im nekad išla na živce s tim svojim pitanjima, ali meni je bio lakše jer – ja se liječim. Ali opet, da nisam ispitivala, ne bih dobila sve te informacije i puno djece ne dobije informacije. No, bez obzira na osobnost djeteta, ono mora znati što mu se događa u svakom trenutku.

Tena, volonterska Udruga Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

To informiranje je velika i ozbiljna tema zbog važnosti samog psihološkog učinka u izlječenju. Meni doktorica nije rekla da imam leukemiju, nego da imam bolest krvi i da ću provesti malo duže vremena na liječenju, i tu je stalo. Onda su mojima sve objasnili, a moji su meni prenijeli. Ja sam imao sreću, nažalost sreću, da sam imao prijatelja koji je imao leukemiju i izliječio se, i toga sam se držao.

Mihael, volonter Udruga Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

Imate slučaj da se djeci, kad neko dijete premine, kaže kako je nekamo otišlo: na liječenje, kući, na druge preglede. I onda se djeca poslije pitaju, kad dođu u naše kampove: „A gdje je M.? Kamo je otišao?“

Zoran Cipek, Udruga Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

Kroz konzultacije sa stručnjacima i iskustvenim stručnjacima (pritom mislimo na mlade volontere Udruge Krijesnica koji su i sami imali iskustvo hospitalizacije zbog malignih bolesti), stječe se i potvrđuje dojam da je sustav zdravstva relativno zatvoren i rigidan u odnosu na sudjelovanje djece. Zabilježili smo i iskustva sugovornika koji govore kako se djeci daju neistinite informacije o njihovu zdravstvenom stanju, kako im se relativno šturo pojašnjavaju medicinske intervencije, ne govore im se dijagnoze, već o roditeljima ovisi što će i koliko djetetu reći. Postoje slučajevi o kojima govore naši sugovornici kada se djeci (ni roditeljima) nije priznalo njihovo pravo da odbiju liječenje, već su državne službe gotovo nasilno intervenirale i prisilile roditelje i djecu na nastavak terapije koju samo dijete nije željelo.

U području zdravstvene skrbi o djeci ističe se nedovoljna senzibiliziranost i educiranost medicinskih djelatnika za rad i komunikaciju s djecom te mali broj tzv. nemedicinskih djelatnika: psihologa, socijalnih radnika, socijalnih pedagoga i dr. Kao poseban problem ističe se činjenica da na četiri onkološka odjela u zemlji rade samo tri psihologa, a i dojam je mladih koji su bili hospitalizirani da su psiholozi

bili primarno orijentirani na provođenje testiranja, a znatno manje na psihološku podršku. Nadalje, u nedavnim sistematizacijama u okviru sustava zdravstva socijalni radnici su skinuti s liste zdravstvenih djelatnika, što može biti potencijalna prijetnja ostvarivanju prava pacijenata, pa tako i onih najmlađih. U Udruzi Krijesnica posebno ističu nedostatak pedijatrijske palijativne skrbi.

7.5. Djeca u sustavu pravosuđa

Kada je riječ o djeci u sustavu pravosuđa, načelno razlikujemo različite načine sudjelovanja djece u sudskim postupcima: kao počinitelja, žrtve i svjedoka kaznenog djela, kao zainteresiranog dionika²⁵ u brakorazvodu svojih roditelja te pri odlučivanju o smještaju izvan vlastite obitelji. Vrlo često se sudjelovanje djece u sustava pravosuđa razmatra u okviru pristupa poznatog kao „pravosuđe prilagođeno djeci“ (eng. child-friendly justice) koji se zagovara i na međunarodnoj razini. Agencija EU za fundamentalna prava (FRA) provela je istraživanje²⁶ u 10 zemalja članica EU, među kojima je bila i Hrvatska, o iskustvima stručnjaka u odnosu na sudjelovanje djece u kaznenim i građanskim postupcima. U ovom kontekstu prikazat će se samo sažete preporuke u odnosu na prava djece da budu saslušana, informirana, prava na zaštitu i privatnost, prava na nediskriminaciju, zaštite najboljeg interesa djeteta, osposobljavanja stručnjaka te multidisciplinarnu suradnju (tablica 6)²⁷:

TABLICA 6: SAŽETI PRIKAZ KLJUČNIH PREPORUKA

PODRUČJE	PREPORUKE
Pravo biti saslušan	<ul style="list-style-type: none"> » Uspostava posebnih sudova za djecu » Određivanje razine zrelosti djeteta za sudjelovanje u postupcima » Uspostava postupovnih jamstava radi osiguravanja sudjelovanja djece (npr. prilagodba okruženja, primjerena educiranost stručnjaka) » Omogućivanje dostupne besplatne pravne pomoći, uključujući besplatan i jednostavan pristup pravnom zastupanju » Smanjenje duljine postupaka » Osiguravanje pravila i smjernica za stručnjake o načinu saslušanja djece » Uporaba prilagođenih prostora za saslušanje djece
Pravo na informiranost	<ul style="list-style-type: none"> » Obvezni postupci u pogledu toga tko treba, kako, kada i o čemu informirati dijete » Dostupnost službi potpore za propisno informiranje djece i njihovih roditelja » Jedinstvena osoba nadležna za pripremu, obavješćivanje i potporu djetetu prije, tijekom i nakon sudskih postupaka » Dostupnost informacija prilagođenih djeci
Pravo na zaštitu i privatnost	<ul style="list-style-type: none"> » Sustavi zaštite djeteta koji osiguravaju da se s djecom uključenom u sudske postupke uvijek postupa kao s osobama kojima je potrebna posebna zaštita, uzimajući u obzir njihovu dob, stupanj zrelosti, razinu razumijevanja i bilo kakve komunikacijske poteškoće koje imaju » Uspostava postupovnih jamstava radi osiguravanja zaštite djeteta

²⁵ Prema Obiteljskom zakonu (2015.) dijete postaje stranka u navedenim postupcima te ima pravo na vlastitog zastupnika.

²⁶ Dvije članice istraživačkog tima, Ivana Jedud Borić i Anja Miroslavić, sudjelovale su u istraživanju (kao istraživačice), koje je za područje Hrvatske provodio Hrvatski pravni centar.

²⁷ Publikacija nastala temeljem ovog istraživanja na engleskom jeziku, kao i sažetak na hrvatskom jeziku, dostupni su na <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens>.

PODRUČJE	PREPORUKE
Pravo na nediskriminaciju	» Osiguravanje načela jednakog postupanja za svu djecu uključenu u sudske postupke
Zaštita najboljeg interesa djeteta	» Primjena načela najboljih interesa djeteta
Osposobljavanje stručnjaka	» Opće i osposobljavanje uz rad za sve stručnjake koji dolaze u kontakt s djecom
Multidisciplinarna suradnja	» Suradnja s ciljem postizanja najboljih praksi i rezultata

U odnosu na ove preporuke, na smjernice Vijeća Europe za pravosuđe prilagođeno djeci te mjere Nacionalne strategije za djecu, u Hrvatskoj se provode razne aktivnosti, od kojih se u posljednje vrijeme vjerojatno najintenzivnije radi na edukaciji stručnjaka u području pravosuđa za rad s djecom. U tom smislu spomenut ćemo edukaciju u organizaciji Ureda UNICEF-a za Hrvatsku za suce i stručne suradnike suda pod nazivom „Kazneno-pravna zaštita djece žrtava i svjedoka“ Edukacija se provodila tijekom 2014. te je kasnije predana na korištenje Pravosudnoj akademiji. Kao edukatorice sudjelovale su priznate hrvatske stručnjakinje u području rada s djecom u pravosuđu: sutkinja Lana Petö Kujundžić, istražna sutkinja Ljiljana Maletić, viša državno-odvjetnička savjetnica Helenca Pirnat Dragičević te psihologinja i psihoterapeutkinja prof. dr. sc. Gordana Buljan Flander, ravnateljica Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba. Specifični cilj provedenih edukacija jest osnaživanje stručnjaka za pružanje adekvatne pomoći djeci žrtvama ili svjedocima kaznenih djela, uzimajući u obzir specifičnosti njihova iskustva, kao i primjeren pristup djecu, u skladu s njihovim razvojnim stupnjem i emocionalnim stanjem. Edukacija je kreirana u suradnji s dr. Ingrid van Welzenis, stručnjakinjom za pitanja o pravosuđu prilagođenom djeci. Osim kroz edukaciju stručnjaka, Ured UNICEF-a za Hrvatsku pridonio je kreiranju pravosuđa prilagođenog djeci i kroz tehničko opremanje sudova u osam gradova (Zagreb, Split, Osijek, Rijeka, Bjelovar, Sisak, Varaždin i Velika Gorica) audiovizualnom opremom za snimanje iskaza djece.

Osim spomenute edukacije, stručnjacima u području pravosuđa dostupan je i interdisciplinarni program stručnog usavršavanja za komunikaciju s djetetom u pravosuđu koji organizira i provodi Pravni fakultet u Osijeku, a čija je voditeljica izv. prof. dr. sc. Branka Rešetar. Program traje šest mjeseci, uključuje teorijska predavanja, praktične vježbe i provjeru stečenih znanja te njime polaznici stječu 30 ECTS bodova i sveučilišni certifikat o stručnoj osposobljenosti u području zaštite procesnih prava djeteta i komunikacije s djetetom. Tijekom 2015. godine pohađalo ga je i uspješno završilo 25 polaznika u Osijeku i Zagrebu, među njima djelatnici centara za socijalnu skrb i Ministarstva unutarnjih poslova, zatim posebni skrbnici, suci i odvjetnici, čiji rad i profesionalne obveze uključuju i komuniciranje s djecom.

7.6. Izazovi u odnosu na participaciju djece iz ranjivih skupina

Važno načelo u suvremenom društvu, a koje aktivno zastupa i UNICEF, jest načelo pravičnosti (eng. *equity*) koje govori da svako dijete ima pravo preživjeti, razvijati se i ostvariti svoje pune potencijale bez diskriminacije, predrasuda ili favoriziranja. Sukladno tom načelu, svako dijete ima pravo na aktivno sudjelovanje u svim domenama svog života. Nažalost, malo je objavljenih i dostupnih pokazatelja o sudjelovanju djece iz ranjivih skupina. Mnogo toga ostaje nepoznanica i nije

zahvaćeno ovom analizom, te je potrebno u budućim istraživanjima i analizama posebnu pažnju usmjeriti upravo na djecu iz ranjivih skupina. Prije svega iz dostupnih podataka i konzultacija, nigdje se jasno ne prepoznaje specifičnost i uloga roda djeteta. Na pitanja kao što su: *potiče li se dječake i djevojčice u jednakoj mjeri na sudjelovanje, imaju li djevojčice iz romskih obitelji jednake prilike za sudjelovanje kao dječaci, je li sudjelovanje dječaka i djevojčica jednako u gradskim i ruralnim sredinama*; u ovoj analizi ostaju neodgovorena te su istovremeno zadatak i cilj budućih istraživanja.

S obzirom na relativno manjkave informacije o sudjelovanju djece iz ranjivih skupina, izazov predstavlja aktivno zagovaranje i povećavanje spektra sudjelovanja ove djece do punog dometa i istinske participacije. Takva nastojanja zahtijevaju zasigurno kontinuirana ulaganja odraslih (stručnjaka), ali i same djece (vršnjaka). Prostor participacije djece treba proširivati i učiniti stvarnim za svu djecu i u tom smislu će biti potrebna fokusirana akcijska istraživanja koja će uz stjecanje vrijednih informacija istovremeno graditi i nove participativne prakse.

Aktualna situacija u društvu u širem kontekstu međunarodnih zbivanja, usmjerava i na otvaranje prostora i stvaranje okruženja za participaciju djece migranata. Ovu skupinu djece također treba promatrati i u odnosu na njihova specifična obilježja, kao što su rod, zdravlje, obrazovni status, etničko porijeklo, vjera. S obzirom na brojne probleme s kojima se susreću ova djeca, važno je ne zaboraviti i na ostvarivanje njihovih participativnih prava.

Iako je važno djecu iz ranjivih skupina prije svega doživljavati kao djecu, jednako je tako i važno ne izgubiti iz vida njihove specifičnosti zbog kojih mogu biti zakinuti (i jesu) za ostvarivanje svojih participativnih prava. Sudjelovanje djece iz osjetljivih skupina i dalje se pojavljuje više na razini „ispunjavanja kvota“ kad je riječ o generalnoj populaciji djece, dok je sudjelovanje nešto veće unutar specifičnih grupa ako je suditi prema konzultacijama s upućenim stručnjacima. Stoga treba napraviti pomak prema tome da sudjelovanje djece iz ranjivih skupina postane standard koji neće trebati posebno propitivati.

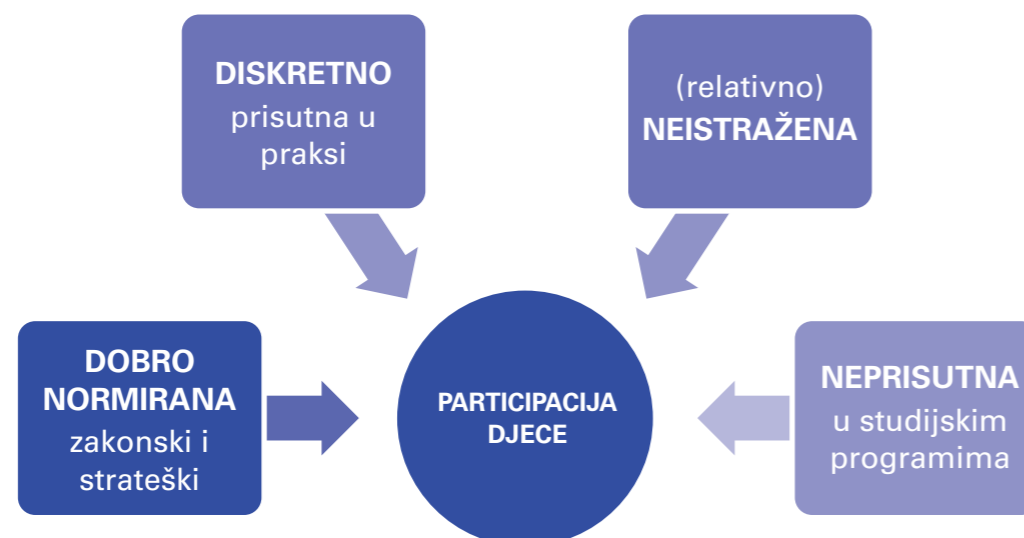
IVANA JEĐUD BORIĆ, NIVEX KOLLER-TRBOVIĆ, ANJA MIROSAVLJEVIĆ,
SANDRA CAR, BARBARA KUŠEVIĆ I ANA ŠIRANOVIĆ

8. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Svrha studije odnosi se na stjecanje uvida u participaciju djece u Hrvatskoj, odnosno analizu stanja u odnosu na sudjelovanje djece kroz četiri aspekta: zakonsko uređenje, istraživanja o dječjoj participaciji, poučavanje o dječjoj participaciji te prikaz primjera sudjelovanja djece. Poseban fokus u analizi stavljen je na sudjelovanje djece iz tzv. osjetljivih skupina, koja su u većem riziku od nesudjelovanja ili manjeg sudjelovanja zbog svojih osobnih obilježja, teškoća, uvjeta života. S ciljem ostvarivanja navedene svrhe korištena je desk analiza (zakona, strateških dokumenata, znanstvenih radova, studijskih programa), terenski posjeti te konzultacije s relevantnim stručnjacima i djecom. U konačnici analizirano je sljedeće:

- 23 različita zakona, pravilnika, strateška dokumenta i preporuke. Specifičnije, riječ je o Ustavu RH, 19 zakona, 5 strateških dokumenata, 2 pravilnika 1 preporuka pravobraniteljice za djecu.
- 40 istraživanja: 17 istraživanja koja se odnose na redovnu populaciju, 11 onih koja se odnose na populaciju u riziku te 12 istraživanja koja se odnose na djecu s teškoćama.
- 47 studijskih programa na 19 fakulteta, odnosno specifičnije, analizirano je ukupno 98 predmeta.
- Posjećeno je i opisano 8 primjera prakse dječje participacije.

Sumirajući glavne nalaze studije stanja dječje participacije u Republici Hrvatskoj, može se generalno zaključiti kako je participacija djece: **dobro zakonski i strateški normirana, relativno neistražena, o njoj se ne poučava na studijima koji pripremaju buduće stručnjake koji će raditi izravno s djecom te diskretno (ali postojano) prisutna u praksi** (kao što je sjenčanjem prikazano na slici 16).

SLIKA 16: GRAFIČKI PRIKAZ ZAKLJUČAKA ANALIZE

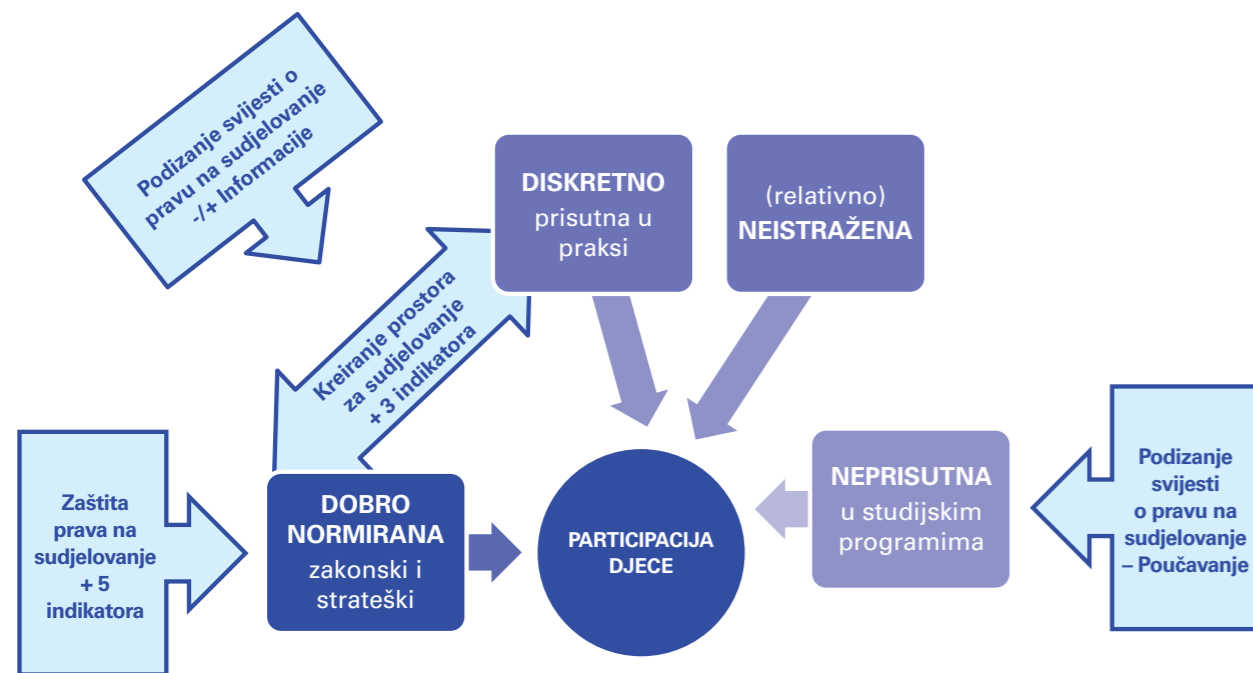
Aktualno stanje prikazat će se od pozitivnijeg spektra prema spektru dječjeg sudjelovanja koji ima najviše (očitih) manjkavosti. Dakle, sudjelovanje djece je prilično dobro propisano kroz zakone i strateške dokumente, vidljiv je veliki broj ciljeva i mjera te stav donositelja odluka da se na razini zakona i politika jasno promovira sudjelovanje djece. Modeli praksi dječje participacije prisutni su u praksi i vjerujemo da izraz „diskretno“ dobro opisuje bit. Naime, ako se osvrnemo na višegodišnji predani rad Društva Naša djeca Opatija i opatijskog Dječje gradskog vijeća, ustanove Mali dom, Udruge Igra, Mreže mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu i drugih koji su (ali i nisu) opisani u ovoj studiji, vidljivo je da je riječ o kontinuiranom i predanom radu s djecom u kontekstu poticanje njihova sudjelovanja koji nije javno eksponiran (a nažalost samim time ni prepoznat u dovoljnoj mjeri) na razini Hrvatske, ali ga često prepoznaju strani stručnjaci (primjerice, rad DND-a Opatija i Dječjeg gradskog vijeća Opatije). Posljedice takve diskretnosti, osim javne slabe prepoznatljivosti, jest i nedostatak dijeljenja pozitivnih iskustava s drugim ustanovama i organizacijama koje rade s djecom. Nadalje, diskrecija u ovom području rezultira i propuštanjem stvaranja pozitivnije i drukčije slike djece u našem društvu – djece kao kompetentnih građana. Područje participacije djece u istraživačkom smislu može biti okarakterizirano kao neistraženo, i u smislu participacije djece kao teme i dječjeg sudjelovanja kao metode i istraživačkog pristupa. U tom smislu nailazi se na dobre namjere pojedinih istraživača da se bave ovom temom i primjere uključivanja djece u istraživanja, na tragu čega bi svakako trebalo planirati daljnje istraživačke projekte. Pokazao se također pozitivan trend u povećanju stupnja participacije djece u istraživanjima (i participacije djece kao teme) kroz vrijeme, kao i određene skupine djece (kao što su djeca u riziku), s kojom je provedeno više istraživanja u odnosu na participaciju i na participativan način. Ipak, unatoč pozitivnim trendovima, interesu i namjerama, ne postoje sustavna i fokusirana istraživanja participacije djece, poglavito ne ona akcijskog karaktera koja bi istovremeno donijela i neke konkretne akcije i promjene na ovom području. Također, nedostaju istraživanja u odnosu na djecu s teškoćama, djecu pripadnike nacionalnih manjina, djecu pacijente itd. Može zabrinjavati i činjenica da nedostaje istraživanja o dječjoj participaciji u obitelji, vrtiću i školi, što su tri najznačajnija sustava kojima dijete pripada. Ono čime bismo svakako trebali biti najmanje zadovoljni jest činjenica da se u sustavu formalnog visokog obrazovanja stručnjaka koji će izravno raditi s djecom gotovo pa uopće ne poučava o dječjoj participaciji. Kada je riječ o formalnom obrazovanju budućih stručnjaka koji će izravno raditi s djecom, primjetna je opća usmjerenost sadržaja i tema prikazanih u analiziranim studijskim programima na prava djece te usmjerenost na viđenje djece kao aktivnih sudionika. Specifičnih tema i konkretnih predmeta koji se bave participacijom djece za sada nema, pa čak ni u okviru specijalističkog studija Prava djece.

Sumarne zaključke analize logično je promatrati i u odnosu na indikatore za mjerenje napretka u implementaciji dječjeg prava na participaciju koje preporučuje Vijeće Europe (Child Participation Assessment Tool, 2014.). U tom se dokumentu navodi ukupno deset indikatora podijeljenih u tri glavne skupine:

- **Zaštita prava na sudjelovanje (5 indikatora):** pravna zaštita dječjeg prava na sudjelovanje vidljiva u ustavu i zakonima; eksplicitno navođenje participacije djece u nacionalne strategije za zaštitu dječjih prava; neovisna institucija koja štiti prava djece; mehanizmi koji omogućuju djeci i mladim ljudima da ostvaruju svoja prava na sudjelovanje u sudskim i administrativnim postupcima na siguran način; individualne procedure podnošenja prigovora u obliku prilagođenom djeci.
- **Podizanje svijesti o pravu na sudjelovanje (2 indikatora):** poučavanje o dječjoj participaciji uključeno u programe edukacije stručnjaka koji rade s i za djecu; djeci su osigurane informacije o njihovom pravu na sudjelovanje.

- **Kreiranje prostora za sudjelovanje (3 indikatora):** djeca i mladi imaju svoje organizacije i predstavnike na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini; mogućnost djece da daju povratnu informaciju na rad javnih službi; djeci i mladima se omogućava sudjelovanje u kreiranju alternativnog izvješća o praćenju izvršenja Konvencije o pravima djeteta prema Odboru za prava djeteta i relevantnim instrumentima i konvencijama Vijeća Europe.

Važno je napomenuti kako nije namjera procjenjivati dječju participaciju u odnosu na navedene indikatore, to je zaseban i vrlo zahtjevan posao koji potpuno nadilazi svrhu ove studije, već je namjera zaključke studije usporediti s recentnim alatima u primjeni i praćenju dječjeg prava na sudjelovanje (slika 17). Riječ o tome da je ovom analizom dokumentirano postojanje nekih indikatora dječje participacije, no gotovo nigdje ne možemo govoriti o njihovoj kvaliteti ili provedbi. Dakle, riječ je više o razini deklarativne usporedbe koja može biti polazna točka za daljnje analize.

SLIKA 17: OKVIRNA USPOREDBA NALAZA STUDIJE I INDIKATORA SUDJELOVANJA DJECE VIJEĆA EUROPE (2014.)

Načelno, možemo reći kako su formalno zadovoljeni indikatori koji se odnose na zaštitu prava na sudjelovanje, što se u potpunosti odnosi na pravnu uređenost ovog područja koja se i u ovoj analizi pokazala dobro utemeljenom. Kada je riječ o kreiranju prostora za participaciju, načelno su sva tri indikatora zadovoljena, kao i jedan od indikatora iz područja podizanja svijesti o pravu na sudjelovanje (informacije o pravu na sudjelovanje). Jedini indikator koji ni formalno nije zadovoljen (a to se pokazalo i ovom analizom) jest onaj koji se odnosi na poučavanje budućih stručnjaka o dječjoj participaciji.

Primijenimo li razine dječje participacije sukladno modelu Gerison Lansdown (2010.), analiza pokazuje kako je sudjelovanje djece na razini naše zemlje još dobrim dijelom na konzultativnoj razini (u području pravnog uređenja i istraživanja). Najviša postignuta razina očituje se na razini mikrosustava kroz primjere dječje participacije, gdje nalazimo i na primjere participacije koju iniciraju djeca, dok na razini poučavanja o participaciji djeca ne sudjeluju (slika 18).

SLIKA 18: PRIKAZ ZAKLJUČAKA ANALIZE U ODNOSU NA RAZINU DJEČJEG SUDJELOVANJA PREMA LANSDOWN (2010.)

Preporuke temeljem provedene analize zasnivaju se na dva ključna pristupa, a to su: afirmativni participativni pristup te pristup temeljen na osnovnim postavkama teorije promjena, prikazanoj u strateškom dokumentu UNICEF-a za razdoblje 2014. – 2017.

Afirmativni participativni pristup odraz je stava i vrijednosti koju dijele članice istraživačkog tima te je kongruentan s temom i područjem analize. Usprkos činjenici da su u analizi identificirane određene manjkavosti (i neparticipacija) kroz zadane istraživačke ciljeve, namjera je u preporukama zagovarati pozitivan pristup promociji participacije koji u prvi plan stavlja formalno i neformalno priznavanje dobrih praksi te motiviranje na razvoj novih. Participativan pristup je temelj na kojem smatramo da se moraju graditi sve prakse (normativne, istraživačke, obrazovne) u svim segmentima života pojedinca i društva. Dakle, o svim navedenim temama nužno je pitati djecu za mišljenje (najmanje), uključiti ih u odlučivanje i (pre)pustiti im vodstvo u onim segmentima gdje pokažu interes i inicijativu. Participacija djece promatra se kao dvosmjerni odgojni proces, za djecu i za odrasle kroz suradnju i uvažavanje.

Postavke teorije promjene na kojima će se temeljiti preporuke odnose se specifično na onakve zakone, politike i prakse koji su praćeni s primjenjivim, održivim i učinkovitim praktičnim rješenjima. U tom će se smislu nastojati povezati preporuke temeljem ove analize s ciljevima i mjerama Nacionalne strategije za prava djece (2014. – 2020.), postojećim ustanovama, mrežama i praksama koje već djeluju u našem društvu. Vodeći se principom provedivosti, održivosti i ekonomičnosti, ponudit će se manji broj preporuka s namjerom da se izbjegne pristup preporukama kao „listi želja“ već s jasnim ciljem aktiviteta. Pritom smo svjesni da bi se zasigurno temeljem analize mogle izdvojiti još mnoge preporuke, ali smatramo da je bolje

započeti s manjim brojem i kroz ostarivanje akcija dobiti potrebnu motivaciju, podršku i inspiraciju za daljnje preporuke.

Preporuke su podijeljene u pet skupina: *opće preporuke, preporuke u odnosu na zakonsko uređenje i politike, preporuke u odnosu na istraživanja, preporuke u odnosu na poučavanje o participaciji djece u sustavu visokog obrazovanja i preporuke vezane uz primjere dječje participacije.*

8.1. Opće preporuke

Iz svih segmenata analize, kao i kroz konzultacije sa stručnjacima, vidljivo je da postoji potreba za razjašnjavanjem što sve izraz „participacija djece“ podrazumijeva.

Zajednički rad, promišljanje i djelovanje s djecom. Postoji varijabilitet u odnosu na dob, dobnu usklađenost, pa se tu može govoriti o Hartovoj ljestvici, odnosno imati svijest o tome. Dakle, participacija nije „jedna priča“, već ovisi o sudionicima, temi, dobi. To je višerazinski proces koji treba uskladiti s djecom. Dakle, nije jednoznačna i baš zato treba u svakoj specifičnoj situaciji definirati s djecom što će tu biti participativno ili se misli pod participacijom. Tu se istraživanje i stručni rad jako približavaju – akcijska istraživanja.

Prof. dr. sc. Antonija Žižak, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, bilješke temeljem konzultacija

Na što se točno misli kada se govori o participaciji djece, još nije jasno, kao u izreci: „Jedeš kupus, vidiš grah.“ Pitanje participacije je također pitanje odgovornosti, pa se postavlja pitanje koje su uloge odraslih, a koje djece. Kada je riječ o djeci s teškoćama, u skladu s njihovim pravima dolazi do njihova aktivnog uključivanja, ali odluke za njih i dalje donose stručnjaci. Veće uključivanje ove djece u život zajednice oblik je participacije. Koncept edukacijskog uključivanja i inkluzivne škole temelji se na konceptu participacije i osnaživanja.

Doc. dr. sc. Natalija Lisak, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, bilješke temeljem konzultacija

Problem s participativnim pravima djece (i participativnim istraživanjima) u tome je što njih ne razumiju odgojitelji, učitelji i roditelji. Najčešće se pravo na sudjelovanje veže uz pravo djeteta da slobodno iznosi svoje mišljenje, ali se zanemaruje zahtjev da se to mišljenje treba uzimati u obzir kad god je moguće, odnosno da ono uključuje i djetetovo sudjelovanje u odlučivanju. Nažalost, odrasli i dalje vrlo teško uključuju djecu u proces odlučivanja, pa čak i onda kada se radi o pitanjima koja se upravo njih tiču.

Prof. dr. sc. Dubravka Maleš, Filozofski fakultet, bilješke temeljem konzultacija

Čini se da postoji mnogo različitih razumijevanja i podrazumijevanja u tom smislu, što može dovesti do iskrivljene slike o razini dječjeg sudjelovanja i spektru različitih mogućnosti sudjelovanja. Slijedom toga izdvajamo sljedeće:

- Kroz interdisciplinarnu i međusektorsku suradnju treba **organizirati stručne rasprave o razumijevanju pojma „dječje participacije“**. Pritom je takve rasprave moguće u velikoj mjeri organizirati kao teme u redovnim stručnim okupljanjima na nacionalnim i regionalnim razinama (npr. kroz aktive stručnih suradnika i nastavnika u školama, stručna udruženja, koordinacije udruga, nacionalne mreže učenika, savjetnika pravobraniteljice, nacionalna tijela koja se bave zaštitom djece itd.), ali i kao zasebne stručne rasprave na razini pojedinih zajednica (akademske zajednice, lokalnih zajednica). Preporuka je da se za provođenje ovakvih rasprava pripreme unaprijed zadani protokoli za raspravu, a da se pojedinci i organizacije uključe putem javnih poziva, nadležnih tijela i stručnih udruga. Posebno je važno u ove rasprave, ondje gdje je primjenjivo, uključiti djecu kao ravnopravne sudionike, uz to da ih se za sudjelovanje u raspravi adekvatno pripremi i poštuje njihov izbor načina sudjelovanja u raspravi.
- Temeljem rasprava treba **ponuditi širi okvir za razumijevanje što sve participacija djece jest u kontekstu našeg društva te koji su sve oblici prepoznati u praksi**. Ovakav okvir trebao bi potom biti dostupan svim zainteresiranim dionicima te otvoren za dopune i obogaćivanja. U tom kontekstu moguće je nadovezati se na rad radne skupine koja sudjeluje u izradi nacionalnih indikatora dječje dobrobiti gdje je jedno od područja i participacija djece.
- **Snažnije zagovaranje i usmjeravanje na ostvarivanje prava na sudjelovanje djece iz tzv. ranjivih skupina** (djece s teškoćama, oboljele djece, siromašne djece, djece u izvanobiteljskoj skrbi, djece nacionalnih manjina) budući da je evidentno da su u zakonskim tekstovima vrlo rijetko ove skupine djece posebno istaknute u smislu participacije²⁸, zanemarena su i u istraživačkom²⁹ i praktičnom smislu te na razini akademskog poučavanja. U tom smislu predlaže se posebno poticati (nagrađivati) i diseminirati istraživanja i dobre modele rada kako bi postali javno dostupni. Izuzetno je važno da se čuje glas djece iz ranjivih skupina te da se potakne njihovo ravnopravno uključivanje i sudjelovanje u društvu. Načelo participacije i participativni pristup u odnosu na djecu iz ranjivih skupina mora postati imperativ ne samo u odnosu na specifičnu skupinu (participaciju unutar pojedine specifične skupine), nego i u odnosu na društvo u cjelini³⁰.

Zadnjih par godina o tome se priča puno, no cijeli proces participacije se olako shvaća. U praksi se provode uglavnom aktivnosti s nižih nivoa ljestvice participacije. Djecu se pita za mišljenje, no njihova se mišljenja u konačnici često ne uvažavaju. Suodlučivanja i samoinicijative je iznimno malo. Postalo je „in“ da ih se poziva na raznorazna događanja, kao da su pokazni kunići, no izostaje dublje promišljanje o tom procesu i tome kako je to njima, a onda nema ni adekvatne pripreme djeteta i drugih dionika za taj proces.

Sunčana Kusturin, univ. specijalist supervizije psihosocijalnog rada, Udruga Igra, bilješke temeljem konzultacija

²⁸ Zakoni pokrivaju svu djecu, ne izdvajajući pritom specifične skupine.

²⁹ Osim skupine djece u riziku, što se može tumačiti i time što su glavne istraživačice u ovom području ujedno i osobe koje se znanstveno i praktično puno bave dječjom participacijom.

³⁰ Strategija Vijeća Europe za prava djeteta od 2016. do 2021., posebno ističe sudjelovanje **sve** djece.

Djeca koja su dugo godina u instituciji nisu spremna za participaciju, ona vrlo teško donose odluke, treba im jako puno poticanja, nesigurna su u odluke, najradije bi da odluku donese netko drugi. Isprali smo im mozak. Npr. u koju bi išao školu? Ne znam, kako kaže teta V. (odgojiteljica). Isto je tako s poremećajima u ponašanju; stručni radnici za njih kažu: Ma, što ga imam pitati kad je on ovakav ili onakav. Ne traže i ne gledaju funkciju njegova takvog ponašanja. Dijete ponašanjem komunicira. Kakvo god to ponašanje bilo, pokušava nešto reći. Pa i uključiti se, na onaj način na koji zna.

Hana Rižovski Delogu, psihologinja, Centar za pružanje usluga u zajednici Izvor Selce, bilješke temeljem konzultacija

Kad dijete uđe u sustav socijalne skrbi, onda je „ranjivo“. Radi stručnjaka koji u njemu rade i koji misle – što ti kao korisnik imaš pravo misliti ili odlučivati? Kad jednom sustav bude bitno osvježen ljudima koji drukčije misle, možda bude nešto drukčije. Mi i dalje ne volimo različite, PUP³¹ su različiti. Problem je apsolutno u stručnjacima, a ne u djeci, i u koncepciji rada socijalne skrbi i tog sustava. Čekamo stručnjake koji će shvaćati da je strašno važno da uključuju djecu, koji vjeruju u transformaciju ustanova, otvaraju se zajednici. Djeca s PUP-om su apsolutno otvorena za participaciju, s njima je to moguće. Ja sam socijalni pedagog i to tvrdim.

Nikica Sečen, ravnatelj, Centar za pružanje usluga u zajednici Izvor Selce, bilješke temeljem konzultacija

Što djeca imaju veće teškoće, manje su uključena, počevši već od obitelji. Roditelji kao da izgube povjerenje u ono svoje intuitivno roditeljstvo, pa ne rade s djetetom s teškoćama aktivnosti koje inače rade s djecom... Ne vode dijete u dućan, ne znaju kako mu se obratiti.

Doc. dr. sc. Sonja Alimović, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, vanjska suradnica Malog doma, bilješke temeljem konzultacija

- Slijedeći afirmativni participativni pristup, jedna je od generalnih preporuka i **poticati, nagradivati i promovirati (javno i lokalno) dobre primjere dječje participacije u svim segmentima**: od zakonskog uređenja, istraživanja, poučavanja do konkretnih praksi. Tako će sudjelovanje djece postati prepoznatljivo i prepoznato kao dio kulture življenja.
- **Osigurati kontinuiranu procjenu ostvarivanja participativnih prava** djece kroz korištenja instrumenta Vijeća Europe: Child Participation Assessment Tool u odnosu na sve tri skupine indikatora: zaštitu prava na sudjelovanje, podizanje svijesti o pravu na sudjelovanje i kreiranje prostora za sudjelovanje djece.

³¹ PUP – kratica koja se koristi u stručnjačkom žargonu, a odnosi se na djecu i mlade s problemima u ponašanju.

8.2. Preporuke u odnosu na zakonsko uređenje i politike

Iako je višekratno navedeno kako je dječja participacija u našoj zemlji dobro propisana kroz zakone i strategije, predlažemo i neka praktična poboljšanja u smislu praćenja provedbe zakona i strategija te omogućavanja informacija o pravu na sudjelovanje samoj djeci.

- **Koordinacija i praćenje provedbe nacionalnih dokumenata i propisa** u području zaštite i ostvarivanja prava djece (vertikalna i horizontalna). **Ova preporuka djelomice korespondira s K.2.** ciljem Nacionalne strategije za prava djece: *Ostvarivati opće načelo prava sudjelovanja djece u kreiranju politika i programa za djecu.*
- **Kreiranje materijala s informacijama o mogućnostima dječjeg sudjelovanja, a koje se primarno odnose na zakone i strategije na djeci prikladan način.** U tom smislu materijale treba prilagoditi svojoj djeci sukladno njihovim specifičnim obilježjima, ali i načinima komunikacije, što znači ekstenzivnije korištenje elektroničkih medija i društvenih mreža. U aktualnoj praksi trenutačno nailazimo na primjere koji mogu poslužiti kao inspiracija: npr. videomaterijal za informiranje djece o njihovim pravima u sustavu pravosuđa (<https://www.youtube.com/watch?v=nACZ5YBxm7E&index=4&list=PLZMjtrRo5niNdAHuDdiq42U1oGTN14dj8>) te promotivne spotove u okviru kampanja GOOD inicijative – za sustavno i kvalitetno uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovni sustav (kampanja Naučimo biti veliki – <http://naucimobitiveliki.goo.hr/>; Kampanja Znam, razmišljam, sudjelujem – <http://goo.hr/promo-spotovi/>). **Ova preporuka korespondira s K.1.** ciljem Nacionalne strategije za prava djece: *Podizati razinu znanja djece o pravima djece, postojećim strateškim dokumentima na razini Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske Unije te različitim preporukama međunarodnih tijela.*

8.3. Preporuke u odnosu na istraživanja

U odnosu na područje istraživanja, postoje zaista široke mogućnosti u pogledu istraživačkih tema, ciljanih skupina i istraživačkih pitanja koja se odnose na participaciju, na koja bismo se mogli fokusirati. Znanstvenice koje su sudjelovale u konzultacijama također ističu neke od teškoća kada je riječ o participativnim istraživanjima.

U kontekstu preporuka istaknut ćemo tri ključne stvari koje posljedično mogu pokrenuti niz drugih akcija u ovom području.

- **Organizirati kružok zainteresiranih istraživača koji se bave djecom kao sudionicima i temom svojih istraživanja.** U tom smislu kao podloga može poslužiti baza imena dobivena kroz analizu radova i istraživanja. Kroz istraživačke kružoke mogle bi se problematizirati i raspraviti teme sudjelovanja djece u istraživanju, specifičnosti njihove perspektive te specifičnosti istraživanja s djecom, posebice onih koja kao temu i/ili pristup uzimaju participaciju. Temeljem rasprava i izlaganja istraživačkih praksi moguće je **izraditi smjernice za sudjelovanje djece u istraživanjima.** I u ovom kontekstu vrijedilo bi svakako barem konzultirati djecu koja su sudjelovala u nekim istraživanjima. **Ova preporuka korespondira s K.6.** ciljem Nacionalne strategije za prava djece: *Revidirati Etički kodeks istraživanja s djecom u cilju boljeg osiguravanja prava djece na sudjelovanje i izražavanje mišljenja u istraživanjima*

Stručnjaci često koriste participaciju djecu u istraživanjima kao „fikus“, nepromišljeno i formalno. Istraživanja u čijem osmišljavanju ili interpretaciji sudjeluju djeca djeluju na njih osnažujuće. Djeca rado sudjeluju i dijele mišljenje, no jako je važno da ne osjete ni najmanji pritisak da moraju sudjelovati (npr. i pogled razrednice može utjecati), već da zaista imaju prostor samostalnog odlučivanja. Treba im to omogućiti da ih se informira i ostavi mogućnost samostalne odluke.

Predlažem osnivanje Instituta za istraživanja o djeci, s djecom, koje će osigurati provođenje longitudinalnih istraživanja, panele. To bi omogućilo da se na jednome mjestu mogu planirati i odvijati takva opsežna dugoročna istraživanja. Kao istraživači često nemamo utjecaj na osiguravanje financiranja za takva istraživanja, a kroz ovakav Institut za istraživanja to bi se moglo postići (bio bi to istraživačko-lobistički pristup). Što se tiče participacije djece kao su-stvaratelja i partnera u različitim fazama istraživanja, bilo bi važno da se djeca sama prijave i da žele sudjelovati. U tome se mogu iskoristiti, uz vrlo pažljivo etičko promišljanje, suvremene tehnologije koje djeca koriste, npr. interaktivne on line stranice i dr.

Prof. dr. sc. Marina Ajduković, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Zagreb, bilješke temeljem konzultacija

- **Razmotriti ponovno pokretanje časopisa Dijete i društvo ili nekog sličnog časopisa** u kojem bi se objavljivale (a samim time i promovirale) teme iz područja prava djece općenito i participativnih prava specifično. Kroz časopis bi svakako trebalo potaknuti i objavljivanje radova koje pišu djeca.
- **Odvažiti³² se na participativno akcijsko istraživanje o dječjoj participaciji** uz neizostavno aktivno sudjelovanje djece od samog početka planiranja istraživanja. Kao vrijedne, pa i istraživački prokušane partnere³³ vidimo članove Mreže mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu, Nacionalnog vijeća učenika, djecu okupljenu oko dječjih foruma i dječjih vijeća SDND-a (posebno djecu pri DND-u Opatija, ali i šire), mlade iz alternativne skrbi okupljene oko Udruge Igra itd. U ovom kontekstu kao primjer dobrih praksi, a koji nam jasno govori da istraživanja ne trebaju uvijek biti velikog opsega, navodimo akcijsko istraživanje koje je u tijeku, a odnosi se na to kako djeca doživljavaju vlastitu participaciju u školi. Riječ je o istraživanju *Što nam djeca govore o vlastitoj participaciji u školi?* (voditeljice prof. dr. sc. Nivex Koller-Trbović s Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u okviru programa potpora istraživačkim projektima Sveučilišta u Zagrebu). Projekt je participativnog akcijskog tipa, te se djeca kao aktivni dionici uključuju od samog početka terenskog istraživanja³⁴. Tako se prva faza istraživanja odnosi na razgovor s djecom o tome što oni doživljavaju kao participaciju u školi, što to za njih znači i kako bi je oni sami istraživali: kojim metodama, kojim pitanjima i slično. Odrasli istraživači će imati ulogu mentora djeci, u čemu će im pomagati studentice socijalne pedagogije.
- **Provesti opsežnija istraživanja koja će temeljito istražiti pojedina područja života djece i njihovih iskustava, kao i pojedine, ranjive skupine djece.** U tom smislu

³² Svjesno i namjerno koristimo ovaj glagol budući da su akcijska istraživanja vremenski i organizacijski vrlo zahtjevna te se (pre)rijetko ili uopće ne primjenjuju, te smatramo kako se istraživači često obeshrabre u planiranju ovakvih istraživanja, što možemo svjedočiti i temeljem vlastitih iskustva.

³³ Djeca članovi DND-a Opatija sudjelovala su kao istraživački u studiji evaluacije zakona, politika i praksi participacije djece u Europskoj uniji (Day i sur., 2015).

³⁴ Djeca nisu sudjelovala u idejnom nastanku niti razradi projekta.

Nedostatak je pomanjkanje vremena koje je ključno za takav pristup i to se ne smije površno napraviti. Nama istraživačima je vrijeme ključan problem, a u takvim istraživanjima nužno je da se istraživači prilagode tempu djece, njihovim obvezama i mogućnostima, da se zaista prilagode i zajedno s njima osmisle zadatke koji su njima ostvarivi i savladivi.

Prof. dr. sc. Marina Ajduković, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Zagreb, bilješke temeljem konzultacija

Sustav nažalost još ne prepoznaje tu potrebu da dijete participira, da se djetetu i roditeljima objasni i to ne jednom, jer jednom objasniti je daleko od dovoljno. Da se objasni i pomogne da se nose s cijelom tom situacijom. Nevjerojatna je razlika između deklarativnih prava i prakse... Nakon godina lobiranja i razgovara s raznim ministrima, pomoćnicima, ravnateljima HZZO-a, mi nismo uspjeli u tome da se propiše protokol o komuniciranju u teškim situacijama koji će najviše pomoći liječnicima jer daje upute kako i što raditi, skida teret odgovornosti.

Zoran Cipek, Udruga Krijesnica, bilješke temeljem konzultacija

smatramo da je primarno istražiti one sustave/područja dječjih života o kojima se najmanje zna (i istraživački, ali i praktično), a u kojima su djeca najranjivija, kao što je prvenstveno sustav zdravstva, a potom i sustav izvanobiteljske skrbi o djeci. Nadalje, područje škole, specifičnije sudjelovanja djece u životu škole i radu učeničkih vijeća i dalje je relativna nepoznanica, ali i, kao što se vidi iz nekih publikacija i istraživanja³⁵, područje velikog nezadovoljstva djece. U istraživačkom smislu zanimljivo je i važno i područje obitelji, gdje djeca (kako pokazuju neka istraživanja) dobro ostvaruju svoja prava sudjelovanja, no isto tako nema konkretnih saznanja o tome na koji način participiraju i u kojim odlukama. U odnosu na širinu nabrojanih područja i njihovu neospornu važnost, ipak smatramo i aktivno zagovarano istraživanje u području sustava zdravstva, budući da iz ovog područja za sada nema poznatih istraživanja, a i sam sustav se procjenjuje kao relativno rigidan u odnosu na mogućnosti dječjeg sudjelovanja.

8.4. Preporuke u odnosu na poučavanje o participaciji djece u sustavu visokog obrazovanja

Kroz analizu, kao i kroz konzultacije sa stručnjacima, zabilježeno je da je područje poučavanja budućih stručnjaka najmanjkavije.

- **Promovirati uvrštavanje eksplicitnih tema vezanih uz dječju participaciju u programe studija svih profesija** koje se školuju za rad s djecom. Također,

³⁵ Npr. Horvat (2010.), Žindarec Čučković (2013.)

smatramo kako bi teme vezane uz participativna prava trebale biti sastavni dio obveznih predmeta (pored izbornih).

- **Kreirati osnovne smjernice (koje će sadržavati i dostupne materijale) o tome što i kako se može poučavati u okviru teme dječjeg sudjelovanja, a koje će biti primjenjive različitim strukama i programima obrazovanja.** Pritom se u metodičkom smislu treba posebno usmjeriti na praktični rad i kritičko promišljanje studenata.
- **Ponuditi izborne predmete na razini pojedinih sveučilišta, koji će se baviti isključivo participativnim pravima i dječjom participacijom.** U tom smislu u analizi su identificirane osobe koje su trenutačno nositelji predmeta na kojima se govori o dječjim pravima i nekim aspektima dječjeg sudjelovanja, te smatramo kako je riječ o polaznoj bazi potencijalnih zainteresiranih dionika za kreiranje, nositeljstvo i izvođenje ovakvog predmeta. Jedna od mogućnosti je i ponuditi ovakav predmet kroz modul e-učenja, čime bi ga se učinilo dostupnijim.
- **Osigurati kontinuirane edukacije kroz formu cjeloživotnog obrazovanja za stručnjake koji rade s djecom u svim sektorima.** Dobar primjer ovakve edukacije su programi u sustavu pravosuđa te je to jedan od modela koje bi trebalo poticati i u drugim sustavima, posebno u sustavu zdravstva, odnosno tamo gdje stručnjaci kroz svoje formalno obrazovanje nisu posebno educirani za rad s djecom.

Potrebna je kontinuirana edukacija svih dionika uključenih u rad s djecom i skrb o njima. Uzrok nedovoljnog uključivanja djece je djelomična ili nedovoljna informiranost odraslih dionika ili same ciljane skupine.

Duška Bogdanović, djelatnica Ministarstva socijalne politike i mladih, bilješke temeljem konzultacija

Javnost se time ne opterećuje i sve, kao i djecu, treba educirati. Tu smo na početku. To je elitistička tema i malo je ljudi koji to razumiju. Kao i općenito prava djece, to se ne razumije i banalizira se. Prepreke participaciji ubrajaju se u dio naše kulture, našeg stava da djeca još nisu odrasla, zrela. Manjak je edukacija, veze s građanskim odgojem. Ishodišta su ljudska prava, da svi imamo prava, a ovo su onda specifična prava.

Prof. dr. sc. Antonija Žižak, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, bilješke temeljem konzultacija

Još ima puno posla, nema edukacije odraslih, treba raditi sustavnije na edukaciji, raditi i u lokalnoj zajednici i razgovarati s čelnicima. Educirati odrasle kroz fakultete, udruge, kampanje, mora biti kontinuirano.

Sanja Škorić, voditeljica DND-a Opatija, bilješke temeljem konzultacija

A i ljudi koji trebaju raditi s djecom nisu dovoljno educirani. Pitanje kako se educiraju ti ljudi i na kojim kolegijima, i kako se uopće govori o dječjim pravima i kako omogućiti da ih djeca ostvaruju.

Nikica Sečen i Hana Rižovski Delogu, Centar za pružanje usluga u zajednici, bilješke temeljem konzultacija

Sustavno obrazovanje odraslih je ključno. I u temeljnom obrazovanju različitih struka nedostaje edukacije o dječjim pravima i komunikacije s ljudima s kojima ćeš raditi. Kako uskladiti stručno znanje i komunikacijski dio – važno je oboje. Konstantna edukacija je važna, kontinuirano i temeljno obrazovanje. Na edukacije uvijek dolaze isti ljudi, a oni kojima najviše manjka, njih nema. Osmisliti sustav koji nije takav da je prisilan, ali mora biti motivirajući i da se vidi korist educiranja za profesionalni rast i razvoj.

Doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić, bilješke temeljem konzultacija

8.5. Preporuke vezane uz primjere prakse dječje participacije

Kao što je naglašeno prethodno u tekstu, primjera prakse dječjeg sudjelovanja sasvim sigurno ima mnogo više nego što ih je opisano u ovoj analizi. No, i krajnja namjera ovog dokumenta vezano uz ovaj istraživački cilj nije bila izdvojiti najbolje ili popisati sve, već pružiti početni uvid u raznolike oblike dječjeg sudjelovanja. Na to se vežu i sljedeće preporuke za obogaćivanje praksi dječje participacije:

- **Kreirati javno (i lako) dostupnu bazu praksi dječjeg sudjelovanja koja bi imala karakter foruma za razmjenu iskustva i modela dječje participacije.** U tom smislu svakako bi trebalo iskoristiti potencijal društvenih mreža i elektroničkih medija gdje već postoje uspješne zajednice za dijeljenje dobrih praksi (npr. Mreža zajednica učenja- <http://mzu.hr/tag/udruga>, mrežna stranica Skok u život – <http://www.skokuzivot.hr/>, razne Facebook grupe, kao što je grupa predškolskih odgojitelja pod vodstvom prof. dr. sc. Edite Slunjski) te već objavljenih materijala kao što su zbornici smotra projekata iz građanskog odgoja i obrazovanja, publikacija Forum za slobodu odgoja *Knjiga dobrih ideja* (2015.) itd. Predlaže se da se vođenje ovakvog foruma povjeri udrugama koje već imaju dugogodišnja iskustva u području dječje participacije, kao što je Društvo Naša djeca Opatija. Cilj ovakvog foruma bio bi dijeljenje iskustva, posredovanje konkretnih tehnika rada, ali i motiviranje i osnaživanje odraslih i djece.
- **Implementirati postojeće primjere prakse dječje participacije u druga okruženja i slične organizacije prema**

Na makrorazini postoji pojačan senzibilitet za temu participacije, osobito djece s teškoćama u razvoju, no taj bi senzibilitet trebala pratiti i dobra priprema i stvaranje optimalnih uvjeta za participaciju i inkluziju u samoj praksi, što često nije slučaj.

Prof. dr. sc. Mirjana Šagud, Filozofski fakultet u Zagrebu, bilješke temeljem konzultacija

modelu edukacije i mentorstva. U tom smislu treba sustavnije iskoristiti postojeće mreže i organizacije kao što su Savez društava naša djeca, Koordinacija udruga za djecu, Nacionalno vijeće učenika, Mreža mladih savjetnika pravobraniteljice za djecu i dr. Uz odrasle, u širenju dobrih primjera svakako trebaju sudjelovati i djeca. U okviru ove preporuke pažnju treba usmjeriti na pregled i usklađivanje rada dječjih vijeća i dječjih foruma koji se razvijaju pod okriljem Saveza društava Naša djeca. Evidentno je kako pojedina društva (kao što je opatijsko) razvijaju vrlo napredne modele dječjeg sudjelovanja, što bi svakako trebalo diseminirati kao model te omogućiti ovoj organizaciji status „organizacije mentora“

- Participativno i međuresorski **izraditi kriterije i standarde kvalitete za dobre prakse dječje participacije** koji bi se potencijalno mogli koristiti i kao jedan od dodatnih kriterija vrijednosti prilikom prijave na različite natječaje za financiranje projekata usmjerenih na dječja prava, posebno prava sudjelovanja.
- U okviru rada na doradi metodologije akcije *Gradovi/općine – prijatelji djece*, koju vodi Savez društava Naša djeca, **predložiti set kriterija za procjenu smislene participacije djece u gradovima i općinama koje imaju (ili žele dobiti) status grada/općine – prijatelja djece.**
- **Preispitati ponovno pokretanje projekata koji su bili usmjereni na participaciju djece u izvanobiteljskoj skrbi**, kao što je projekt *Participacija djece u dječjim domovima*³⁶, odnosno nadograditi iste sukladno aktualnim procesima transformacije i deinstitucionalizacije.
Ova preporuka djelomice korespondira s K.4. ciljem Nacionalne strategije za prava djece: Osigurati pretpostavke za aktivno i svrhovito uključivanje djece u donošenje strategija/akcijskih planova za djecu na lokalnim razinama i kontinuirano razvijati mehanizme sudjelovanja djece u lokalnim zajednicama prema njihovim mogućnostima.

8.6. Perspektiva i povratna informacija na preporuke stručnjakinja u području dječje participacije

Zaključci i preporuke raspravljani su na radnoj grupi tzv. kritičkih prijateljica, odnosno stručnjakinja u području zaštite dječjih prava i zagovaranje dječje participacije. Namjera ove rasprave bila je predstaviti prve rezultate analize te na temelju dobivenih komentara dodatno osnažiti kvalitetu same analize i preporuka koje iz nje proizlaze. Na sudjelovanje u radnoj skupini pozvane su stručnjakinje iz različitih resora: državne uprave, lokalne samouprave, Ureda pravobraniteljice za djecu, obrazovanja, zdravstva, pravosuđa, civilnog sektora te akademske zajednice. Od pozvanih jedanaest, raspravi se odazvalo osam stručnjakinja. Slijedi nekoliko sažetih poruka iz kruga kritičkih prijateljica, koje se djelomično slažu sa zaključcima i preporukama istraživanja, a neke stvari dodatno naglašavaju:

- Studija o dječjoj participaciji u Hrvatskoj procijenjena je kao korisna i vrijedna, kao i okupljanje, diskusija i razmjena iskustava stručnjaka.
- Afrimativni pristup u preporukama generalno je ocijenjen pozitivno, no ističe se i potreba za postavljanjem strožih zahtjeva za ostvarivanje dječje participacije, osobito u radu javnih službi i djelatnika.

- Sustav obrazovanja i zdravstva prepoznati su kao najproblematičniji resori kad je u pitanju participacija djece. Kada je riječ o obrazovanju, prepoznaju se dobre prakse rada predškolskih ustanova koje djecu doživljavaju kao aktivne sukreatore odgojnog procesa. S druge strane, sustav osnovnog i u manjoj mjeri srednjeg školstva, prepoznao se kao kritičan u smislu neostvarivanja ili, bolje rečeno, nerazumijevanja dječje participacije. Djeca osnažena iskustvima iz predškolskog obrazovanja dolaze u osnovne škole gdje više ne mogu sudjelovati na isti, aktivan način – djeca se tako ponekad doživljavaju kao bezobrazna, a ne kao osviještena i spremna izraziti svoje mišljenje. Čini se da, kad je riječ o predškolskom i školskom obrazovanju, unutar samog sustava egzistiraju dvije paradigme: paradigma odgovornosti u predškolskim ustanovama i paradigma poslušnosti u školskim, što i djecu i stručnjake može zbuniti. Kritika je upućena i radu vijeća učenika, koja su često samo formalna tijela. Smatra se da u odnosu na rad vijeća učenika nedostaje aktivna podrška odraslih, čiji je zadatak pomoći djeci da se organiziraju i započnu svoj rad, što je povezano i s činjenicom da odrasli generalno ne razumiju što je dječja participacija. Drugi sustav koji je istaknut je sustav zdravstva koji je prepoznat kao najzatvoreniji resor u kojem se pitanje dječjeg sudjelovanja tek treba poticati. Ističe se usmjerenost zdravstvenih djelatnika na liječenje (u čemu se i odraslim pacijentima pristupa neparticipativno), a nezdravstvenog osoblja koje bi skrbrilo i o drugim dječjim potrebama nema dovoljno. Posebno se problematizirala tzv. posredna participacija djece putem roditelja, odnosno one situacije kad roditelji nisu prisutni i ne mogu zastupati interese djeteta.
- Djeca u izvanobiteljskoj skrbi vrlo malo sudjeluju te treba razmotriti rad vijeća korisnika te vijeća udomljene djece.
- Važnost adekvatne i kontinuirane edukacije stručnjaka koji rade s djecom o dječjim pravima općenito i specifično o participativnim pravima. Teme vezane uz dječju participaciju trebale bi se uvesti kao obavezne u obrazovanje budućih stručnjaka, kao i dodatne edukacije tijekom rada.
- Formiranje zasebnog koordinativnog tijela na razini države koje bi se bavilo samo pitanjima vezanim uz djecu (npr. ured za djecu, uprava za djecu) što bi osiguralo veći fokus i kontinuitet nastojanja u zaštiti i promociji prava djece. Ured ovog tipa mogao bi provoditi i praćenje te evaluaciju primjene propisa. U tom kontekstu sudionice su se kritički osvrnule na rad Vijeća za djecu za koje smatraju da je preveliko i relativno nefunkcionalno tijelo.
- Polazna točka u promicanju i ostvarivanju dječjeg sudjelovanja je obrazovanje i djece i odraslih, te se predlaže povezivanje s radnom skupinom koja radi na reformi školstva. Mogućnost za jačanje sudjelovanja djece vide kroz građanski odgoj, ali i drukčiju organizaciju nastave i rada u školi. Također se ističe da to iziskuje i promjenu načina razmišljanja i rada nastavnika.
- Potrebna je izmjena Etičkog kodeksa u istraživanjima s djecom, posebno u smislu dobne granice za davanje pristanka za sudjelovanje u istraživanju.
- Važno je uvijek pitati djecu za mišljenje, omogućiti im sudjelovanje te preuzeti odgovornost za davanje povratnih informacija djeci o tome što se događa nakon što oni izreknu svoje mišljenje ili nešto predlože. Poticanje i ostvarivanje dječjeg sudjelovanja je istinski zadatak, a ne posao koji se radi usput, te mu treba posvetiti i vrijeme i pažnju.
- Umrežavanje pojedinaca, ustanova i aktivnosti u ovom području, dijeljenje iskustava i dobrih praksi kako bi se postigla održivost vrijednosti participacije djece u svakodnevnom životu.
- Izdvajanje primjera dobre prakse u području dječje participacije te kontinuirano ulaganje sredstava u njihov rad, umjesto parcijaliziranih ulaganja u mnogo manjih programa koji možda nemaju dugu tradiciju i jasan fokus na sudjelovanje djece.

³⁶ Projekt je provodila Udruga za inicijative u socijalnoj politici, u razdoblju od 2001. do 2003., više na <http://www.uisp.hr/djecjidomovi.htm>

9. PERSPEKTIVA ČLANOVA MREŽE MLADIH SAVJETNIKA PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU

Sukladno temi ove analize i polaznom uvjerenju autorica i Ureda UNICEF-a za Hrvatsku da djecu treba na primjeren način uključiti u sve stvari koje ih se tiču, dogovoreno je da se nalazi analize, kao i preporuke proizašle iz analize, predstavle mladim savjetnicima pravobraniteljice za djecu. Budući da je riječ o formalnoj mreži koja okuplja djecu s područja cijele Hrvatske i čija je namjera da se bave pravima djece, mladi savjetnici su nam se činili kao logični partneri. Stoga je u dogovoru s Uredom pravobraniteljice za djecu organizirano predstavljanje i diskusija ključnih rezultata analize i preporuka³⁷. Pozitivnu povratnu informaciju koju su nam dali mladi savjetnici o važnosti teme koju smo proučavale, kao i svojevrsnu dječju (iskustvenu) potvrdu nalaza i preporuka, doživljavamo kao poseban dokaz toga da smo na pravom putu – kao istraživačice, stručnjakinje, nastavnice i zagovornice dječjih prava.

U daljnjem tekstu donosimo ključne poruke mladih savjetnika vezano uz samu analizu i preporuke, ali i mnogo šire u odnosu na sudjelovanje djece:

- Participacija je zajednički interes i djece i odraslih i zato je važna. Djeca žele participirati i to posebno u sljedećim aspektima svog života: obitelji, školi, zajednici, medijima. Mladi smatraju da je iznimno važno uključivati djecu i mlade zato što odrasli nemaju iskustvo „biti dijete u ovom trenutku“, nego se sjećaju svog djetinjstva koje je bilo dio nekih drugih vremena. Djeca bi voljela više participirati u stvarima koje se tiču njihova školovanja i škole koju pohađaju (školska pravila, način podučavanja, odnos nastavnika prema učenicima).
- Roditelje vide kao ključne zagovornike dječje participacije i to najviše kroz uključivanje djece u život obitelji. Djeca navode primjere koji se odnose na davanje odgovornosti za obavljanje kućanskih poslova, sudjelovanje u odlučivanju, informacije o važnim pitanjima obiteljskog života.
- Iz perspektive mladih vrijeme je iznimno bitan čimbenik za participaciju te oni sami procjenjuju kako nemaju dovoljno vremena, kao ni njihovi vršnjaci. Također, smatraju kao bi se mnogo druge djece i mladih htjelo uključiti, no u tome ih priječi niz razloga, poput straha, srama, niskog samopouzdanja, neinformiranosti.
- Participaciju djece mogli bi olakšati sljedeći čimbenici: otvorenije osobe mogu pokrenuti zatvoreni prijatelje da se uključe; blizina (npr. škola je blizu pa

ti je lakše i participirati u njoj); oglašavanje u javnosti koje su mogućnosti za participaciju (za neke projekte i slično ne zna se da postoje, nisu dobro reklamirani).

- Djeca očekuju da nastavnici kroz svoje školovanje puno uče o dječjoj participaciji, ne samo na razini znanja, nego i na razini vještina, odnosno da nauče kako poticati i omogućiti dječje sudjelovanje. Mlade savjetnike posebno je začudio podatak da njihovi nastavnici tijekom svog studija u tako maloj mjeri uče o participaciji djece. Smatraju kako se nastavnici boje dječje participacije jer u tom slučaju moraju dio moći koje imaju podijeliti s djecom.
- Mladi su savjetnici u više navrata naglasili svoje nezadovoljstvo sustavom školstva, kao i organizacijom nastave, kurikulumu itd. Smatraju kako je u današnjem obrazovnom sustavu naglašeno „bubanje činjenica na pamet“, te da je interakcija nastavnika i učenika loša. Posebno im smeta što ih se u školi ne uči govoriti i misliti, što misle da je u suprotnosti s idejom participacije koju vide kao nešto vrlo praktično i primjenjivo. Mladi su se osvrnuli na odnos s nastavnicima, smatraju kako je bitan „ljudski“ odnos, ne prijateljski, između nastavnika i djece. Nekim svojim nastavnicima zamjeraju nezainteresiranost i rigidnost. U samoj nastavi mladi savjetnici smatraju kako su jako važni razgovor nastavnika i učenika te radionički tip rada.
- Ključna tema i ključno nezadovoljstvo bila su vijeća učenika. Navode kako su VU iznimno važna, ali da je riječ o „neiskorištenom potencijalu“. VU su važna jer je to institucija gdje se može čuti glas učenika, a ne mora se istupati pojedinačno. Mladi savjetnici navode kako su VU često samo formalna i rijetko se sastaju te da ne raspravljaju o temama koje su njima važne. Smatraju kako mnogi njihovi vršnjaci doživljavaju sudjelovanje u VU kao „dva slobodna sata“. Djeca naglašavaju kako bi VU trebala voditi djecu, dok bi ih odrasli samo trebali usmjeravati. Problematičnim se pokazao i izbor učenika za VU (npr. biraju se oni s najboljim ocjenama po izboru nastavnika ili se pušta da se biraju oni učenici koji su „najgori“ po ocjenama, ponašanju – odnosno iz onoga što su mladi govorili bilo je vidljivo da izboru učenika u VU nastavnici pristupaju prilično olako, bez razumijevanja, što se onda prenosi i na same učenike), kao i način na koji nastavnici vode VU (vođenje koje ne potiče veće uključivanje djece). Dio nezadovoljstva mladih odnosi se i na to da predstavnici u VU ne prenose informacije drugim učenicima. Djeca izražavaju i nezadovoljstvo radom Nacionalnog vijeća učenika.
- Važno je da zakoni i pravni okviri budu prilagođeni djeci. U vezi zakona također ističu nezadovoljstvo time što nema jasnih posljedica na kršenje određenih zakona. Smatraju da nisu dobri oni zakoni za čije kršenje nema posljedica, to je kao „zakon koji nema kraja“, što im je posebno relevantno u odnosu na (ne) funkcioniranje školskog sustava.
- Mladi ističu i to kako djeca iznimno malo participiraju u medijima. Na javnoj televiziji gotovo i nema programskog sadržaja za djecu i mlade. Procjenjuje se da mediji nemaju sluha za djecu i mlade općenito, pa ni za dječju participaciju. Predlažu da se kreira poseban televizijski kanal specijaliziran za djecu.
- Mladi savjetnici su zainteresirani i aktivnije se uključiti u istraživanja vezana uz dječju participaciju, ali i druge teme važne u životu djece i mladih.
- Mladi smatraju kako bi trebala postojati nagrada za modele dobrih praksi dječjeg sudjelovanja, na tragu nagrade Luka Ritz za nenasilje. Primjere dobre prakse trebalo bi prikazivati u medijima koji su mladima prihvatljivi (npr. Facebook i ostale društvene mreže) i tu stranicu moraju uređivati mladi u suradnji s odraslima. Mladi savjetnici misle kako bi ovakve stranice bile zanimljive i djeci i odraslima.

³⁷ Posebno zahvaljujemo mladim savjetnicima na aktivnom doprinosu, vedrini i entuzijazmu. Zahvale idu i pravobraniteljici za djecu doc. dr. sc. Ivani Milas Klarić, savjetnici pravobraniteljice mr. sc. Davorki Osmak Franjić, kao i ostalim savjetnicama i djelatnicima Ureda na susretljivosti i podršci u organiziranju i provedbi susreta i razgovora s djecom.

Zaključno nam se čini važnim istaknuti zadovoljstvo svih sudionika ovakvim načinom rada: mladi savjetnici su izrazili zadovoljstvo što su imali priliku dati svoje mišljenje u vezi studije, istaknuli su da im se posebno svidio način rada kroz zajedničku diskusiju, ali i način na koji su im istraživačice pristupile (a nastojale smo da to bude otvoreno, s poštovanjem i istinskim interesom). Mladi savjetnici su istaknuli kako bi željeli na sličan način biti uključeni i u druge teme koje su važne za njih same.

10. LITERATURA

Access of Young people to Culture- Final Report (2008.): InterArts, Barcelona

Ajduković, M. (2003.): Sudjelovanje mladih i mogućnosti grupa za socijalnu akciju u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici. U: Bašić, J., Janković, J. (ur.): Lokalna zajednica – izvorište nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih, Zagreb. 31-42.

Ajduković, M. (2012.): Pravo djece s problemima u ponašanju i njihovih roditelja na sudjelovanje u procesu procjene potreba i planiranja intervencija. U: Vladović, S. (ur.): Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju. RH, Pravobraniteljica za djecu. Zagreb. 95-111.

Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima djeteta i Zaključaka Odbora za prava djeteta Ujedinjenih naroda u Republici Hrvatskoj 2004. – 2010.

Baban, P., Galić, Ž., Marin, G. (2010.): Što je za nas slobodno vrijeme i kakve sadržaje trebamo. U: Dječja prava i slobodno vrijeme. Pravobraniteljica za djecu, Zagreb. 17-21.

Babić, N. (2014.): Suvremeno djetinjstvo – teorijski pristupi, prakse i istraživanja. Sveučilište u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju. Osijek.

Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., Zrinščak, S. (2014.): Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu. UNDP, UNICEF, UNHCR.

Bašić, S. (2009.): Dijete (učenik) kao partner u odgoju: kritičko razmatranje. *Odgojne znanosti*, 11(2), 27-44.

Bašić, S. (2011.): (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U: Maleš, D. (ur.): Nove paradigme ranoga odgoja. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju, Zagreb. 19-37.

Bessell, S. (2011.): Participation in decision-making in out-of-home care in Australia: What do young people say? *Children and Youth Services Review*. 33. 496–501.

Bouillet, D. (1999.): Procjena primjerenosti institucionalnog tretmana u Republici Hrvatskoj. U: *Odgoj u domovima – kako dalje*. MRSS RH, Zagreb. 73-84.

Bouillet, D. (2014.): Nevidljiva djeca – od prepoznavanja do inkluzije. UNICEF, Zagreb.

Brajša Žganec, A., Franc, R., Merkaš, M., Radačić, I., Šerić, M., Šikić Mićanović, L. (2012.) *Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj*, UNICEF, Zagreb.

Checkoway, B. (2011). What is youth participation? *Children and Youth Services Review*, 33, 340-345.

Child and youth participation in Finland A Council of Europe policy review (2011.). Council of Europe, Strasbourg.

Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States (2015.). European Union Agency for Fundamental Rights.

Child Participation Assessment Tool (2014.): Council of Europe Children's Rights Division and Youth Department.

Ciboci, L., Kanižaj, I., Labaš, D. (2011.): Djeca medija: od marginalizacije do senzacije. Matica hrvatska, Zagreb.

Davey, C., Burke, T., Shaw, C. (2010.): Children's participation in decision-making: A Children's Views Report. Children's Rights Alliance for England. Participation Works.

Day, L., Percy-Smith, B., Ruxton, S., McKenna, K., Redgrave, K., Ronicle, J., Young, T. (2015.): Evaluation of legislation, policy and practice on child participation in the European Union (EU). Final Report. European Comision. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Fielding, M. (2001.) Beyond the Rhetoric of Student Voice: New Departures or New Constraints in Twenty-First Century Schooling? *Forum For Promoting Comprehensive Education*, 43 (2), 3-19.

Filipušić, I., Opić, S., Krešić, V. (2015.): Neke specifičnosti zadovoljstva učenika školom u bolnici. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 17 (sp.ed.1). 97-111.

Franklin, A. and Sloper, P. (2005.): Listening and responding? Children's participation in health care within England. *International Journal of Children's Rights*. 13 (1/2). 11-29.

Hart, R. (1992.) *Children's Participation: from Tokenism to Citizenship*. Innocenti Essays No.4. New York: UNICEF.

Horvat, M. (2010.): Uloga Vijeća učenika u razvoju demokracije u školama (U) Buković, N. ( ): Učenička vijeća – Sudjelovanje učenika/ica u procesima donošenja odluka. Mreža mladih Hrvatske, Grad Zagreb, Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport, Zagreb.

Hrabar, D., Vizek Vidović, V., Žižak, A. (2001.): Mentoriranje prava djeteta na slobodno izražavanje vlastitog mišljenja. Udruga za inicijativu u socijalnoj skrbi, Zagreb.

Ilišin, V., Spajić Vrkaš, V. (2015.): Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj. Istraživački izvještaj. http://www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/mladi/potrebe_problemi_i_potencijali_mladih_u_hrvatskoj_istrzivacki_izvjestaj

Investing in children: breaking the cycle of disadvantage (2013.). Europska komisija.

Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu (2014.): Ured pravobranitelja za djecu RH, Zagreb.

Jeđud Borić, I., Miroslavljević, A. (2014.): Participatory Research in the Field of Social Pedagogy in Croatia U Rauch, F., Schuster, A., Stern, T., Pribila, M., Townsend, A. (ur.): *Promoting Change through Action Research*. Sense Publishers, Rotterdam. 173-192.

Jeđud, I (2012) Modeli participacije i njihova refleksija u hrvatskoj praksi, *Dijete i društvo*, 13 (1/2), 31-43.

Jeđud, I. (2007.): Percepcija djece i mladih rizičnog ponašanja o značaju vršnjaka – kvalitativni pristup. *Kriminologija & socijalna integracija*. 14 (2). 51-65.

Jeđud, I. (2011.): Modeli participacije i njihova refleksija u hrvatskoj praksi, *Dijete i društvo*, 13 (1/2), 31-43.

Jeđud, I. (2011.): Doprinos perspektive korisnica Odgojnog doma Bedekovčina razumijevanju rizičnosti kod djevojaka. Disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.

Jeđud, I., Marušić, D. (2005.): Način života u obitelji – perspektiva djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 41 (2). 71-85.

Jeđud, I., Novak, T. (2006.): Provođenje slobodnog vremena djece i mladih s poremećajima u ponašanju – kvalitativna metoda. *Revija za sociologiju*. 1 (1-2). 77-90.

Johnson, K., Clark, S. (2015.): Uključivanje djece i mladih u istraživanja obrazovanja. U Igrić, Lj. (ur.): *Osnove edukacijskog uključivanja – škola po mjeri svakog djeteta je moguća*. Školska knjiga, Zagreb.

Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15).

KidsRightsIndex 2015. KidsRights Foundation.

Klinec, M. (2011.): Stavovi i ponašanja učenika srednjih škola u području prava djeteta na odmor i slobodno vrijeme. Magistarski rad. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. Poslijediplomski stručni studij Suvremena osnovna škola.

Koller-Trbović, N. (2001.): Prava i potrebe djece iz perspektive djece i odraslih. U: Žižak, A., Koller-Trbović, N., Lebedina-Manzoni, M.: *Od rizika do intervencije*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. 97-117.

Koller-Trbović, N. (2005.) Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija. U: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.): *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Koller-Trbović, N. (2005.): Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija. U: Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur.): *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Koller-Trbović, N. (2009.): Nezaposlenost u doživljaju i iskustvu nezaposlenih mladih u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*. 16 (1). 91-111. i Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud, I. (2009): *Nezaposlenost i*

socijalna isključenost mladih u Hrvatskoj: perspektiva nezaposlenih mladih u riziku ili s poremećajima u ponašanju. *Kriminologija i socijalna integracija*. 17 (2). 87-105.

Koller-Trbović, N. (2012.): Sudjelovanje djece u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup. U: Vladović, S. (ur.): *Zaštita prava i interesa djece s problemima u ponašanju*. RH, Pravobraniteljica za djecu. Zagreb. 63-79.

Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (1997.): Prava djeteta – kako ih vide djeca u odgojnim ustanovama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 33 (1). 91-104.

Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (1999.): Prava djeteta – kako ih vide djeca i njihovi odgojitelji u odgojnim ustanovama. U: *Odgoj u domovima – kako dalje*. Zbornik radova. Ministarstvo rada i socijalne skrbi RH. 91-101.

Koller-Trbović, N. i Žižak, A., (ur.) (2005.): *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. 184s.

Koller-Trbović, N., Kalčić-Galeković, L. (2005.): Pogled na vlastito djetinjstvo djece i mladih s poremećajima u ponašanju ili u riziku na razvoj poremećaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 41 (1). 3-17.

Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1997.): Perception and Exercise of Children's Rights by Educators in Residential Institutions. In: *Rehabilitation and Inclusion Proceedings of the 5th Scientific Conference of Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Zagreb, Zagreb, Croatia, September 23-26 1997*. 185-195.

Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2006.): Samoiskaz djece i mladih s rizikom u obitelji i/ili ponašanju o doživljaju društvenih intervencija. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*. 13 (2). 231-271.

Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2012.): Problemi u ponašanju djece i mladih: višestruke perspektive. *Kriminologija i socijalna integracija*. 20 (1).

Koller-Trbović, N., Žižak, A., Novak, T. (2003.): Kvalitativna analiza u socijalnopedagoškom dijagnosticanju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 39 (2). 189-202.

Konvencija o pravima djeteta (1989.). Preuzeto s mrežne stranice http://www.dijete.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=107&Itemid=136&lang=hr. Kolovoz 2010.

Kregar Orešković, K., Rajhvajn, L. (2007.): Obilježja života i psihosocijalne potrebe djece i mladih u udomiteljskim obiteljima. *Dijete i društvo*. 9 (1). 63-88.

Kregar, K. (2004.): Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima. *Ljetopis socijalnog rada*. 11 (2). 229-248.

Kušević, B. (2010.) (Ne)uvažavanje participativnih prava djeteta: suvremeni obiteljski odgoj između poslušnosti i odgovornosti. *Dijete i društvo*, 12 (1-2), 105-116.

Laklija, M., Pećnik, N., Sarić, R. (2005.): Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja. *Ljetopis socijalnog rada*. 12 (1). 7-38.

Lansdown, G. (2010.): The realisation of children's participation rights: critical reflections U Percy-Smith, B., Thomas, N. (ur.): *A Handbook of Children and Young People's Participation – Perspectives from theory and practice*. Routledge. 11-23.

Lardner, C. (2001.): *Youth Participation – A New Model*. Youth Social Inclusion Partnership. Edinburgh.

Lebedina-Manzoni, M., Jedud, I. (2008.): Predstava o sebi pri otrocih in mladostnikov z motnjami vedenja v procesu ocenjevanja potreb in pripravi obravnave. *Socialna pedagogika*. 12 (4). 361-388. *Access of Young people to Culture- Final Report (2008): InterArts, Barcelona*.

Lebedina Manzoni, M., Novak, T., Jedud, I. (2006.): Doživljaj sebe u obitelji. *Kriminologija & socijalna integracija*. 15 (2). 25-36.

Liebel, M., Sadi, I. (2010.): Commentary 3- Participation in the traps of cultural diversity. U Percy-Smith, B., Thomas, N. (ur.): *A Handbook of Children and Young People's Participation- Perspectives from theory and practice*. Routledge. 150-153.

Lundy, L. (2007.): Voice is not enough: Conceptualizing Article 12 of the UNCRC, *British Educational Research Journal*. 33 (6). 927-42.

Maleš, D. (2003.): Redefiniranje uloge učenika u svjetlu Konvencije o pravima djeteta. U: Vrgoč, H. (ur.) *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvitku hrvatskog društva*. Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb. 209-216.

Maleš, D. Kušević, B., Širanović, A. (2014.) *Child participation in family-school cooperation*, CEPS Journal 4 (1), 121-136.

Maleš, D., Kušević, B. (2008.): Kako djeca doživljavaju kažnjavanje u obitelji? *Dijete i društvo*, 10 (1/2). 49-71.

Markovinović, A. (2010.) *Participativna prava djeteta u sustavu odgoja i obrazovanja*. *Dijete i društvo*, 12 (1-2), 117- 127.

Markovinović, A., Maleš, D. (2011.) *Pravo djeteta na sudjelovanje u procesu suradnje obitelji i odgojno-obrazovne ustanove*. U: Vantić-Tanjić, M., Nikolić, M., Huremović, A., Dizdarević, A. (ur.): *Unapređenje kvalitete života djece i mladih. Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih*, Tuzla. 123-133.

Miharija M. i Kuridža B. (2011.) *Mišljenja i stavovi djece i mladih u Hrvatskoj. Istraživanje o dječjim pravima među djecom osnovnoškolskog uzrasta – rezultati*. Zagreb: UNICEF.

Miroslavljević, A. (2015.): *Izvansudska nagodba – perspektiva oštećenika i mladih u sukobu sa zakonom*. Disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.

Mishna, F., Antle, B. J., Regehr, C. (2004). *Tapping the Perspectives of Children-Emerging Ethical Issues in Qualitative Research*. *Qualitative Social Work*, 3 (4), 449-468.

Mreža mladih Hrvatske (2009.): *Sudjelovanje mladih u razvoju politika za mlade*. Studij o mladima i za mlade.

Mreža mladih Hrvatske: *Učenička vijeća. Sudjelovanje učenika u procesima donošenja odluka*. ACT, Printlab, Čakovec.

Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine (2014). RH: Ministarstvo socijalne politike i mladih.

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011.). RH: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Dostupno na <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685>

Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine

Nacionalni program djelovanja za djecu u Republici Hrvatskoj za razdoblje 1999. do 2005. godine

Nacionalni program za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine

Novak, J. (2010.): *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa*, Zagreb, Centar za ljudska prava.

Obiteljski zakon (NN 103/15)

O'Kane, C. (2007.): *Do We Meet Your Standards? National Children and Young People's Participation Standards Self-Assessment Pack*.

Opačak, T. (2010.): *Slušajući djecu i uvažavajući njihovo mišljenje najbolje promičemo njihova prava. Dijete i društvo: časopis za promicanje prava djeteta*. 12 (1/2). 161-170.

Participation Models: Citizens, Youth, Online – A chase through the maze (2012). Creative Commons. Version 2.

Pavlović, V., Karlović, A., Morić, D. (2015.): *Knjiga dobrih ideja – školski projekti za razvoj kulture mira, suradnje i zajedništva*. Forum za slobodu odgoja, Zagreb.

Pećnik, N. (2008.) *Suvremeni pogledi na dijete, roditeljstvo i socijalizaciju*. *Dijete i društvo*, 10 (1-2), 99-117.

Percy-Smith, B., Thomas, N. (2010.): *A Handbook of Children and Young People's Participation- Perspectives from theory and practice*. Routledge.

Petö Kujundžić, L. (2004.): *Dijete kao svjedok*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 11, 1, 111-118.

Pravilnik o izboru učeničkih predstavnika (2013.). RH: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa i Nacionalno vijeće učenika Republike Hrvatske. Dostupno na <http://nvurh.skole.hr/dokumenti>

Pravilnik o standardima kvalitete socijalnih usluga (NN 143/14)

- Pravilnik o obveznom sadržaju obrasca plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi (NN, 123/15)
- Pravilnik o načinu pribavljanja mišljenja djeteta (NN, 103/15)
- Prekršajni zakon (NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15)
- Preporuka o zaštiti prava djece u odgojno-obrazovnim ustanovama (za 2014./2015.) Dostupno na http://www.dijete.hr/hr/preporuke-pravobraniteljice-mainmenu-81/cat_view/910-preporuke-pravobraniteljice/911-odgoj-i-obrazovanje.html
- Prioritetne aktivnosti za dobrobit djece od 2003. godine do 2005. godine
- Radočaj, T. (2001.): Značaj sudjelovanja. *Dijete i društvo*. 3 (4). 499-505.
- Rakić, V. (2010.): Utjecaj treninga asertivnosti na socijalnu kompetenciju i samopoimanje učenika s teškoćama. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Ray, P. (2010.): The participation of children living in the poorest and most difficult situations U Percy-Smith, B., Thomas, N. (ur.): *A Handbook of Children and Young People's Participation – Perspectives from theory and practice*. Routledge. 63-72.
- Rengel, K. (2013.): Gledišta predškolskih odgojitelja o dječjoj igri (neobjavljeno predavanje). Link: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?lang=en&rad=687629>;
- Rengel, Katarina (2014.): Stavovi predškolskih odgojiteljica o igri. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 16 (1), 113-125.
- Savez društva Naša djeca Hrvatske: Dječja participacija. Aktivno sudjelovanje djece
- Siedel, M., Saadi, I. (2010.): Participation in the traps of cultural diversity. *Commentary 3 U Percy-Smith, B., Thomas, N. (ur.): A Handbook of Children and Young People's Participation – Perspectives from theory and practice*. Routledge. 150-153.
- Stephenson, P., Gourley, S., Miles, G. (2004.): Introduction to Child Participation U Blackman, R. (ur.): *Child participation*. ROOTS 7 Resocureces. Tearfund.
- Strategija Vijeća Europe za prava djeteta 2012. – 2015.
- Strategija Vijeća Europe za prava djeteta 2016. – 2021.
- Strategija razvoja sustava socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj 2011. – 2016.
- Strateški plan Ministarstva socijalne politike i mladih 2015. – 2017.
- Supplementary Programme Note on the Theory of Change UNICEF Strategic Plan, 2014. – 2017.
- Sustainable Development Goals (2015.): *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN General Assembly.
- Šikić Mićanović, L., Ivatts, A.R., Vojak, D., Geiger Zeman, M. (2015.): *Socijalno uključivanje djece Roma (RECI+)*. Izvještaj za Hrvatsku. Pučko otvoreno učilište Korak po Korak, Zagreb
- Širanović, A. (2012.): Dijalog s učenicima: temeljna odrednica interkulturalno osjetljive škole. *Pedagogijska istraživanja*, 9 (1/2), 191-204.
- Širanović, A. (2013.): Dijalog – zrcalo kulture zajednice učenika i učitelja. U: Ljubetić, M., Zrilić, S. (ur.): *Pedagogija i kultura*. Znanstvena monografija. Kultura kao polje pedagoške akcije: odgoj, obrazovanje, kurikulum. Hrvatsko pedagogijsko društvo, Zagreb. 294-301.
- UPR – NHRI. *IZVJEŠĆE U SJENI*, 2. ciklus (2014.). Ured pučke pravobraniteljice
- Ustav RH (NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14 NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)
- Vejmelka, L. (2006.): Kvalitativna analiza intervjua s djecom u dječjim domovima. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada
- Withmore, E. (2001): *People Listened What We Had to Say – Reflections on an Emancipatory Qualitative Evaluation*. U Shaw, I., Gould, N. (ur.): *Qualitative Research in Social Work*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi
- Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju RH (2007.). Vlada Republike Hrvatske
- Zaključne primjedbe na treće i četvrto periodičko izvješće RH o pravima djece (2014.). UN-ov Odbor za prava djece
- Zaključne primjedbe na Inicijalno izvješće RH o pravima osoba s invaliditetom (2015.). Odbor UN za prava osoba s invaliditetom
- Zakon sudovima za mladež (NN 84/11, 143/12, 148/13, 56/15)
- Zakon o igrama na sreću (NN 87/09, 35/13, 158/13, 41/14, 143/14)
- Zakon o izvršavanju sankcija izrečenih maloljetnicima za kaznena djela i prekršaje (NN 133/12)
- Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14)
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14)
- Zakon o osobnom imenu (NN 118/12)
- Zakon o potvrđivanju konvencije o kontaktima s djecom (NN 7/08)
- Zakon o pravobranitelju za djecu (NN 96/03)
- Zakon o radu (NN 93/14)
- Zakon o savjetima mladih (NN 41/14)
- Zakon o socijalnoj skrbi (NN 157/13, 152/14)
- Zakon o udomiteljstvu (NN 90/11, 78/12)
- Zakon o udrugama (NN 74/14)
- Zakon o volonterstvu (NN 58/07, 22/13)
- Zakon o zaštiti prava pacijenata (NN 169/04, 37/08)
- Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima (NN 76/09, 92/14)
- Zaviršek, D., Videmšek, P. (2009.): Uključivanje korisnika usluga u istraživanje i poučavanje: Ima li tome mjesta u istočnoeuropskom socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*. 16 (2). 189-205.
- Žižak, A. (2005.): Etička pitanja socijalnopedagoške dijagnostike. U: Koller-Trbović-Žižak (ur.) *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Žižak, A. (2006.): Normativne orijentacije adolescenata u riziku iskazane kroz samoprezentaciju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 42 (1). 39–54.
- Žižak, A. (2010.): *Konzultacije prilikom izrade rada*, Zagreb
- Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (1998.): *Child s Participation – Rights in the Institutional Care: The Research Results*. European Training on the UN Convention on the Rights of the Child. Final Report. Raedda Barnen Swedish Save the Children, Centre for Social Policy Initiatives, Zagreb, Croatia.29-43.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2003.): *Sudjelovanje djeteta u procesu procjene potreba i planiranja intervencija*. *Dijete i društvo*. 5 (1). 119-139.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2007.): *Obitelj u doživljaju djece: od prošlosti do budućnosti*. *Kriminologija i socijalna integracija*. 15 (2). 13-25.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2007.): *Temna stran društvenog življenja v doživljanju otrok in mladostnikov*. *Socialna pedagogika*. 11 (2). 147-171.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud Borić, I., Maurović, I., Miroslavljević, A., Ratkajec Gašević, G. (2012.) *Što nam djeca govore o udomiteljstvu – istraživanje dječje perspektive udomiteljstva s preporukama za unapređenje*, Zagreb: UNICEF.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud, I. (2004.): *Poremećaji u ponašanju djece i mladih: perspektiva stručnjaka i perspektiva djece i mladih*. U: Bašić, J, Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.): *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. 119-139.

Žižak, A., Nikolić, B., Koller-Trbović, N. (2001.): Procjena poštivanja prava djeteta u obitelji. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja. 37 (2). 127-143.

Žižak, A., Vizek Vidović, V. (2004.). Participacija djece u procesu odgoja – ostvarivanje prava djece smještene u domovima za djecu u Republici Hrvatskoj, Zagreb: Udruga za inicijative u socijalnoj politici

Žižak, A., Vučinić Knežević, M. (2004.): Značaj djetetovog doživljaja i opisa roditelja u socijalnopedagoškom dijagnosticiranju. Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada. 11 (2). 191-215.

Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud, I. (2005.): Samoiskaz djece i mladeži u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju o budućnosti. Dijete i društvo. 7 (1). 117-138.

Žnidarec Čučković, A. (2013.): Da sam ja netko: Istraživanje o stavovima djece i mladih u Hrvatskoj: interesi, potrebe, problemi, rješenja. Forum za slobodu odgoja, Zagreb

MREŽNE STRANICE:

<http://nvurh.skole.hr/nvurh>

<http://www.savez-dnd.hr>

<http://www.dijete.hr/>

http://kids.nsw.gov.au/uploads/documents/tps_resources.pdf

<http://mzu.hr/tag/udruga>

<http://www.skokuzivot.hr/>

<https://www.youtube.com/watch?v=nACZ5YBxm7E&index=4&list=PLZMjtrRo5niNdAHuDdiq42U1oGTN14dj8>

<http://naucimobitiveliki.goo.hr/>

<http://goo.hr/promo-spotovi/>

<http://www.krijesnica.hr/>

<http://www.malidom.hr/>

<http://nvurh.skole.hr/nvurh>

<http://fra.europa.eu/en/publication/2015/child-friendly-justice-perspectives-and-experiences-professionals-childrens>

<http://azanas.dijete.hr/tko-smo-mi.html>

<http://www.djecja-igra.hr/default.aspx?id=6>